

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: drs. F. J. J. Princen
Peuleyen 164, 2742 EP Waddinxveen

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

J. C. A. C. de Vogel
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 3 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

B. A. C. Droste
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. F. W. van Angeren
luitenant-kolonel Kon. luchtmacht

J. M. J. Bosch
luitenant-kolonel der cavalerie

ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verblijdingsdienst

drs. Ch. F. Turplijn
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Kalvermarkt 28, 2511 CB Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 66
i.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADruk VERBODEN

Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht **336**

Editoriaal: Vietnam, „lessons learned“ **337**

prof. dr. G. Teitler:
Wie zich aan het bedrijfsleven spiegelt . . . Een onorthodoxe beschouwing **339**

R. S. van Dam:
Oorlogseconomie. Platform voor militair succes in de Tweede Wereldoorlog **343**

D. Starink:
Militaire aspecten van de Amerikaanse luchtoperaties in Vietnam (2, slot) **351**

J. F. W. van Angeren:
Het anachronisme der krijgsmachtdelen. Of „het gelijk van Douhet c.s.“ **364**

drs. G. T. Witte:
De Sovjetrussische krijgsmacht in Nederlandse ogen, 1946-1955 **369**

prof. dr. P. Valkenburgh:
De Duitse vergelding in de Tweede Wereldoorlog. Motieven en middelen **374**

Boeken **378**

Vakpers: Strategie en politiek in een veranderend Europa **382**

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 77010 (23.1/80). Adviescommissie III bij de Koninklijke landmacht (herdruk, juni 1988).

LaO 77009 (23.1/79). Adviescommissie-II bij de Koninklijke landmacht (2e herdruk, juni 1988).

LuO 79505 (23.3/9). Overzicht vredesorganisatie van de Koninklijke luchtmacht (herdruk, juli 1988).

LaO 88008 (55.17/98). Regeling internationale verhuizingen van/naar Nederland naar/van de Verenigde Staten van Amerika of Canada en verhuizingen binnen de Verenigde Staten van Amerika.

LaO 71525 (81/33) / LuO 71031 (81/37). Regeling militaire rijbewijzen (herdruk, december 1988).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Plaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, januari 1989).

LaO 73005 (55.17/84) / LuO 73504 (55.17/81). Regeling dagelijks reizen tussen de woning en de plaats van tewerkstelling militairen land- en luchtmacht 1972 (herdruk, januari 1989).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, januari 1989).

LaO 85007 (55.17/95) / LuO 85510 (55.17/92). Regeling dagelijks reizen tussen de woning en de plaats van tewerkstelling voor militairen geplaatst in Nederland, België of de Bondsrepubliek Duitsland, die niet woonachtig zijn in het land van plaatsing (herdruk, januari 1989).

Lacirc 006-87 op VS 2-1100 (15/3a). Het dragen van sieraden tijdens werkzaamheden praktische diensten en oefeningen.

Lacirc 007-87 op VS 2-1100 (13.23/1). Aanwijzing met betrekking tot gebruik van merkingen.

Lamed 001-88 (78.555). Opleiding instructeur lo en sport.

Lamed 012-88 (78.559). Omscholing tot materieelbeheerder.

Lamed 013-88 (78/560). Dienstvaktechnische opleiding voor (sergeant-majoor) administrateur.

Lamed 014-88 (78/561). Omscholing tot administrateur.

Lamed 015-88 (78.562). Cursus stafdienst/staforientatie aan de Hogere Krijgsschool.

KL/KLu-mededelingen/ orders cf VS 2-1100

KL-med. 78/562. Cursus Stafdienst/Staforientatie aan de Hogere Krijgsschool (891002).

KL-med. 78/397q. Cursus Voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool (891106).

KL-med. 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (891101).

KL-med. 78/385K. Cursus Hogere Militaire Vorming aan de Hogere Krijgsschool (891211).

KL-order 09/8. Voorziening kaarten en overige geografische informatie (891211).

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectorator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

JUBILEUM

Op 6 mei 1990 was het 125 jaar geleden dat de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap werd opgericht. Ter gelegenheid daarvan zal op 12 oktober 1990 een themadag worden gehouden met als onderwerp

Westeuropese veiligheid na 1992

Aanbevolen wordt deze datum reeds nu in uw agenda vast te leggen.

Vietnam, „lessons learned”

Dit jaar is het 15 jaar geleden dat Zuid-Vietnam ophield te bestaan als zelfstandige natie. In 1975 werd de primaire doelstelling van de Amerikaanse regeringen van Eisenhower tot Nixon onderuit gehaald. Anders geformuleerd: in 1975 bleek hoezeer de Verenigde Staten de Vietnam-oorlog hadden verloren. Het verlies van een oorlog door een supernatie, symbool van de kracht van ons eigen bondgenootschap, vroeg en vraagt om bezinning. De schok van het verlies op zich heeft lange tijd die bezinning afgestopt. Inmiddels is daaraan een einde gekomen. Sterker, met name in de Verenigde Staten is, naar aanleiding van de Vietnam-oorlog, een complete cultus ontstaan rond het begrip „Low intensity conflict” (LIC).

Wat naar aanleiding van Vietnam overduidelijk is geworden is dat geen enkele regering, hoe machtig ook, het zich kan permitteren een conflict te bezien los van zijn politiek-strategische context. Als er iets is gebleken, dan is het dat behalve militaire elementen in (moderne) conflicten de politiek-maatschappelijke, de culturele en de economische elementen een grote, zo niet doorslaggevende, rol spelen. Geheel volgens von Clausewitz is de politiek richting-

gevend bij het militaire proces. Als echter naast de militaire middelen ook diplomatieke, culturele en economische (pressie)middelen een heel eigen positie gaan innemen in de internationale (staten)orde, dan moeten ook deze niet-militaire middelen onder politieke leiding worden toegepast.

Kijken wij in die samenhang naar ons westers bondgenootschap, dan is er vooralsnog weinig reden om vraagtekens te plaatsen bij zijn voortbestaan. Politiek-strategisch is en blijft de NAVO immers een groepering van westerse landen, die zich — op basis van hun maatschappelijke, culturele en economische interdependentie — tot elkaar voelen aangetrokken. Dat zij die relaties wensen veilig te stellen, gebruik makend van de beschikbare middelen, is een volstrekt natuurlijk proces. Weliswaar heeft de militaire dreiging de betekenis van de politiek-maatschappelijke, culturele en economische relaties ooit in de schaduw gesteld, en ook is inmiddels die zuiver militaire dreiging afgenomen. Dat doet echter niets af aan de waarde van de relaties als zodanig en het belang ze te beveiligen. De inzet daartoe van gemeenschappelijke machtsmiddelen geschiedt onder gezamenlijke politieke controle volgens een procédé dat zijn vruchten heeft afgeworpen. Dit te verspelen zou getuigen van kortzichtigheid en veronachtzaming van historische lessen.

De politieke lessen die uit de Vietnam-oorlog zijn te trekken zijn duidelijk, maar ook op militair-strategisch niveau kan dat conflict ons iets leren. De Amerikaanse reactie lijkt in dat kader een minder goed voorbeeld, maar is anderzijds juist zo veelzeggend. In de VS gaat de LIC-cultus zo ver dat er zelfs een rivaliteit is ontstaan tussen het US Marine Corps en de US Army over de vraag welk van deze krijgsmachtonderdelen nu het geschiktst is dit soort oorlog te voeren. En dat terwijl juist de Vietnam-oorlog heeft aangetoond dat moderne militaire conflicten om een gezamenlijke aanpak vragen. Zoals Ikol Starink in zijn artikel stelt bewees de luchtoorlog in Vietnam de noodzaak tot integratie van land- en luchtoperaties.* Ook de inbreng van de US-Navy, met name van haar vliegend poten-

* *Mil. Spect.* 159(1990)(7)300,(8)351.

tiel, mag zeker niet worden onderschat. Ook tijdens de oorlog in Vietnam ontbrak het de Amerikanen echter al aan samenwerking. Vreemd is dat de rivaliteit noch tot uitdrukking kwam in de formele richtlijnen van bovenaf, noch voortkwam uit de relatie „op de werkvloer”, maar „somewhere between” speelden processen met een eigen dynamiek een rol, die uiteindelijk merkbaar afbreuk deden aan het eindresultaat.

Wie zijn ogen niet sluit voor de werkelijkheid, kan in de Nederlandse situatie soortgelijke processen herkennen. Geen enkele richtlijn, van welke krijgsmachtdeelstaf ook, zal ooit afbreuk doen aan samenwerking tussen krijgsmachtdelen. Op lokaal niveau is de coöperatie tussen onderdelen van de respectieve krijgsmachtdelen vaak voorbeeldig te noemen. Desondanks schiet de samenwerking in brede zin vaak hopeloos te kort. Natuurlijk zijn er vele oorzaken aan te wijzen — met name van bureaucratische orde — waardoor betere samenwerking ontbreekt. De toegenomen „strijd om de centen” lijkt ook bepaald geen prikkel te geven tot coöperatie. Toch is het op de wat langere termijn juist dat aspect — die steeds kleiner wordende pot, waaruit de krijgsmachtdelen gezamenlijk moeten putten — dat coöperatief gedrag afdwingt. De ontwikkelingen op politiek en militair gebied in Europa hebben de krijgsmacht midden in het licht van de schijnwerpers geplaatst, en binnen deze politiek-maatschappelijke context moeten momenteel keuzes worden gemaakt. Dat eist bovenal een overtuigend geloofwaardige en integrale aanpak van zaken.

Daarmee is niet gezegd dat er in dit kader voor gezonde concurrentie geen plaats zou zijn. Gezonde concurrentie bewijst dat alle krijgsmachtdelen redenen hebben trots te zijn op hetgeen zij presteren.

Het tegen elkaar afwegen van de verschillende goede elementen van de krijgsmachtdelen kan slechts leiden tot een optimale samenstelling van een nieuw te structureren krijgsmacht. Het naast elkaar, gecoördineerd inzetten van geselecteerde krijgsmachtonderdelen kan bovendien leiden tot synergetische effecten. Rivaliteit daarentegen is niet gezond en werkt als een boemerang. Zij tast de geloofwaardigheid van de krijgsmacht aan. Een reactie waarbij ieder voor zich „voor de grootste portie” vecht getuigt dus niet van visie.

Vanwege de snel veranderende veiligheidsorde in Europa gaan wij uitdagende tijden tegemoet. Een „rechttoe rechtaan” Oost-Westconflict lijkt minder voor de hand te liggen. De Vietnam-oorlog heeft met name geleerd dat een conflict vele gedaanten kan hebben, waarbinnen voor sociale, culturele en economische facetten zeker zoveel aandacht nodig is als voor militaire. Van militaire leiders wordt in toenemende mate geëist dat ook zij inzicht hebben in die totale politieke context waarbinnen zij hun militaire potentieel moeten inzetten. Daarenboven heeft de oorlog in Vietnam de noodzaak tot integratie van zee-, land- en luchtoperaties in de moderne oorlogvoering aange-toond. Wellicht ligt de grootste uitdaging voor militairen niet zozeer in de veranderende wereld, maar in het tot stand brengen van die integratie.

prof. dr. G. Teitler

hoogleraar militaire geschiedenis en algemene strategie KIM

Wie zich aan het bedrijfsleven spiegelt . . .

Een onorthodoxe beschouwing

De leiderschapseisen die de krijgsmacht stelt, lenen zich niet tot het klakkeloos overnemen van inzichten uit het bedrijfsleven. Zo vat ik de stelling samen, die A. C. Tjepkema onlangs in dit blad verdedigde.¹ Hij voegde eraan toe, dat het begrip „management” onder militairen inmiddels enigszins verdacht is geworden. De stelling onderschrijf ik, maar met de toevoeging heb ik moeite. Was het maar zo ver, zou ik willen verzuchten. Te veel nog nemen officieren een kritiekloze houding jegens de bedrijfskunde aan. Een merkwaardige zelfbe-goocheling komt hierin tot uiting. Ooit lag de verhouding omgekeerd en gingen ondernemers bij de krijgsmacht te rade.² Aan klakkeloos kopiëren echter bezondigden zij zich niet. Zorgvuldig kozen zij wat van hun gading was en liepen de krijgsmacht niet gedachtenloos na. Een dergelijke om-zichtigheid wens ik officieren toe. Ook Tjepkema breekt daarvoor een lans. De behoeften van de krijgsmacht acht hij slechts voor een deel te bevredigen vanuit de moderne managementtheorie. Als hoofdoorzaak ziet hij de volstrekt eigen eisen die de militaire besluitvorming stelt: reageren op hoge tijdsdruk, onvolledige informatie en — wil ik toevoegen — het besef dat hoge belangen op het spel staan. Civiele bedrijfsconstructies, stelt Tjepkema terecht, sluiten niet bij deze eigenaardigheden aan.

De lezer begrijpt onderhand, dat Tjepkema's beschouwing in mij geen bestrijder vindt. Toch komt mij voor dat zij te kort schiet, en wel in haar onvolledigheid. Tjepkema beperkt zich immers tot de procedurele, de organisatorische kant van de zaak. Desondanks meent hij de „werkelijke oorzaak” van het probleem te hebben bepaald. Geen

wonder dat de rest van zijn artikel — een boekbespreking eigenlijk — procedurele verbeteringen behandelt. Of echter met regelgeving recht wordt gedaan aan het eigene van de krijgsmacht? Mij dunkt dat het beter is vorm en inhoud te zamen in behandeling te nemen. Is het voldoende vast te stellen, dat militaire besluitvorming om eenhoofdig leiderschap vraagt? Mijn antwoord luidt ontkenkend. Nodig is het inzicht, dat zulks een bepaalde mentaliteit bij de betrokkenen veronderstelt. Hun toepassing maakt duidelijk dat sfeer, mentaliteit, traditie, cultuur, verwachtingspatronen enz. van invloed zijn. Daarbij komt dat die elementen niet slechts in een organisatie werken.

Ook in de verhouding tot de omgeving laten zij hun sporen na. Dat de krijgsmacht door crisisbesluitvorming van het bedrijfsleven verschilt, is mij te mager. Er zijn meer verschillen in het geding. De belangrijkste komen hier aan bod.

Verbruik

De moderne, Westerse krijgsmacht heeft het aantal militairen dat aan gevechtsacties deelneemt geleidelijk zien slinken. Het aantal in staf- en ondersteunende eenheden is absoluut en relatief sterk gegroeid. Voeg daarbij de lange naoorlogse periode van gewapende vrede, en twee ontwikkelingen worden duidelijk. Ten eerste, dat steeds meer militaire onderdelen bedrijfsachtige trekken vertonen. Ten tweede, dat het aantal gebieden, waarop de militair een kennis- en kundigheidsmonopolie bezit, gestaag krimpt. De wijze waarop de Koude oorlog is uitgevochten, heeft beide ontwikkelingen versterkt. De verwerving van steeds uitgebreider en verfijnder arsenalen was hiervoor kenmerkend. Met haar spiegelbeeld — wapenbeheersing — trad zij soms zelfs in de plaats van de strategie. De gevolgen waren drieërlei. Ten eerste be-

¹ A. C. Tjepkema — Leiding geven bij luchtmachtstrategie. *Mil. Spect.* 159(1990)(1)37.

² J. A. van Doorn — Militaire en industriële organisatie. Een sociologische vergelijking. Leiden (1962).

traden nog meer burgerdeskundigen het militaire terrein. Voorts werd de (Koude-)oorlogvoering afhankelijk van technisch-industrieel vermogen. En tot slot leenden zowel wapenverwerving als -beheersing zich voor een bedrijfsaanpak.

Al deze lijnen komen te zamen in een figuur als McNamara, de minister van defensie van de presidenten Kennedy en Johnson. De grootschalige toepassing van bedrijfstechnieken op de Amerikaanse krijgsmacht, die onder zijn leiding plaatsvond, diende trouwens ook een controledoel. De cirkel rond het militaire leiderschap werd ermee gesloten. McNamara haakte niet alleen aan bij ontwikkelingen die in de bedrijfsrichting wezen, hij gaf daaraan een extra zet. Hij wenste „greep te krijgen” op de krijgsmacht. Hij wilde het organisatiebeheer door militairen aan eigen inzichten toetsen. Hij wenste hun tactische en operationele gebruiken (en verlangens) te onderwerpen aan eigen onderzoek.³ Bewindslieden en parlementen in vrijwel alle Westerse landen zijn in dit spoor getreden. Mede hierdoor geprikkeld, gingen militairen zich ook zelf in bedrijfsmanagement bekwamen. Veel nadelen leken daaraan niet verbonden. Een gewapende vrede was per slot geen oorlog. Trouwens, ook in dat laatste geval nam maar een fractie van het geheel aan het eigenlijke gevecht deel. Waarom zou de rest zich niet — in oorlog en vrede — op bedrijfsmanagementtechnieken mogen oriënteren?

Mijn antwoord is alweer ontkennend. Die fractie hoort richtinggevend te zijn voor de rest.⁴ Deze stelling geldt niet alleen de oorlogvoering; óók oorlogvoorkoming, afschrikking en crisisbeheersing worden erdoor gedekt. De reden is slechts ten dele van procedurele aard. Veeleer is een mentaliteitszaak in het geding. Bedrijfskunde, bedrijfsleven en bedrijfsvoering zijn in laatste instantie variaties op een boekhoudkundig thema. Kostenbesparing en efficiëntie staan centraal. Zorgvuldigheid en zuinigheid zijn troef. Geen wonder dat velen, die tot taak hebben (of zich tot taak stellen) de

³ De klassieke beschouwing hierover is van twee van McNamara's medewerkers: A. C. Enthoven en K. Wayne Smith — *How much is enough? Shaping the defense program, 1961-1969*. New York (1971).

⁴ Kenners van zijn werk zullen merken dat het volgende in het algemeen spoort met denkbeelden van E. N. Luttwak, met name in *On the meaning of victory. Essays on strategy*. New York (1986).

overheid kritisch te volgen, het bedrijfsleven tot richtsnoer nemen. Voortdurend manen zij leden van het overheidsapparaat zich daaraan te spiegelen. Aan de aard van de oorlog echter (en al wat daarmee samenhangt: afschrikking enz.) gaat dit advies voorbij. Bedrijfskunde richt zich op aanschaffen, maar vooral ook op zuinig en efficiënt beheer. Oorlogen echter vormen een omgeving waarin niet wordt beheerd, laat staan zuinig beheerd. Bij oorlogen wordt verbruikt, dikwijls op zeer grote schaal. Zelfs tijdens de met instemming van beide partijen beperkt gehouden Falklandoorlog vond een grootscheeps materieelverbruik plaats.

Verspilling

De kans op verspilling vormt een wat verwaarloosde dimensie van het verschijnsel oorlog. Voor een deel is verspilling onontkoombaar, onderdeel van ieder gewapend conflict. Voorts kan zij beleidsmatig zijn bepaald. Materiële overdaad en de bereidheid die te offeren zijn dan bedoeld om levens te sparen. Ook is het mogelijk dat zij dienen om het militaire leven te veraangemen en het moreel te sterken. De Vietnamoorlog heeft — aan Amerikaanse zijde natuurlijk — mede in dit teken gestaan.⁵ Voorts kan verspilling een reactie vormen op onzekerheid. Overdaad en verspilling zijn dan middelen om zekerheid te scheppen (af te dwingen), en fricties terzijde te stellen. Verspilling kan ook worden ingegeven door politieke overwegingen. Bondgenoten bv. verwachten dat van rijke partners. Het achteloos omgaan met overdaad is bovendien een uitstekend middel om „toeschouwers” — vriend en vijand — te imponeren. Tot slot, en wèl zo belangrijk, in een oorlog telt het resultaat. Politieke overwegingen dienen de oorlogvoering te sturen. Over hun haalbaarheid wordt echter op het slagveld beslist. De verhevenste politiek faalt als de middelen ontbreken om een nederlaag af te wenden. Het resultaat telt en daarvoor moet een prijs worden betaald. Efficiëntie is mooi, maar effectiviteit is belangrijker. Niet of de krijgsmacht efficiënt vecht, wordt op een goudschaal gewogen. De oorlog zo snel mogelijk winnen is haar taak. Natuurlijk met zo min

⁵ Ch. C. Moskos — *The American enlisted man*. New York (1970).

mogelijk personele verliezen. Aan materieelverbruik echter hecht het publiek nauwelijks belang.

Effectiviteit

Verbruik, zo nodig op grote schaal, laat zich moeilijk met bedrijfskundige theorieën rijmen. Macroeconomen kunnen misschien beter ermee overweg. Hoe dit ook zij, genoemd verbruik vergt van de betrokkenen een bepaalde instelling. Effectiviteit zwaarder laten wegen dan efficiëntie eist een mentaliteit die het bedrijfsleven niet aanmoedigt. Toch kan de krijgsmacht niet erbuiten. Op dit punt een scheiding aanbrenge tussen operationele en ondersteunende eenheden vormt de oplossing niet. In de gehele krijgsmacht behoort deze instelling aanwezig te zijn. Hier ligt de grens aan wat de bedrijfskunde vermag te analyseren. Als een krijgsmacht onderdeel na een bedrijfskundige doorlichting het etiket „inefficiënt” krijgt opgeplakt, is een onorthodoxe vraag: „nou èn?”. Pas als het onderzoek aantoon dat die afdeling onder oorlogsomstandigheden onvoldoende zal presteren, dient aan de bel te worden getrokken. Bij dat laatste ligt de toetsingsmaatstaf, niet bij bedrijfskundig bepaalde efficiëntie. Dat de belastingbetaler dit verschil uit het oog verliest, is te begrijpen, maar dat militairen dit voorbeeld zonder meer volgen is onjuist. Het lijkt mij hun taak de verbruikersmentaliteit te koesteren. Dat zulks ondankbaar werk is, wordt toegegeven. Een zwemmer die stroomopwaarts ploetert heeft het gemakkelijker. Niet alleen immers moet die mentaliteit worden aangescherpt in de eigen organisatie; het is bovendien nodig de buitenwereld te vertellen, dat zij niet verloren mag gaan.

Over de aftrek die zo'n boodschap vindt, hoeft men zich geen illusies te maken. Gebrek aan populariteit hoeft echter geen reden te zijn zendingswerk te staken. Veel minder nog mag het tot zelfverloochening leiden.

Succes

Een van mijn lievelingsschrijvers is William Boyd. In zijn laatste roman, *The new confessions* (uitg. Penguin Books, Londen, 1988) bekwaamt de hoofdpersoon zich tot oorlogscineast. Bij dat werk doet hij een merkwaardige ontdekking. Films die

vertonen hoe soldaten de strijd in gaan, vinden gretig aftrek. Als hij daarentegen de veteranen van de slag in beeld brengt, komt hij in moeilijkheden. In het groot herhaalt zich die ervaring. Na de gewonnen oorlog wacht de veteraan in Groot-Brittannië een lauwe ontvangst. Een verloren oorlog maakt het welkom overigens niet warmer. Na Vietnam is de vastlegging daarvan in films en boeken uitgegroeid tot een kleine industrie. Niet echter de verloren oorlog, maar de overwinning interesseert mij hier. Hoe verwerkt een samenleving een gewonnen oorlog? Ik stuit hier opnieuw op een verwaarloosd aspect van de strategie. Bovendien is opnieuw een fundamenteel verschil tussen het bedrijfsleven en de militaire organisatie aan de orde.

Bedrijven kan het slecht gaan. De oorzaken daarvan laat ik in het midden. Van belang voor mijn betoog is slechts dat de gevolgen van tegenvallende prestaties hard aankomen. Faillissement en verdwijning staan de betrokkenen te wachten; in een minder ernstig geval altijd nog afslanking. Doet dat laatste zich voor, dan wordt het bedrijf doorgelicht en kunnen op het hoogste niveau koppen rollen. De bedrijfskunde is vanzelfsprekend erop gericht deze soort treurige ontwikkelingen te voorkomen. Wie niet naar maximale bedrijfsresultaten streeft, wil toch leren te optimaliseren. De bedrijfskunde voorziet in die behoefte. Ook de krijgsmacht kent natuurlijk criteria waaraan succes of falen kan worden afgemeten. Mocht zij echter erin slagen succes te boeken, dan zijn de gevolgen omgekeerd aan wat in het bedrijfsleven gebeurt. Verdwijnen zal zij niet, maar wel met een forse afslanking rekening moeten houden. Stellig kan de bedrijfskunde dat proces begeleiden en helpen verzachten. Op de paradox, die eraan voorafgaat, schampen haar theorieën af.

Verbruikersmentaliteit

Welk bedrijf maakt zich door succes overbodig? Welke onderneming wordt voor gunstige bedrijfsresultaten met afslanking bestraft? Voor de krijgsmacht echter zijn dit standaardgevolgen als zij haar taak naar behoren vervult. Ter staving van deze stelling is als bewijs een gewone oorlog niet nodig. Een verwijzing naar de Koude oorlog volstaat. Nauwelijks is dat conflict gewonnen ver-

klaard, of de miljarden worden in gedachten al bij plakken van de krijgsmacht afgesneden. In het voorgaande heb ik erop gewezen dat omgaan met oorlog van de militair een verbruikersmentaliteit verlangt. Na gedane „zaken” kijkt hij tegen de keerzijde van de medaille aan.

Het mentale vermogen tot *flexible response* strekt

ook op dit terrein van de strategie tot aanbeveling. Opnieuw wordt op een bepaalde geestesgesteldheid een beroep gedaan. De bedrijfskunde heeft daarover weinig te melden. Evenmin — zo leert de ervaring — zal een dankbaar publiek begrijpend reageren. De krijgsmacht moet haar succes maar in stilte verwerken.

Platform voor militair succes in de Tweede Wereldoorlog

Gedurende de Tweede Wereldoorlog boekten Duitsland, Italië en Japan aanvankelijk grote successen. Later werden ze echter verslagen door Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Deze dagen, ruim vijftig jaar na dato, is het wellicht interessant eens vast te stellen of er in de jaren 1939-45 een relatie bestond tussen de economie van een land en het militaire succes. Het doel van dit artikel is dan ook na te gaan of er in de Tweede Wereldoorlog een verband bestond tussen de opzet van de oorlogseconomie en het militaire succes van Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten op het Europese strijdtoneel.

Daartoe is nagegaan hoe in de betrokken landen vóór en in de loop van de Tweede Wereldoorlog de situatie was op het gebied van de binnenlandse en buitenlandse politiek, het militair-strategische denken en hoe de oorlogseconomie was gestructureerd.

Duitsland

Door de economische crisis van de jaren

bestrijding van de werkloosheid. In die zin werd verklaard hij echter ook dat, al zou de werkloosheid zijn opgeheven, er door gebrek aan markten binnen 8 jaar opnieuw een ernstige economische crisis zou ontstaan. Als enige oplossing hiervoor zag hij het veroveren van nieuw gebied. Een gebied dat zich zou moeten uitstrekken van de Noordkaap tot aan de Middellandse Zee en van de Oeral tot aan de Atlantische Oceaan (de zog. Grootsman). Binnen dit gebied zou Duitsland als allocatierover volkomen onafhankelijk (autarkisch) van de rest van de wereld moeten kunnen functioneren. De gebieden moesten worden veroverd d.m.v. korte veldtogen, volgens het zg. *Blitzkrieg*-principe. Na enkele jaren bleek dat de resultaten van het eerste vierjarenplan opmerkelijk waren. Overal in Duitsland kon men het spectaculaire herstel waarnemen en in 1936 bleek dat de werkloosheid nagenoeg was weggevoerd. Intussen had Hitler echter bedacht dat de behouding van de Duitse economie en de uitvoering van de vijfjarige Grootsmanplannen slechts kunnen worden bevestigd door de afhandeling van het buitenlandse verkeer.

Dringend verzoek aan auteurs

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met anderhalve of dubbele regelafstand. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie achterin dit nummer).

Dat het wenselijk is van tijd tot tijd het lint in schrijfmachine of printer te vervangen, zou eigenlijk geen vermelding moeten behoeven.

Helaas worden ook in toenemende mate *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma (bv. „Graphix”).

REDACTIE

R. S. van Dam

majoor van de Koninklijke luchtmacht

Oorlogseconomie

Platform voor militair succes in de Tweede Wereldoorlog

Gedurende de Tweede Wereldoorlog boekten Duitsland, Italië en Japan aanvankelijk grote successen; later werden ze echter verslagen door Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Dezer dagen, ruim vijftig jaar na dato, is het wellicht interessant eens vast te stellen of er in de jaren 1939-45 een relatie bestond tussen de economie van een land en het militaire succes. Het doel van dit artikel is dan ook na te gaan of er in de Tweede Wereldoorlog een verband bestond tussen de opzet van de oorlogseconomie en het militaire succes van Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten op het Europese strijdtoneel.

Daartoe is nagegaan hoe in de betrokken landen vóór en in de loop van de Tweede Wereldoorlog de situatie was op het gebied van de binnenlandse en buitenlandse politiek, het militair-strategische denken en hoe de oorlogseconomie was gestructureerd.

Duitsland

Door de economische crisis van 1929 nam de ontevredenheid onder de Duitse bevolking hand over hand toe. De nationaal-socialistische partij, waarvan Hitler sinds 1921 voorzitter was, propageerde voor de gerezen problemen goede oplossingen te hebben, waardoor de partij steeds meer aanhang kreeg. Hoewel Hitlers partij begin jaren '30 (nog) niet de meerderheid had, lukte het hem op 30 januari 1933 als kanselier van een conservatief-nazistische coalitieregering aan de macht te komen. Het grootste probleem waarmee hij zich zag geconfronteerd was de massale werkloosheid.

Het eerste vierjarenplan

Op 1 februari 1933 kondigde Hitler dan ook zijn eerste vierjarenplan af met als belangrijkste doel-

stelling de bestrijding van de werkloosheid. In diezelfde maand verklaarde hij echter ook dat, al zou de werkloosheid zijn opgeheven, er door gebrek aan afzetmarkten binnen 8 jaar opnieuw een ernstige economische crisis zou ontstaan. Als enige oplossing hiervoor zag hij het veroveren van nieuw gebied. Een gebied dat zich zou moeten uitstrekken van de Noordkaap tot aan de Middellandse Zee en van de Oeral tot aan de Atlantische Oceaan (de zg. *Grossraum*). Binnen dit gebied zou Duitsland als alleenheerser volkomen onafhankelijk (autarkisch) van de rest van de wereld moeten kunnen functioneren. De gebieden moesten worden veroverd d.m.v. korte veldslagen, volgens het zg. *Blitzkrieg*principe. Na enkele jaren bleek dat de resultaten van het eerste vierjarenplan opmerkelijk waren. Overal in Duitsland kon men het spectaculaire herstel waarnemen en in 1936 bleek dat de werkloosheid nagenoeg was weggewerkt. Intussen had Hitler echter bedacht dat de beheersing van de Duitse economie en de uitvoering van de uiteindelijke *Grossraum*plannen zouden kunnen worden belemmerd door de afhankelijkheid van het buitenland voor een groot aantal grondstoffen.

Het tweede vierjarenplan

In de herfst van 1936 kondigde Hitler dan ook het tweede vierjarenplan af, met als doel Duitsland t.a.v. de voedingsmiddelen en industriële grondstoffen zo autarkisch mogelijk te maken. Dat moest worden bereikt door de uitbreiding van grondstofvervangende industrieën. Hermann Göring werd belast met de leiding over de uitvoering van het plan. Aan het einde van het tweede vierjarenplan (in 1940) bleek echter dat, ondanks de genomen maatregelen, toch nog 65% van het benodigde ijzererts en de ruwe olie moest worden ingevoerd. Slechts rubber werd in voldoende mate ge-

produceerd. De binnenlandse produktie was lang niet voldoende om onafhankelijk van het buitenland te zijn. Het resultaat van het tweede vierjarigenplan was dan ook matig.

De „Blitzkrieg”-economie 1939-1941

Toch werd in 1939 algemeen aangenomen dat het nationaal-socialistische bewind de gehele Duitse economie had omgevormd tot een volledige oorlogseconomie. Velen hadden het idee dat Duitsland zich zwaar had bewapend en gereed was voor een totale oorlog van lange duur met inzet van alle beschikbare middelen (*Tiefenrüstung*). Later bleek evenwel dat Duitsland zich in 1939 had ingesteld op *Breitenrüstung*. Het industriële-produktieapparaat was slechts in staat tot het produceren van een grote verscheidenheid aan materialen in geringe hoeveelheden. Hitler wilde namelijk voorkomen dat zijn streven naar *Grossraum* gepaard zou gaan met langdurige ellende voor de burgerbevolking. De strategie van de *Blitzkrieg* vereiste ook niet meer dan een beperkte inschakeling van de economie voor de oorlogvoering, waardoor de produktie van consumentengoederen gewoon doorgang kon vinden, zodat de Duitse bevolking, ondanks de oorlog, tevreden zou blijven. Hitler was ervan overtuigd dat zijn politieke wensen van *Grossraum* en autarkie waren te verwezenlijken met behulp van de *Blitzkrieg*-strategie. Die opzet leek aanvankelijk ook te slagen. Duitsland veroverde het ene land na het andere. Na in 1938 Oostenrijk te zijn binnengetrokken lukte het vrijwel zonder slag of stoot Tsjechoslowakije voor het grootste deel te annexeren. Vervolgens werd in september 1939 Polen gedeeltelijk veroverd, en in het voorjaar van 1940 werden Noorwegen, Denemarken, Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk min of meer onder de voet gelopen. Zonder een omschakeling van de economie op een complete oorlogsproduktie, werd voor iedere geplande veldslag het vereiste potentieel aan oorlogsuitrusting gerealiseerd. De succesvolle, afzonderlijke en kortstondige veldtochten maakten een mobilisatie van het gehele economische potentieel ook niet noodzakelijk.

Zoals vermeld bevond Duitsland zich bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog t.a.v. de grondstoffenvoorziening nog steeds in een van het buitenland afhankelijke positie. Globaal genomen

moest het één derde van zijn grondstoffenbehoefte importeren. Door de bezettingen kwamen echter grote hoeveelheden voedingsmiddelen, industriële capaciteiten, grondstoffen en arbeidskrachten in Duitse handen. Het is echter opmerkelijk dat de Duitsers het verkregen potentieel gedurende de jaren 1939-41 slechts gedeeltelijk benutten. Dat was het gevolg van Hitlers opvatting dat de *Blitzkrieg*-conceptie tot goede resultaten leidde en was te realiseren zonder dat de economie werd omgeschakeld op een volledige oorlogseconomie voor een totale oorlog van lange duur.

Slag om Engeland

Na de val van Frankrijk in juni 1940 deed Hitler Groot-Brittannië, dat sinds september 1939 officieel met Duitsland in oorlog was, een vredesvoorstel. Dit hield in dat Duitsland de hegemonie in continentaal Europa zou krijgen, terwijl Groot-Brittannië een koloniale en zeemacht zou blijven. Toen de Engelsen niet ingingen op de Duitse vredesvoorstellen, gaf Hitler opdracht de Duitse industrie voornamelijk te richten op de produktie van luchtvaart- en maritieme middelen. Daarmee wilde hij een grote zee- en luchtlandingsoperatie over een breed front uitvoeren tegen Engeland (Operatie Zeeleeuw). In augustus 1940 werd begonnen met massale luchtaanvallen op Engeland. Het bleek evenwel dat de Duitsers niet over voldoende vliegtuigen beschikten en op 17 september 1940 besloot Hitler de invasie van Engeland voor onbepaalde tijd uit te stellen.

Aanval op Rusland

Na de (gedeeltelijke) overwinningen in het westen was Hitler van mening dat vervolgens *Grossraum* in het oosten moest worden gerealiseerd. De Duitsers beschouwden de Russische strijdkrachten als niet erg sterk en zij waren dan ook van mening dat Rusland binnen 5 maanden kon worden veroverd. Bovendien zou na de vernietiging van de Sovjet-Unie het gehele Duitse potentieel tegen het Britse imperium kunnen worden ingezet. Eind september 1940 gaf Hitler opdracht om, ter voorbereiding op een *Blitzkrieg* tegen Rusland, de industrie zodanig om te buigen dat een dergelijke operatie kon worden uitgevoerd. Duitsland en Rusland hadden echter sinds augustus 1939 een neutrali-

teits- en niet-aanvalsverdrag. De Duitse aanval op 22 juni 1941 (Operatie Barbarossa) kwam dan ook, ondanks de verschillende waarschuwingen, voor de Russen als een verrassing. De Duitse pantsertroepen braken overal snel door de grensverdediging heen en de Russische troepen raakten in grote verwarring. In korte tijd was twee derde van de weg naar Moskou afgelegd. In oktober 1941 begon evenwel de zg. modderperiode, waardoor de Duitse opmars tot stilstand kwam. Verder was, als gevolg van transportmoeilijkheden, de winteruitrusting van de Duitse troepen niet tijdig aanwezig. Bovendien bleken de Duitsers te weinig troepen te hebben ingezet om het Russische leger te kunnen verslaan. Toen eind november/begin december 1941 de Russen de tegenaanval begonnen, was het lot van de *Blitzkrieg* bezegeld.

De totale-oorlogseconomie 1942-1944

Na de debâcle tegen Rusland zag het nationaal-socialistische regime eindelijk in dat de *Blitzkrieg*-conceptie niet langer doeltreffend was. In december 1941 gaf Hitler derhalve opdracht tot rationalisatie van de militaire produktie: concentratie van produktie en overschakeling op massaproduktie. De toenmalige minister van wapenmaking en munitie Todt legde Hitler in januari 1942 een plan voor ter oprichting van een centraal planningsapparaat. Tevens stelde hij voor de produktie van consumptiegoederen aanmerkelijk te verminderen, waardoor de oorlogsproduktie kon worden vergroot. Hitler stemde daarmee in. In februari 1942 verongelukte Todt echter en Hitler benoemde de jonge architect en politicus Albert Speer tot diens opvolger. Speer kreeg in april 1942 toestemming voor de oprichting van een „Amt für Zentral-Planung”, met als belangrijkste taak: de verdeling van de beschikbare grondstoffen over de verschillende bedrijfstakken en het coördineren van het transport van en naar de industriegebieden. Verder moest de organisatie regelen dat de produktie vrijwel uitsluitend op de strijdkrachten werd gericht.

Ondanks aandringen van Speer bleef de inzet van arbeidskrachten echter volledig buiten de controle van zijn ministerie. Die inzet geschiedde door de „Generalbevollmächtigte für Arbeitseinsatz” Saukel. Tussen Speer en Saukel bestond een belangrijk meningsverschil over de inzet van de ar-

beidskrachten. Zo was Speer van mening dat arbeiders uit de bezette gebieden binnen hun vakgebied moesten worden ingezet. Saukel liet ze echter groepsgewijs overbrengen naar de gebieden in Duitsland, waar arbeidskrachten nodig waren, onafhankelijk van hun specialismen. Het gevolg was dat vakmensen werden tewerkgesteld op functies voor ongeschoolde arbeiders, terwijl men elders specialisten te kort kwam. Een ander, algemener probleem bij de inzet van arbeidskrachten was dat Duitsland gedurende de gehele oorlog slechts in geringe mate vrouwen bij de produktie betrok. Hitler was van mening dat vrouwen thuishoorden in het gezin, ter instandhouding van het Duitse ras. Dat betekende een beperking van het aantal beschikbare arbeidskrachten en is van negatieve invloed geweest op het totale volume van de Duitse oorlogsproduktie. De centrale planning bleek echter wel goed te functioneren. In plaats van het touwtrekken om grondstoffen en transport tussen de lagere overheden trad nu één centrale, coördinerende planningsinstantie op. De produktiecijfers bereikten tot dan toe ongekeerde hoogten, terwijl de hoeveelheid verbruikte grondstoffen en de arbeidsuren per produktie-eenheid daalden.

Ineenstorting

Inmiddels waren de geallieerden begin 1943, tijdens de conferentie van Casablanca, overeengekomen gezamenlijk op grote schaal offensieve bombardementen tegen Duitsland te beginnen met het doel de oorlogsproduktie te verstoren en de weerstand van de bevolking te breken. In de loop van dat jaar volgden geconcentreerde luchtaanvallen op het Roergebied, Hamburg en Berlijn. Hoewel deze uiteraard wel enige invloed hadden op de Duitse oorlogseconomie was het resultaat niet erg groot. Bovendien bleek het moreel van de Duitsers op dat moment nog niet zo gemakkelijk te breken. In 1944 werd ter voorbereiding en ondersteuning van de geallieerde invasie in Frankrijk, van het voorjaar tot september, een groot deel van de geallieerde bommenwerpers ingezet om verkeerswegen, bruggen en spoorwegknooppunten te vernietigen. Daardoor kwamen de transporten van en naar de industriegebieden wel nagenoeg volledig tot stilstand. In dezelfde periode werden de geallieerde luchtaanvallen in hoofdzaak geconcentreerd op het systematisch

bombarderen van de Duitse wapenindustrie. In de periode mei tot juli 1944 legden de geallieerde bombardementen de Duitse benzineproductie vrijwel volledig lam en ook andere industrieën werden zwaar gebombardeerd. Het resultaat was dat de Duitse oorlogseconomie langzamerhand instortte, waardoor een Duitse nederlaag onvermijdelijk werd.

Groot-Brittannië

Niet alleen Duitsland maar ook Groot-Brittannië was getroffen door de economische crisis van 1929. In het begin van de jaren '30 trachtte de Engelse regering de economie te herstellen door op de overheidsuitgaven te bezuinigen. Dat leidde echter niet tot het gewenste resultaat: Groot-Brittannië had in 1939 nog een relatief hoge werkloosheid van ca. 1,5 miljoen. Ook de situatie in de krijgsmacht was in het begin van de jaren '30 niet rooskleurig. Na de Eerste Wereldoorlog was er een hooggespannen hoop op blijvende vrede en het Britse leger was dan ook in korte tijd drastisch gereduceerd tot een beroepsleger van zeer beperkte omvang, welks werkterrein voornamelijk in de koloniën lag.

Toen Hitler echter in maart 1936, ondanks het verdrag van Versailles, het gedemilitariseerde Rijnland annexeerde, kondigde de Britse regering het eerste officiële herbewapeningsprogramma na de Eerste Wereldoorlog af, met het accent op marine en luchtmacht. Door zich te concentreren op een beperkte herbewapening hoopte men de overschakeling op een volledige oorlogseconomie te voorkomen. Hoewel aan de herbewapening steeds meer geld werd uitgegeven werd het programma wel gerealiseerd binnen het kader van een vredeseconomie en het bleef daarom zeer beperkt.

Engelands buitenlandse politiek

Deze werd vanaf 1935 gedomineerd door enerzijds een voorzichtige herbewapening als tegenwicht tegen Duitslands groeiende kracht en anderzijds een toegevend houding t.o.v. dat land; de zg. *appeasement*politiek. Die term wordt met name verbonden aan het optreden van de Britse minister-president Chamberlain en aan het verdrag van München in 1938, dat tot de verdeling

van Tsjechoslowakije leidde. Gedreven door de wetenschap dat de Britse strijdkrachten niet waren voorbereid op een oorlog en dat de pacifistische gezindheid van de bevolking een snelle herbewapening in de weg stond, streefde Chamberlain naar het handhaven van de vrede. Hij was van mening dat een vergelijk met Hitler zowel mogelijk als nuttig was en hij zette dan ook de tot dan toe gehanteerde politiek van *appeasement* t.o.v. Duitsland voort. In september 1938 werd in München een conferentie gehouden waaraan werd deelgenomen door de regeringsleiders van Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland en Italië: Chamberlain, Daladier, Hitler en Mussolini. Het doel was een einde te maken aan de spanning, ontstaan doordat Hitler van Tsjechoslowakije had geëist het Sudetenland aan hem over te dragen. Chamberlain zette Frankrijk en Tsjechoslowakije onder grote druk om de Duitse bezetting van het Sudetenland toe te staan en zo het uitbreken van een Europese oorlog te voorkomen. Op 29 september 1938 werd overeengekomen dat Duitsland het Sudetenland mocht bezetten en dat de grenzen van het overgebleven Tsjechoslowakije door Groot-Brittannië en Frankrijk werden gegarandeerd. In maart 1939 trokken de Duitsers echter toch Tsjechoslowakije binnen en bezetten Praag; een regelrechte inbreuk op de overeenkomst van München. Hoewel Chamberlain bleef streven naar *appeasement* wees hij Hitler zeer nadrukkelijk op de mogelijkheid van oorlog. De crisis in Tsjechoslowakije maakte in Groot-Brittannië een einde aan de onzekerheden van de voorafgaande jaren. Op het moment dat Praag werd bezet, werd het enige doel van de Britse herbewapening de voorbereiding op oorlog en het tempo van de herbewapening werd nu aanmerkelijk versneld.

Oorlogsverklaring

In het voorjaar van 1939 had Chamberlain Polen verzekerd dat, als de soevereiniteit van Polen zou worden aangetast, Groot-Brittannië te hulp zou komen. Op 25 augustus 1939 tekenden beide landen hiertoe een officieel verdrag. Op 1 september vielen de Duitse troepen Polen binnen en op 3 september verklaarde Groot-Brittannië Duitsland officieel de oorlog. Chamberlain vormde het eerste oorlogskabinet en Churchill werd minister van marine. Toch heerste er in de eerste maanden na

de oorlogsverklaring een situatie waarin de beide partijen tegenover elkaar stonden zonder noemenswaardige gevechten te leveren: de periode van de *phony war*. Chamberlain was van mening dat Duitsland op het economische vlak bijna aan de grond zat en dat een economische blokkade Hitler zou afhouden van verdere oorlogshandelingen. De waarheid bleek echter anders: op 9 april 1940 vielen de Duitse strijdkrachten Denemarken en Noorwegen binnen. Als laatste redmiddel gaf Chamberlain de strijdkrachten opdracht in Noorwegen aan land te gaan om de Duitsers tegen te houden. Zij konden hen echter niet weerstaan en moesten terugtrekken. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog maakte Chamberlains positie nagenoeg onmogelijk en door de zware kritiek van het Lagerhuis op zijn leiderschap bij de mislukte campagne in Noorwegen werd hij op 10 mei 1940 tot aftreden gedwongen. Churchill werd zijn opvolger.

Oorlogseconomie

Begin 1940 was de Britse economie nog altijd een vredeseconomie. Bij een analyse van de toestand veronderstelde de Engelse regering dat Duitsland een grote voorsprong had in de ontwikkeling van een volledig uitgebouwde oorlogseconomie.

Mede door Hitlers propaganda was men ervan overtuigd dat de Duitse militaire overmacht zeer groot was en dat de economie compleet ten dienste van de oorlog was gesteld, waardoor Engeland lange tijd nodig zou hebben om pariteit met Duitsland te bereiken. Op grond van deze analyse besloot de regering-Churchill de economie om te vormen tot een volledige oorlogseconomie, waarmee een groot militair potentieel kon worden opgebouwd. Men dacht 2 à 3 jaar nodig te hebben om een strijdmacht op te bouwen, die in staat zou zijn de Duitsers uit de bezette gebieden te verdrijven.

De economie werd maar op één doel gericht: het inzetten van alle beschikbare middelen voor het versterken van het militaire apparaat. Daartoe werd door de overheid zowel aan de productie- als aan de consumptiezijde ingegrepen. De productie van consumptiegoederen werd gelimiteerd tot het hoogst noodzakelijke. De mankracht, nodig voor het uitbreiden van de oorlogsindustrie en van de strijdkrachten, werd onttrokken aan een groot

aantal op de consument gerichte bedrijfstakken. Voorts werden in de oorlogsindustrie en in de strijdkrachten werklozen ingeschakeld. Bovendien werd in 1940 de industriële dienstplicht ingevoerd; ook vrouwen vielen daaronder, waardoor mannelijke arbeidskrachten beschikbaar kwamen voor het leger. Ook werden ca. 450.000 vrouwen in de strijdkrachten opgenomen. Verder had Groot-Brittannië in de loop van 1940 bij Amerika grote orders geplaatst voor de levering van oorlogsmaterieel. Eind 1940 waren de dollarreserves echter nagenoeg uitgeput.

Brits-Amerikaanse samenwerking

In Amerika waren er in die jaren sterke politieke krachten, die het land buiten de oorlog wilden houden. Om enerzijds neutraal te kunnen blijven en anderzijds zoveel mogelijk steun aan o.a. Groot-Brittannië te kunnen geven, werd op 11 maart 1941 de *Lend-lease act* (leen- en pachtwet) uitgevaardigd. Ieder land dat voor de veiligheid van de VS van vitaal belang werd geacht, kon wapens en munitie krijgen op basis van een leen- en pachtovereenkomst. De geleverde goederen bleven Amerikaans eigendom en na de oorlog zou worden vastgesteld hoeveel voor de geleverde goederen moest worden betaald. De Amerikaanse president beoogde zo de wapenleveranties aan Groot-Brittannië, ondanks het gebrek aan dollarreserves, te kunnen voortzetten. De leveranties waren in die tijd echter nog relatief gering, zodat Groot-Brittannië nog voornamelijk op zichzelf was aangewezen. Dat zou duren tot de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941, waardoor het beeld van de oorlog volkomen veranderde. De twijfels bij de Amerikanen t.a.v. een eventuele deelneming van hun land aan de Tweede Wereldoorlog waren weggenomen en één dag na die aanval verklaarden de Verenigde Staten de oorlog aan Japan. Ingevolge het Driemogendhedenpact verklaarde Duitsland kort daarna de oorlog aan Amerika. In feite begon hier een nieuwe periode in de Britse oorlogsgeschiedenis, nl. die van de alliantie met de VS. In januari 1942 werd tijdens de eerste conferentie van Washington door president Roosevelt en Churchill het volgende besloten. Aangezien Duitsland een dominerende rol speelde, werd het land beschouwd als de grootste dreiging en moest als eerste worden verslagen.▷

Dat vormde de basis van de gezamenlijke Amerikaans-Britse strategie.

Afhankelijkheid van de VS

In 1943 bleek dat in de meeste bedrijfstakken de oorlogsproductie t.o.v. de situatie in 1939 was gestegen tot het vijftigvoudige. Alle arbeidskrachten waren ingezet bij de strijdkrachten of in de oorlogsindustrie. Hoewel er een enorm explosieve groei had plaatsgevonden in de productie van militair materieel, bleek de beschikbaarheid van arbeidskrachten de beperkende factor, waardoor de oorlogsproductie in 1943 op het maximaal haalbare niveau was. Ondanks de geweldige produktiestijging moest een aanmerkelijk deel van de voor Groot-Brittannië benodigde wapens toch nog uit Amerika komen: 50% van de tanks, 27% van de munitie en 30% van de transportvliegtuigen. De verliezen aan Britse handels- en marineschepen moesten eveneens door de VS worden gecompenseerd. De geldreserves raakten nog verder uitgeput en de afhankelijkheid van de Verenigde Staten werd steeds groter.

Verenigde Staten

Na de Eerste Wereldoorlog waren de VS teruggekeerd tot het isolationisme: nooit meer mochten Amerikaanse legereenheden ver van huis andere dan Amerikaanse belangen verdedigen. Hierdoor waren de strijdkrachten twee jaar na het beëindigen van de Eerste Wereldoorlog teruggebracht van ruim 2,7 miljoen tot nog geen 130.000 man uitsluitend beroepspersoneel. Verder werd in 1935 een neutraliteitswet uitgevaardigd die de president verplichtte om, indien er tussen staten oorlog uitbrak, een embargo af te kondigen op de uitvoer van oorlogsmaterieel naar beide oorlogvoerende partijen.

Cash-and-carry-formule

President Roosevelt werd in zijn tweede ambtsperiode geconfronteerd met de opkomst van Hitler-Duitsland, hetgeen in januari 1937 leidde tot een wijziging van de neutraliteitswetgeving. Weliswaar bleef het embargo op de uitvoer van wapens bestaan, maar levering van andere voor oorlog-

voering essentiële goederen werd wel toegestaan, mits het importerende land direct betaalde en zelf voor het transport zorgde (de zg. *cash-and-carry*-formule). Roosevelt zag in dat de machtsexpansie van Duitsland en ook Italië een bedreiging voor de VS kon vormen. In oktober 1937 waarschuwde hij in een toespraak zijn landgenoten voor de agressieve politiek van de Europese dictators Hitler en Mussolini. De stemming onder de bevolking was echter nog overwegend isolationistisch. Pas het uitbreken van de oorlog in Europa (in september) bracht verandering in de Amerikaanse publieke opinie. In november 1939 werd besloten de *cash-and-carry*-formule uit te breiden tot wapens, zodat met name Groot-Brittannië van wapens kon worden voorzien.

Na Hitlers voorjaarsoffensief in mei 1940 werd besloten tot een verhoging van de defensieuitgaven. In september 1940 werd de dienstplicht ingevoerd, als gevolg waarvan ca. 2 miljoen mannen onder de wapenen werden geroepen. Inmiddels hadden de Amerikaanse strijdkrachten dringend behoefte aan nieuw oorlogsmaterieel. De wapenindustrie had echter inmiddels de portefeuilles vol met opdrachten van Groot-Brittannië en door de onzekerheid over een Amerikaanse deelneming aan de oorlog was men niet van zins de wapenindustrie door particuliere beleggingen grootschalig uit te breiden. De aanneming van een Amerikaans herbewapeningsprogramma — dat voorrang kreeg — leidde dan ook tot vertragingen in de wapenleveranties aan Groot-Brittannië. Aangezien Roosevelt rekening moest houden met de verkiezingen en, gezien de publieke opinie, de strijdkrachten niet te snel kon uitbreiden, ondervond de opbouw van de Amerikaanse strijdkrachten zelfs in 1940 nog vertraging. Met de belofte dat hij geen soldaten overzee zou sturen in buitenlandse oorlogen won hij in november zelfs voor de derde keer de verkiezingen. Kort na Roosevelts herverkiezing gaf Churchill echter te kennen dat Groot-Brittannië, door de dollartekorten, niet langer in staat was tot het betrekken van Amerikaanse wapens op *cash-and-carry*-basis. In januari 1941 stelde Roosevelt het congres dan ook voor de hulpverlening aan Groot-Brittannië uit te breiden. Overigens herhaalde hij nogmaals dat het niet zijn bedoeling was Amerikaanse soldaten naar Europa te sturen, maar om de oorlog zover mogelijk van de VS verwijderd te houden. Ondanks hevig verzet

van de isolationisten kwam in maart 1941 de eerder besproken *Lend-lease act* tot stand. Opgemerkt zij dat de Amerikanen nog steeds van mening waren buiten de oorlog te kunnen blijven en dat men, ondanks de vergrote vraag naar wapens, niet op een oorlogseconomie hoefde over te schakelen.

Oorlogseconomie

De aanval op Pearl Harbor en de daarop volgende Duitse oorlogsverklaring veranderden de publieke opinie in de VS volkomen. Het congres gaf de president uitgebreide bevoegdheden en stelde miljarden dollars beschikbaar voor bewapening. De VS gingen over tot het instellen van een oorlogseconomie, met het strategische plan de vijand in de produktie van oorlogsmaterieel te overtreffen, hoe lang dat ook zou duren. Het resultaat van die produktie moest binnen het kader van een internationale strategische samenwerking met Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie eerst tegen Duitsland en daarna tegen Japan worden ingezet. In januari 1942 werd besloten tot de oprichting van de *War Production Board*, door de president o.a. belast met de volgende taken: toezicht op produktie en efficiënte distributie van alle beschikbare grondstoffen; toezicht op de verdeling van de industriële capaciteit over de verschillende krijgsmachtdelen; uitbreiding van bestaande en het bouwen van nieuwe fabrieken en het zorgen voor voldoende goederen voor de burgerbevolking. Spoedig werd de produktie van consumptiegoederen gedeeltelijk stopgezet, zodat de daardoor vrijkomende industriële capaciteit voor de oorlogsproduktie kon worden bestemd.

In de periode 1942-44 beleefde de industrie van de VS een sterkere expansie dan ooit tevoren. De gezamenlijke produktie van industriegoederen steeg met ca. 300%, die van grondstoffen met ca. 60%. Men schat dat de investeringen in nieuwe fabrieken de produktiecapaciteit met ca. 50% hebben doen toenemen. Op deze wijze heeft de Amerikaanse industrie niet alleen haar eigen strijdkrachten overvloedig uitgerust maar ook nog sterk bijgedragen tot het uitrusten van de overige geallieerden. De waarde van het gedurende de gehele oorlog aan de geallieerden geleverde materieel op *lend-lease*-basis bedroeg ongeveer \$ 27 miljard.

Oorlogsmaterieel ging naar Groot-Brittannië, de Sovjet-Unie en China, en na de bevrijding naar Frankrijk.

Conclusie

Hitler was er heilig van overtuigd dat zijn idealen, *Grossraum* en autarkie, waren te verwezenlijken m.b.v. de *Blitzkrieg*strategie, onder handhaving van de vredeseconomie. Aangezien de Duitsers in het begin van de Tweede Wereldoorlog een groot aantal zwakkere landen bij verrassing wisten te veroveren, werd Hitler in deze gedachte gesterkt. Een duidelijk bewijs van zijn onmetelijk geloof in die strategie is dat de door de bezettingen ter beschikking gekomen industriële capaciteit, arbeidskrachten en grondstoffen slechts gedeeltelijk voor de oorlogsindustrie werden benut.

Nadat Hitler had ingezien dat de *Blitzkrieg*strategie niet meer functioneerde gaf hij opdracht over te schakelen op een oorlogseconomie. De wapenproduktie werd van 1942 tot 1944 meer dan verdrievoudigd. De gebrekkige inzet van de arbeidskrachten bleef echter de beperkende factor. Bovendien was de oorlog al zo ver gevorderd dat de geallieerde bombardementen, en later ook de herovering van de bezette gebieden, de Duitse oorlogsindustrie nagenoeg stillegden. Hitler had zijn opdracht te laat gegeven. Waren de Duitsers vóór de inval in Rusland overgeschakeld op een oorlogseconomie en hadden zij de uit de bezette gebieden beschikbare capaciteit optimaal ingezet, dan had de Tweede Wereldoorlog voor Duitsland wel eens anders kunnen zijn verlopen.

De Britten waren van mening dat Duitsland in 1940 een grote industriële en militaire capaciteit had opgebouwd. Dat was weliswaar onjuist, maar ook al had men geweten dat Duitsland slechts op een *Blitzkrieg* was voorbereid, dan nog zou de Britse strijdmacht op dat moment toch te gering zijn geweest om Duitsland te kunnen verslaan. Had Groot-Brittannië echter 2 à 3 jaar eerder de beslissing genomen over te schakelen op een oorlogseconomie, dan had men in 1939-40 wellicht met succes tegen Duitsland kunnen optreden.

Toen Groot-Brittannië eenmaal had besloten tot het overschakelen op een oorlogseconomie, bleken de arbeidskrachten het maximale produktie-

niveau te bepalen. Dat was in 1943-44 niet toereikend om het Duitsland van die dagen zelfstandig te verslaan. Pas door het instellen van een oorlogseconomie in de VS, waar voldoende arbeidskrachten, grondstoffen en technologische kennis aanwezig waren, ontstond een geweldige industriële inspanning, waarmee Amerika niet alleen in staat was zelf een enorme strijdmacht op te bouwen,

maar ook andere landen te voorzien van geweldige hoeveelheden oorlogsmaterieel. Het blijkt dat er in de Tweede Wereldoorlog een verband heeft bestaan tussen de opzet van de oorlogseconomie en militair succes, maar dat die oorlogseconomie wél in staat moest zijn meer en beter oorlogsmaterieel te produceren dan het oorlogspotentieel van de vijand.

Literatuur

H. van Capelle — *Economie en buitenlandse handel in nationaal-socialistisch Duitsland*. Van Gorcum, Assen (1978).

F. R. Eppenstein — *Die deutsche Kriegswirtschaft 1939-1945*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart (1966).

W. K. Hannonck — *British war economy*. The Curwen Press, Londen (1949).

A. S. Milward — *Geschichte der Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert*; 5. *Der Zweite Weltkrieg*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München (1977)

M. M. Postan — *British war production*. Longmans, Green and Co, Londen (1952).

F. Walton — *Miracle of World War II; how American industry made victory possible*. The Macmillan Company, New York (1956).

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wél graag maandelijks de *Militaire Spectator* blijven ontvangen?

Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Peuleyen 164, 2742 EP Waddinxveen.

D. Starink

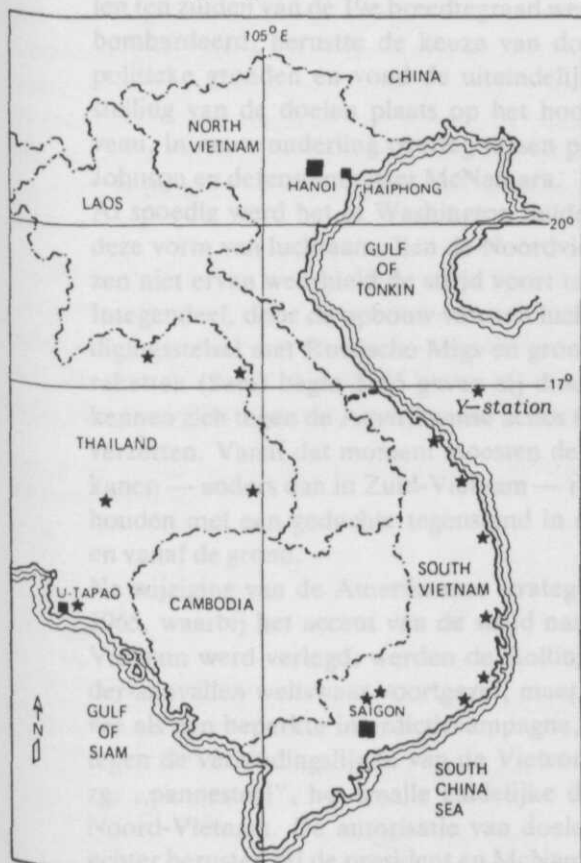
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

Militaire aspecten van de Amerikaanse luchtoperaties in Vietnam (2, slot)

Zoals reeds aan het slot van deel 1 is aangegeven, werd nog geen 10% van de in Zuidoost-Azië gebruikte bommenlast op doelen in Noord-Vietnam afgeworpen. Toch behoorden de offensieve luchtoperaties tegen Noord-Vietnam tot de controversieelste Amerikaanse acties van de oorlog in Indochina.

De luchtoorlog tegen Noord-Vietnam

Anders dan bij de luchtoperaties in Zuid-Vietnam, waren de bombardementen op Noordvietnamese doelen niet in eerste instantie bedoeld als steun aan de eigen grondstrijdkrachten (afb. 7).

Zeker in het begin vervulden ze een zelfstandige rol in de Amerikaanse politiek ten opzichte van Noord-Vietnam. Plannen om de strijd in het zuiden aan te vullen met het bombarderen van doelen in het noorden dateerden van maart 1964. Op grond van de Amerikaanse Vietnampolitiek, neergelegd in NSAM 288, lagen aan een dergelijke campagne de volgende doelstellingen ten grondslag:

- Noord-Vietnam overtuigen van de Amerikaanse vastberadenheid om Zuid-Vietnam te helpen verdedigen tegen communistische agressie;
- verhogen van het moreel van de Zuidvietnamese regering;
- veroorzaken van schade, teneinde Noord-Vietnam onder druk te zetten om de steun aan de Vietcong te beëindigen.

Vanaf het begin van de vergeldingsaanvallen naar aanleiding van het Tonkin-incident bestond er in Washington verschil van inzicht over de wijze waarop, en de intensiteit waarmee de bombardementen moesten worden uitgevoerd, alsmede welke doelen ervoor in aanmerking kwamen. Het Amerikaanse militaire denken over zelfstandige (strategische) luchtoperaties werd nog steeds sterk beïnvloed door de ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. De theorieën van het strategische luffoffensief gingen uit van aanvallen op sterk geïndustrialiseerde naties met een productie van grote hoeveelheden militaire goederen ter ondersteuning van de strijdkrachten die in een intensieve oorlogvoering zijn verwickeld.

In dat licht gezien vormde Noord-Vietnam echter een armoedig doelwit. Het hoofdzakelijk agrarische land bezat weinig industrie en slechts een rudimentair transportstelsel. Bovendien verbruikte

Afb. 7 Overzichtkaart van Zuidoost-Azië; ★ = ligging Amerikaanse luchtbases in Zuid-Vietnam (7 AF en III MAF), Thailand (13 AF) en Y-Station in de Golf van Tonkin (TF 77)

de guerrilla bijzonder weinig militaire goederen, terwijl China en de Sovjet-Unie garant stonden voor externe bevoorrading.

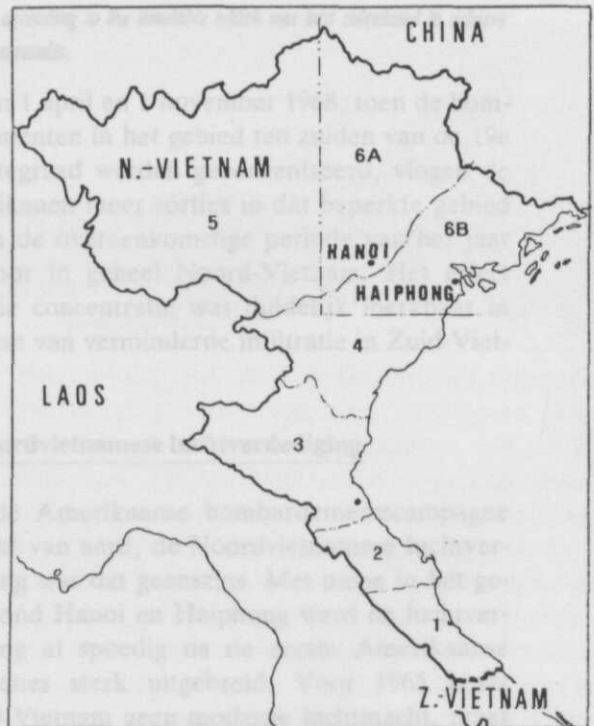
Toch waren de *Joint Chiefs of Staff* aanvankelijk van oordeel dat Noord-Vietnam met een korte, felle offensieve luchtcampagne voldoende onder druk kon worden gezet. Aan de andere kant waren de civiele autoriteiten in het Witte Huis en het Pentagon dusdanig bevreesd voor politieke repercussies in binnen- en buitenland dat de inzet van de luchtmacht met grote terughoudendheid geschiedde. Deze controversen tussen de politieke motieven enerzijds en de militaire wenselijkheid van een effectief gebruik van de luchtmacht anderzijds, zou voortdurend een belangrijke rol gaan spelen tijdens de drie grote offensieve campagnes: *Rolling Thunder*, *Linebacker I* en *Linebacker II*.

Rolling Thunder (maart 1965-nov. 1968)

Zoals eerder vermeld, hadden de eerste luchtaanvallen op Noord-Vietnam een waarschuwend karakter. Hoewel aanvankelijk alleen militaire doelen ten zuiden van de 19e breedtegraad werden gebombardeerd, berustte de keuze van doelen op politieke gronden en vond de uiteindelijke vaststelling van de doelen plaats op het hoogste niveau, in nauw onderling overleg tussen president Johnson en defensie-minister McNamara.

Al spoedig werd het in Washington duidelijk dat deze vorm van luchtaanvallen de Noord-Vietnamezen niet ervan weerhield de strijd voort te zetten. Integendeel, door de opbouw van een luchtverdedigingsstelsel met Russische Migs en grond-luchtraketen (Sam) begin 1965 gaven zij duidelijk te kennen zich tegen de Amerikaanse acties te willen verzetten. Vanaf dat moment moesten de Amerikanen — anders dan in Zuid-Vietnam — rekening houden met een geduchte tegenstand in de lucht en vanaf de grond.

Na wijziging van de Amerikaanse strategie begin 1965, waarbij het accent van de strijd naar Zuid-Vietnam werd verlegd, werden de Rolling-Thunder-aanvallen weliswaar voortgezet, maar nu zuiver als een beperkte interdictiecampagne, gericht tegen de verbindinglijnen van de Vietcong in de zg. „pannesteel”, het smalle zuidelijke deel van Noord-Vietnam. De autorisatie van doelen bleef echter berusten bij de president en McNamara.

Afb. 8 Toewijzing van doelen in Noord-Vietnam tijdens *Rolling Thunder* aan de hand van Route package areas, die in principe vast waren verdeeld tussen de USAF (1, 5 en 6A) en de US Navy (2, 3, 4 en 6B)

Voor de operaties in Noord-Vietnam gebruikte de luchtmacht de in Thailand gestationeerde F-105 Thunderchief en F-4 Phantom jagerbommenwerpers. De marine opereerde vanaf gemiddeld 2 à 3 vliegkampschepen in de Golf van Tonkin met aanvalsvliegtuigen van de types A-3 Skywarrior, A-4 Skyhawk, A-6 Intruder en ook de F-4 Phantom. Naarmate de campagne geleidelijk werd geïntensiveerd en naar het noorden werd verlegd op grond van de *gradualism*-strategie, bleken coördinerende maatregelen tussen de luchtmacht- en marineoperaties noodzakelijk. Voor dit doel werd Noord-Vietnam opgedeeld in een aantal *Route Package Areas*, die aan de luchtmacht of aan de marine werden toegekend. Iedere Route Package bevatte vastgestelde doelen, waarvoor aanvalsoopdrachten konden worden verstrekt. Ook rijdende doelen, zoals treinen en vrachtauto's, werden per Route Package verkend en voor aanval vrijgegeven (afb. 8).

Door de geleidelijkheid waarmee de luchtaanvallen werden opgevoerd en de restricties waaronder ze plaatsvonden, bleef het gebied waarin zich de belangrijkste logistieke centra en knooppunten van het land bevonden, Route Package 6, voor-

lopig verboden gebied, evenals een brede bufferstrook langs de grens met China. Hierdoor beperkten de interdictieoperaties zich voornamelijk tot het opsporen en vernietigen van vrachtauto's en treinen (*armed reconnaissance*), een weinig effectieve manier om de aanvoerroutes van de Vietcong af te snijden.

Op 29 juni 1966 vielen de Amerikanen voor het eerst een belangrijk doel aan in de nabijheid van Hanoi, toen in één aanval 70% van de Noordvietnamese olieopslag werd vernietigd. Vanaf 1967 waren zo nu en dan ook andere hoogwaardige objecten rond Hanoi en Haiphong doelwit, zoals elektriciteitscentrales, industrieën en belangrijke bruggen en knooppunten in de spoorwegverbindingen met China. Tot het eind van de campagne in oktober 1968 bleven de Rolling-Thunder-operaties echter onderworpen aan strenge restricties, die erop waren gericht de kans op slachtoffers onder de burgerbevolking te minimaliseren en provocatie van China te voorkomen. Het resultaat was, mede door de slechts zeer geleidelijke verhoging van de intensiteit van de aanvallen en de ingewikkelde procedures voor autorisatie van doelen, dat de inzetprincipes van tactische luchtstrijdkrachten, zoals *flexibiliteit*, *verrassing* en *concentratie*, ernstig geweld werd aangedaan. Het *Senate Preparedness Subcommittee*, o.l.v. senator Stennis, stelde in 1967 een onderzoek in naar het beleid t.a.v. de bombardementen en kwam tot de volgende conclusie:

... that the air campaign has not achieved its objectives to a greater extent, cannot be attributed to inability or impotence of airpower. It attests, rather, to the fragmentation of our air might by overly restrictive controls, limitations and the doctrine of 'gradualism' placed on our aviation forces which prevented them from waging the air campaign in the man-

ner and according to the timetable which was best calculated to achieve maximum results.

Tussen 1 april en 1 november 1968, toen de bombardementen in het gebied ten zuiden van de 19e breedtegraad werden geconcentreerd, vlogen de Amerikanen meer sorties in dat beperkte gebied dan in de overeenkomstige periode van het jaar daarvoor in geheel Noord-Vietnam. Het effect van die concentratie was duidelijk merkbaar in de vorm van verminderde infiltratie in Zuid-Vietnam.

De Noordvietnamese luchtverdediging

Was de Amerikaanse bombardementscampagne beperkt van aard, de Noordvietnamese luchtverdediging was dat geenszins. Met name in het gebied rond Hanoi en Haiphong werd de luchtverdediging al spoedig na de eerste Amerikaanse luchtacties sterk uitgebreid. Voor 1965 bezat Noord-Vietnam geen moderne luchtmacht, maar na het Tonkin-incident werden drie vliegvelden rond Hanoi en Haiphong geschikt gemaakt voor de eerste, door China geleverde, Mig-15 en -17 jagers. Tegelijkertijd werd een uitgebreid en goed geïntegreerd grond-luchtverdedigingsstelsel opgebouwd, bestaande uit Sa-2 geleide wapens en, grotendeels via radar geleid, luchtdoelgeschut van verschillende kalibers. Ook konden de Amerikaanse vliegtuigen rond de aan te vallen doelen intens vuur van automatische wapens, zg. *small arms fire*, verwachten. Tegen eind 1967 bezat de sector Hanoi-Haiphong de intensiefste luchtverdediging ter wereld (tabel 2).

Op grond van de opgelegde beperkingen, die uit de *rules of engagement* voortvloeiden, was het de Amerikanen aanvankelijk niet toegestaan specifiek, in de vorm van offensieve counter-air-operaties, op te treden tegen de Noordvietnamese vliegvelden en luchtverdedigingssystemen. Door het langzaam opgevoerde karakter van de Amerikaanse luchtaanvallen konden de Noordvietnamsen nauwkeurig voorspellen welke doelen aan de beurt waren, zodat zij hun verdediging daarop konden afstemmen. De consequentie was dat de Amerikanen werden gedwongen hun interdictieoperaties in Noord-Vietnam uit te breiden met een toenemend aantal maatregelen ter beveiliging van hun aanvalsvliegtuigen. ▷

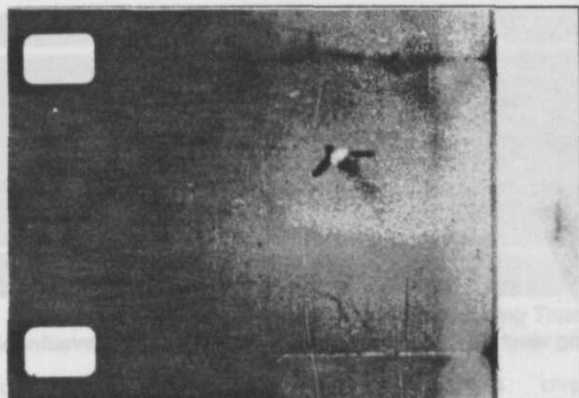
Tab. 2 De toeneming van de Noordvietnamese luchtverdedigingsmiddelen

	1965	1966	1967	1972
Max.-aantal jachtvliegtuigen	53	69	66	206
- Mig-15/17	53	62	50	80
- Mig-19	-	-	-	33
- Mig-21	-	7	16	93
Gemiddeld aantal batterijen grond-luchtraketten Sa-2	56	150	200	220
Aantal afgevuurde Sa-2-raketten op Amerikaanse vliegtuigen	194	1096	3202	4244
Gemiddeld aantal luchtdoelkanonnen (37, 56, 85, 100 mm)	700	4000	7400	7000

Afb. 9 Tweepersoons F-105F Thunderchief in Wild Weasel-uitvoering met speciale radarwaarschuingsapparatuur en AGM-45 Shrike anti-radar geleide raketten

Afb. 10 Deze Noordvietnamese Mig-17 werd op 18 aug 1966 neergeschoten met het 20 mm-kanon van een F-105; dit is één van de door de gun-camera geregistreerde beelden

Aanvankelijk dwong de Sa-2-dreiging de Amerikanen zeer laag te vliegen. Het gevolg was dat de verliezen bijzonder hoog waren: in het begin meer dan 4 vliegtuigen per 1000 sorties. Met name de jagerbommenwerpers bleken erg kwetsbaar voor de uitwerking van luchtdoelgeschut en small arms fire. Na 1967, toen er elektronische-storingsapparatuur tegen vijandelijke radar voor de Amerikaanse vliegtuigen beschikbaar kwam en de vliegers de ontwijkings tactieken tegen de Sa-2 beter onder de knie hadden, werd geopereerd op gemiddelde hoogten, rond 15.000 voet, waardoor de kwetsbaarheid voor vuur vanaf de grond sterk afnam.

Een belangrijke nieuwe ontwikkeling in dit verband vormden de zg. *Iron Hand*-vluchten, die als begeleiding van de eigenlijke aanvalsformaties speciaal waren gericht op het onderdrukken van de Sa-2-lanceerinrichtingen en met radar geleid luchtdoelgeschut. Met speciale radarwaarschuingsapparatuur en anti-radarwapens uitgeruste tweezits F-105 vliegtuigen, de *Wild Weasels*, hadden tot taak de radar- en vuurleidingssecties van de Sa-2- en luchtdoelbatterijen op te sporen en aan te vallen (afb. 9). Gelijktijdig namen „normale” toestellen de nabijgelegen raket- en kanonopstellingen onder vuur met *cluster bomb units (CBU)* en *rocket pods*.

Bescherming van de aanvalsformaties tegen de aanvankelijk weinig agressieve Migs werd geleverd door F-4 Phantoms die, uitgerust met een 20 mm-kanon en lucht-luchtraketten type Sidewinder en Sparrow, optraden als *escorts* of als *combat air patrol (Migcap)*. Toen de Mig-dreiging in de loop van 1966 toenam, werd tijdens operatie Bolo op 2 januari 1967 een eenmalige *fighter sweep* uitgevoerd om de Migs, die niet op hun bases mochten worden aangevallen, in de lucht tot een gevecht te dwingen. In totaal 80 USAF F-4's en F-105's wisten zonder eigen verliezen 7 Migs neer te schieten. De verliezen werden spoedig weer door de Sovjet-Unie aangevuld en de Migs bleven, vooral in combinatie met hun *ground controlled intercept (GCI)*-systeem, een bedreiging.

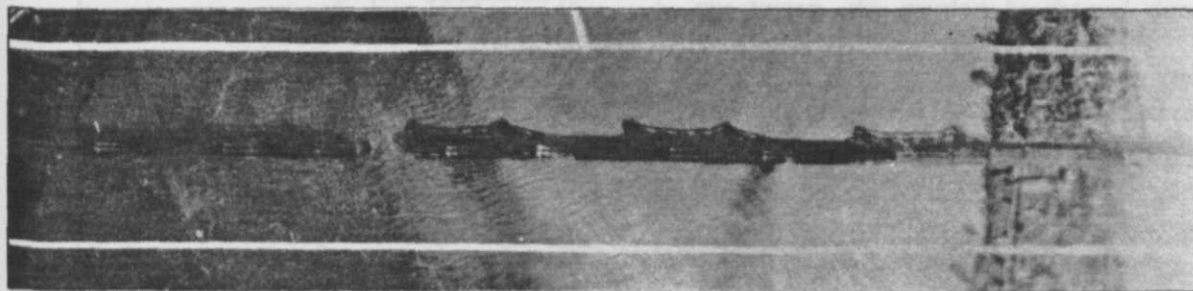
In het algemeen waren de Amerikaanse Phantoms, zolang ze goed van hun snelheid en acceleratievermogen gebruik maakten, opgewassen tegen de Noordvietnamese Mig-21's. Vanwege de noodzaak vijandelijke vliegtuigen eerst visueel te identificeren, was de operationele waarde van de met radar geleide Sparrow-raketten, die op ca. 10 à 12 mijl afstand m.b.v. de boordradar konden worden afgevuurd, vrij gering. Daarentegen waren de korte-afstands-, met infrarood geleide Sidewinders wel effectief en vooral het 20 mm-kanon — sinds de jaren '50 uit bijna alle Amerikaanse luchtverdedigingsjagers verdwenen — bewees onder deze omstandigheden opnieuw zijn grote nut (afb. 10).

Linebacker I (apr.-okt. 1972)

De invasie van het Noordvietnamese leger in Zuid-Vietnam op 30 maart 1972 had tot gevolg dat binnen enkele dagen de interdictieoperaties tot aan de 20e breedtegraad werden uitgebreid. Op 8 mei 1972, na versterking van 7/13 AF en TF 77, werden ook de luchtaanvallen op het strategische

hart van Noord-Vietnam hervat, nu in combinatie met een blokkade van de Noordvietnamese havens. Hoewel die bombardementen, evenals tijdens Rolling Thunder, aan restricties onderhevig waren om onnodige civiele schade te voorkomen, waren er toch ook opmerkelijke verschillen met de campagne 1965-'68. Evenals toen waren de acties bedoeld om het regime in Hanoi te dwingen de strijd in Zuid-Vietnam te staken. De doelstellingen van het luchtoffensief waren evenwel concre-

kanen nu over voldoende *smart weapons*, d.w.z. met laser en elektro-optisch (tv) geleide bommen, die het mogelijk maakten met grotere nauwkeurigheid en met veel minder sorties doelen te vernietigen. Het voordeel van die wapens kwam duidelijk tot uitdrukking in het uitschakelen van de twee belangrijkste spoorbruggen in het Noordvietnamese verbindingstelsel, de Paul Doumerbrug over de Rode rivier in de noordelijke buitenwijk van Hanoi (afb. 11) en de Ham Roeng-brug

Afb. 11 De Paul Doumer-brug bij Hanoi was tijdens Rolling Thunder vele malen doelwit (foto na de aanval van 11 aug 1967); definitieve uitschakeling lukte pas in 1972 met door laser geleide bommen

ter geformuleerd en gericht op het afsnijden van de externe aanvoer van het Noordvietnamese leger door:

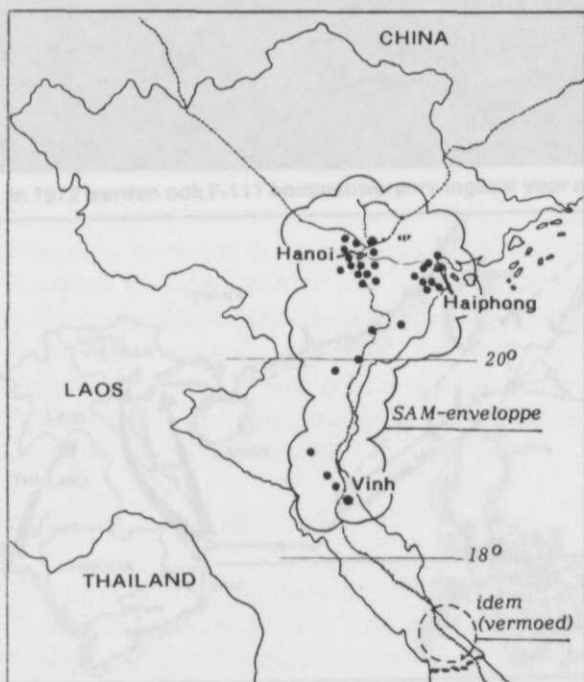
- beperking van de buitenlandse (SU) bevoorrading van Noord-Vietnam;
- vernietiging van opslagplaatsen van militaire voorraden en uitrusting in Noord-Vietnam;
- beperking van de stroom militaire eenheden en goederen naar het strijdtoneel in Zuid-Vietnam.

De belangrijkste doelen bevonden zich in het gebied rond Hanoi en Haiphong: het transportstelsel met de haveninstallaties, spoorwegknooppunten en -bruggen, de elektrische centrale en ten slotte de POL-opslagplaatsen. Nadat de JCS de doelen eenmaal hadden goedgekeurd, werd — anders dan tijdens Rolling Thunder — de uitvoering van de operaties gedelegeerd aan de commandanten ter plaatse, CINCPAC en in het bijzonder de commandanten van 7/13 AF en TF 77. Deze grotere vrijheid van handelen maakte het mogelijk meer rekening te houden met allerlei operationele factoren, inlichtingen en weersomstandigheden. Tactieken werden geperfectioneerd en de inzet van offensieve middelen werd beter gecoördineerd, waardoor de flexibiliteit aanzienlijk werd vergroot.

Afgezien van diverse verbeteringen aan vliegtuigen en navigatieapparatuur, beschikten de Ameri-

kanen nu over voldoende *smart weapons*, d.w.z. met laser en elektro-optisch (tv) geleide bommen, die het mogelijk maakten met grotere nauwkeurigheid en met veel minder sorties doelen te vernietigen. Het voordeel van die wapens kwam duidelijk tot uitdrukking in het uitschakelen van de twee belangrijkste spoorbruggen in het Noordvietnamese verbindingstelsel, de Paul Doumerbrug over de Rode rivier in de noordelijke buitenwijk van Hanoi (afb. 11) en de Ham Roeng-brug over de Song Ma-rivier bij Tanh Hoa. Beide bruggen waren tijdens Rolling Thunder talloze malen doelwit geweest van Amerikaanse luchtaanvallen, zonder dat ze definitief konden worden uitgeschakeld. Op 10 en 13 mei 1972 werd met slechts enkele tientallen geleide bommen de beide zwaar verdedigde bruggen de nekslag toegediend. Door dergelijke maatregelen en verbeteringen was de totale inzet van de luchtmacht in 1972 aanzienlijk effectiever dan tijdens Rolling Thunder.

Aan de andere kant was ook de Noordvietnamese luchtverdediging sedert 1968 sterk verbeterd. De Sa-2 verdedigingszone was verder naar het zuiden uitgebreid en ook in de „panneel” waren vliegbases aangelegd (afb. 12). De Noordvietnamese luchtmacht beschikte in april 1972 over ruim 200 Mig-21, -19 en -17 jagers en vormde nu, meer dan tijdens Rolling Thunder, een bedreiging voor de Amerikanen. Als resultaat van een sterk verbeterde samenwerking met het GCI-systeem konden de Noordvietnamese jagers over het algemeen in een zo gunstig mogelijke positie t.o.v. de aanvallers worden „gepraat”, waarna ze *hit-and-run*-aanvallen uitvoerden en weer verdwenen. Deze verdediging dwong de Amerikanen betere tactieken en nieuwere technieken toe te passen, en noodzaakte tot verdere taakspecialisatie binnen de in wezen *multi-role* F-4 tactical fighter wings. Hierdoor kon de samenstelling van de steeds omvang-

Afb. 12 In 1972 was de Noordvietnamese Sam-verdediging sterk uitgebreid: ● = Sa-2-stellingen

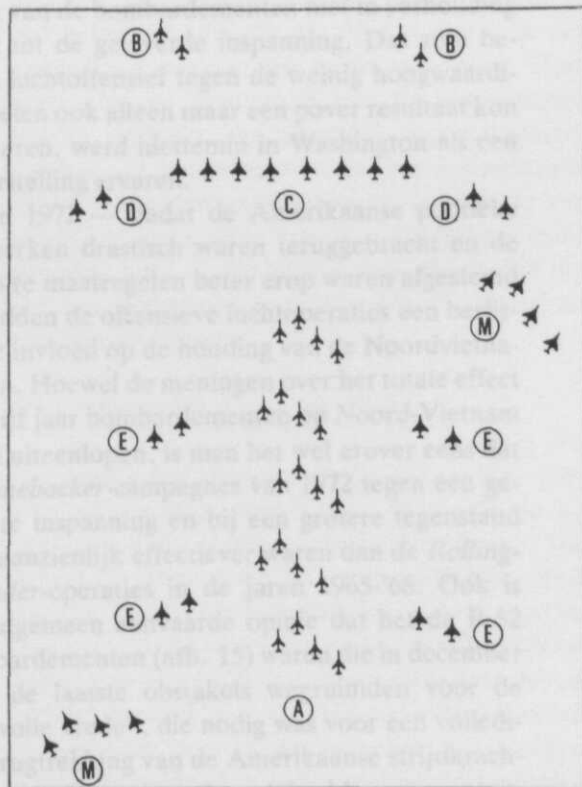
rijker wordende aanvalsformaties, *strike packages* genaamd, worden geperfectioneerd (afb. 13). Behalve de eigenlijke aanvalsvliegtuigen bevatten deze ook allerlei vliegtuigen met een ondersteunende taak, zoals Wild Weasels, chaff bombers met hun escorte en, als feitelijke bescherming van de hoofdmacht tegen de Mig-dreiging, de Migcap en het jagerescorte. Wanneer tevens wordt bedacht dat tijdens dit soort operaties boven Noord-Vietnam ook de nodige vliegende commandoposten, tankers en stand-off jammers in de weer waren, is het onnodig te constateren dat de uitvoering van dergelijke dagelijkse operaties een enorme organisatie vergde.

Linebacker II (18-28 dec. 1972)

Eind oktober 1972 hadden de Linebacker-operaties, in combinatie met de blokkade van Haiphong, bereikt dat de maandelijkse invoer in Noord-Vietnam was teruggelopen van 160.000 tot 30.000 t. Mede i.v.m. het verloop van de strijd in Zuid-Vietnam leek Hanoi in de onderhandelingen tot concessies bereid, waarop de Amerikanen de bombardementen en de blokkade staakten. China en de Sovjet-Unie maakten onmiddellijk van deze adempauze gebruik om Noord-Vietnam massaal te bevoorraden met oorlogsmaterieel, terwijl de

Noordvietnamese onderhandelaars de vredesbesprekingen rekten. In deze impasse gaf president Nixon in december 1972 opdracht tot een grootscheeps luchtoffensief onder de naam *Linebacker II*, gericht tegen militair-strategische doelen in en rond Hanoi en Haiphong. B-52 bommenwerpers — tot op dat moment nog niet gebruikt in dit zwaar verdedigde gebied — bombardeerden 's nachts met elkaar in snel tempo opvolgende en onderling met ECM ondersteunende *cells* van 3 vliegtuigen, die werden beschermd door Wild Weasels, chaff, jagerescorte en Migcap. Overdag vlogen de tactische jagerbommenwerpers, waaronder nu ook de F-111 met zijn goede terreinvolgradar, counter-air-operaties tegen vliegvelden en Sam-stellingen (afb. 14).

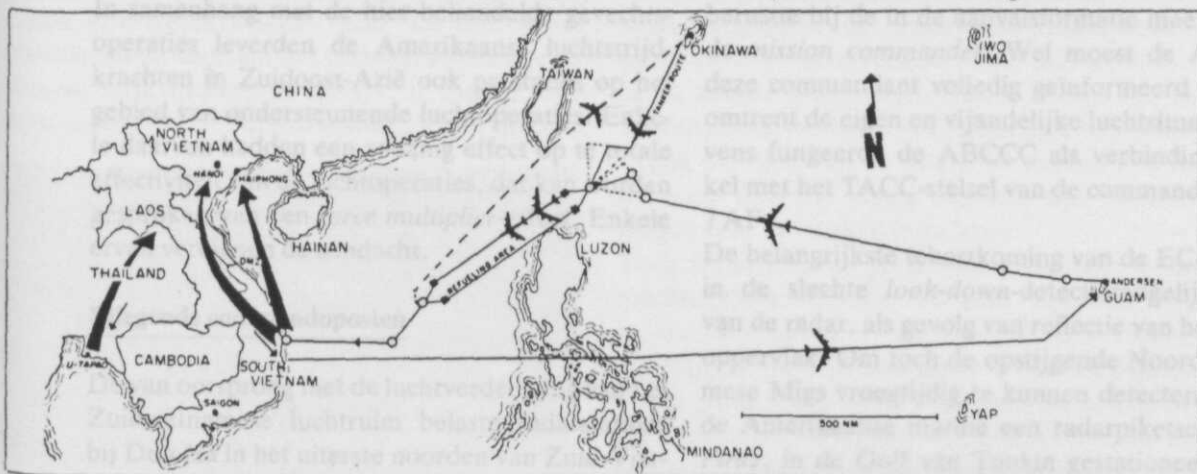
Hoewel de B-52's de eerste dagen zware verliezen leden als gevolg van starre tactieken en onvoldoende ECM-apparatuur, werden de bombardementen in veelal slechte weersomstandigheden voortdurend doorgezet. Na elf dagen was de Noordvietnamese luchtverdediging dusdanig verzwakt dat Hanoi zich eindelijk bereid toonde tot

Afb. 13 Strike package zoals toegepast in 1972: A hoofdaanvalsmacht, B Wild Weasels, C chaff-bommenwerpers, D jagerescorte van de chaff-bws, E jagerescorte van de aanvalsformatie, M Migcap

Afb. 14 In 1972 werden ook F-111 bommenwerpers ingezet voor aanvallen op Noordvietnamese vliegvelden

Afb. 15 Voor de B-52-bombardementen op Hanoi en Haiphong in december 1972 werden de vanaf Goeam opererende bommenwerpers op de heenvlucht in de lucht bijgetankt, waarna ze vanaf Da Nang de aanval inzetten; voor de toestellen van Oe-Tapao in Thailand was Noord-Vietnam dichtbij

serieuze onderhandelingen. De Britse adviseur Sir Robert Thompson stelt dat:

... by 28 December the North's defences were shattered and the B-52s, if the bombing had not stopped on the following day, would have been able to roam over the North with impunity. Hanoi was no longer able to track them with radar, its MIG-21s could no longer get off to intercept them, and the resupply of SAMs was only a fraction of their expenditure in the first few days of the raids. (...) The whole system was breaking down, including radio communications on which a communist regime is particularly dependent for control. At this point the war could have been won, in that a real and enforceable peace could have been obtained.

Terugblikkend op de Amerikaanse pogingen om de oorlog in Noord-Vietnam „thuis te bezorgen” en zodoende de last op het Zuidvietnamese volk te verlichten, moet worden geconstateerd dat de offensieve luchtoperaties tegen Noord-Vietnam niet hebben bewerkstelligd dat de Amerikanen in de onderhandelingen hun doelstellingen konden realiseren. Uit politieke overwegingen — deels voortvloeiend uit angst voor Chinese of Russische inmenging, maar evenzeer ingegeven door het gebrek aan publieke steun voor hun politiek — legden de verantwoordelijke autoriteiten in Washington diepgaande restricties op aan de inzet van de luchtmacht. Die restricties stonden haaks op de belangrijkste principes voor de inzet

van tactische luchtmacht, waardoor het effect van de bombardementen niet in verhouding stond tot de geleverde inspanning. Dat zo'n beperkt luchtoffensief tegen de weinig hoogwaardige doelen ook alleen maar een pover resultaat kon opleveren, werd niettemin in Washington als een teleurstelling ervaren.

Pas in 1972 — nadat de Amerikaanse politieke oogmerken drastisch waren teruggebracht en de militaire maatregelen beter erop waren afgestemd — hadden de offensieve luchtoperaties een beslissende invloed op de houding van de Noordvietnamezen. Hoewel de meningen over het totale effect van vijf jaar bombardementen op Noord-Vietnam nogal uiteenlopen, is men het wel erover eens dat de *Linebacker*-campagnes van 1972 tegen een geringere inspanning en bij een grotere tegenstand toch aanzienlijk effectiever waren dan de *Rolling Thunder*-operaties in de jaren 1965-'68. Ook is een algemeen aanvaarde opinie dat het de B-52 bombardementen (afb. 15) waren die in december 1972 de laatste obstakels wegruimden voor de „eervolle vrede”, die nodig was voor een volledige terugtrekking van de Amerikaanse strijdkrachten uit de Vietnamoorlog. Adm Moorer, voorzitter van de JCS, vatte de rol van de luchtmacht kernachtig als volgt samen. ▷

Airpower, given its day in court after almost a decade of frustration, confirmed its effectiveness as an instrument of national power.

Ondersteunende luchtoperaties

In samenhang met de hier behandelde gevechtsoperaties leverden de Amerikaanse luchtstrijdkrachten in Zuidoost-Azië ook prestaties op het gebied van ondersteunende luchtoperaties. Enkele daarvan hadden een zodanig effect op de totale effectiviteit van de luchtoperaties, dat kan worden gesproken van een *force multiplier*-effect. Enkele ervan verdienen de aandacht.

Vliegende commandoposten

De van oorsprong met de luchtverdediging van het Zuidvietnamese luchtruim belaste radarstations bij Don Ha in het uiterste noorden van Zuid-Vietnam en bij Nakon Phanom aan de Thais-Laotiaanse grens kregen er aan het begin van de Rolling-Thunder-campagne een belangrijke functie bij: het volgen van offensieve vluchten op weg naar doelen in Noord-Vietnam. Als gevolg van het bergachtige gebied bleef hun radarbereik ook op gemiddelde hoogte beperkt tot de zuidelijke „panneel” van Noord-Vietnam. De politieke omstandigheden, waaronder de bombardementen plaatsvonden, vereisten evenwel een stringente bewaking van de totale operaties, speciaal wanneer ze de omgeving van de Chinese grens of de verboden gebieden rond Hanoi en Haiphong naderden. Voor dit doel patrouilleerde de USAF tijdens bombardementen boven de 20e breedtegraad met vliegende radarposten van het type EC-121 boven Noord-Laos. Uitgerust als *Airborne Command & Control Centre (ABCCC)* verrichtten deze EC-121's een aantal belangrijke taken ten behoeve van de aanvallende formaties jagerbommenwerpers, zoals:

- navigatiehulp;
- waarschuwing tegen ongeoorloofde nadering van de *sanctuaries* langs de Chinese grens of rond Hanoi-Haiphong;
- waarschuwing tegen afgevuurde Sa-2 projectielen;
- alarmering van opsporings- en reddingsdiensten t.b.v. neergeschoten bemanningsleden;
- waarschuwing tegen vijandelijke Migs;

— gevechtsleiding van de eigen jagers van de Migcap naar de vijandelijke onderscheppers.

De ABCCC had evenwel niet de bevoegdheid beslissingen te nemen omtrent de uiteindelijke uitvoering van de aanval; die verantwoordelijkheid berustte bij de in de aanvalsformatie meevliegende *mission commander*. Wel moest de ABCCC deze commandant volledig geïnformeerd houden omtrent de eigen en vijandelijke luchtsituatie. Tevens fungeerde de ABCCC als verbindingsschakel met het TACC-stelsel van de commandant van 7 AF.

De belangrijkste tekortkoming van de EC-121 lag in de slechte *look-down*-detectiemogelijkheden van de radar, als gevolg van reflectie van het aardoppervlak. Om toch de opstijgende Noordvietnamese Migs vroegtijdig te kunnen detecteren, had de Amerikaanse marine een radarpiketschip, de *Piraz*, in de Golf van Tonkin gestationeerd, dat onder de roepnaam „Red Crown” grote vermaardheid onder de vliegers kreeg.

Vliegende commandoposten vormden een verlengstuk van de C²-organisatie en ze vervulden een belangrijke functie als schakel tussen de omvangrijke missieplanning en de -uitvoering. Hierdoor kon de flexibiliteit van de aanvalsmacht, ondanks het complexe organisatorische verband, in redelijke mate blijven gehandhaafd. Tegelijk moet worden geconstateerd dat de verschillende onderdelen van de Amerikaanse luchtstrijdkrachten op die manier erg afhankelijk waren van onderlinge communicatie via kwetsbare radioverbindingen.

Elektronische oorlogvoering (EOV)

Op geen enkel gebied van de luchtoorlog vond zo'n stormachtige ontwikkeling plaats als op het gebied van de elektronische-oorlogvoering. Het geheel op Russische leest geschoeide Noordvietnamese luchtverdedigingsstelsel bevatte op het toppunt van de luchtoorlog ruim 200 radars ten behoeve van drie GCI-stations en de talloze grondluchtwapensystemen. De Amerikaanse jagerbommenwerpers bezaten aanvankelijk geen andere zelfbescherming dan geïmproviseerde tactieken. Toen de eerste speciaal ontwikkelde apparatuur voor *electronic countermeasures (ECM)* in de vorm van onder de vliegtuigen te bevestigen gon-

dels in 1966 beschikbaar kwam, waren nog talrijke experimenten en modificaties nodig alvorens ze als effectieve zelfbescherming tegen de radardreiging kon worden ingezet.

Daarmee ontstond een zekere mate van vrijheid van handelen voor de boven Noord-Vietnam vliegende luchtstrijdkrachten, maar dat was onvolgende om de voortdurend verbeterde Noordvietnamese luchtverdediging „blind” te maken. Ondersteuning van de bombardementen met speciale

Afb. 16 Een voor stand-off jamming omgebouwde EB-66 Destroyer bommenwerper; bij de US Navy vloog dit toestel als EA-3A Skywarrior

ECM-vliegtuigen bleek nodig. Als zodanig konden als *chaff bombers* uitgeruste F-4 Phantoms een chaff-tapijt in het doelgebied leggen, terwijl EB-66's van de luchtmacht en EA-3 Skywarriors van de marine zorgden voor *stand-off jamming* van de GCI-stations (afb. 16). Deze vrij langzame en eenvoudig te lokaliseren storingsvliegtuigen waren echter tamelijk kwetsbaar, waardoor ze ver buiten het doelgebied moesten blijven en dus minder effectief waren. De latere EA-6B Prowler van de US Navy, uitgerust met het subtiele ALQ-99 storings- en misleidingssysteem, was in staat de vijandelijke luchtverdediging met succes te penetreren.

Gelijktijdig met deze vorm van EOV, ook wel aangeduid als *soft kill*, trachtten de Amerikanen ook op definitievere wijze door *hard kill* af te rekenen met de radars van lucht doelkanonnen en Sa-2 batterijen. De reeds beschreven *Iron Hand*-missies namen hierin het belangrijkste aandeel. Deze vorm van *defense suppression* maakte een enorme ontwikkeling door. Vooral door het optreden van de Wild Weasels, geïntegreerd in de offensieve luchtoperaties, ontwikkelde de elektronische-oorlogvoering zich tot een niet meer weg te denken aspect van de effectiviteitsvergroting in de moderne luchtoorlogvoering.

Tankeroperaties

Als derde *force multiplier* die in de Vietnamoorlog tot volle ontwikkeling kwam, mag ook de *air-to-air refueling* (tankeroperaties) worden beschouwd. Al spoedig na de Tweede Wereldoorlog hadden tankervliegtuigen de strategische bommenwerpers het vliegbereik verschaft voor mondiale operaties zonder daarbij afhankelijk te zijn van de vooruitgeschoven bases in Engeland en de Pacific. Tegen het eind van de jaren '50 werden ook de nieuwste tactische jagers uitgerust met voorzieningen voor het tanken in de lucht.

Toen vanaf 1965 op grote schaal tactische luchtmachteenheden uit de VS naar Zuidoost-Azië werden overgebracht, maakten KC-135 tankervliegtuigen van SAC een snelle oversteek over de Pacific mogelijk door de toestellen onderweg enkele malen „bij te tanken”. Als de spectaculairste operaties in dit verband gelden de verplaatsingen van complete Tactical Fighter Wings in het voorjaar van 1972. Toen werd afgezien van de gebruikelijke, maar tijdrovende *rendez-vous-procedure* en vergezelden de tankers de formatie jagerbommenwerpers op het gehele traject, daarbij de toestellen beurtelings van brandstof voorziend.

Een nieuwe en veel opmerkelijker prestatie op het gebied van tankeroperaties was de inzet van KC-135's ter ondersteuning van de bombardementen op Noord-Vietnam. Vanaf het begin van de Rolling-Thunder-campagne werden de aanvalsformaties, bestemd voor de verst gelegen Route Package 6 in het luchtruim boven Laos en de Golf van Tonkin, zowel tijdens de heen- als terugvlucht altijd van brandstof voorzien. Het voordeel lag niet alleen in het vergroten van de actieradius van de bommenwerpers, de tankeroperaties maakten het ook mogelijk bij het gegeven aantal sorties een grotere bommenlast te vervoeren. Ook konden de vliegers tijdens het aanvliegen van de doelen langer met de naverbrander vliegen en zo met grotere snelheid de zwaar verdedigde zones binnendringen. Ten slotte betekende de aanwezigheid van een tanker op de terugvlucht in talloze gevallen de redding voor beschadigde toestellen.

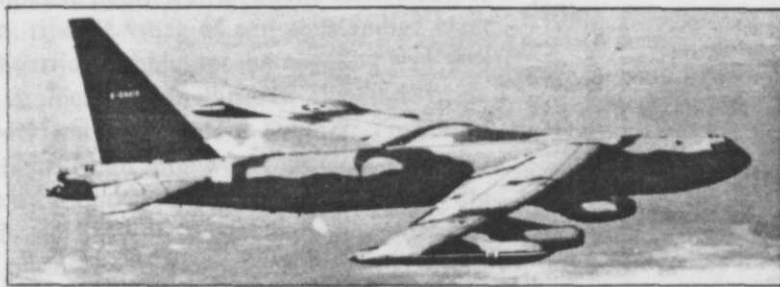
Vooral de Migcap F-4's profiteerden dankzij de tankers van de extra vliegduur boven Noord-Vietnam, hetgeen de effectiviteit van die missies sterk ten goede kwam.

De in de gehele missieplanning geïntegreerde tan-

keroperaties bereikten tijdens Linebacker I hun top, toen dagelijks met ruim 100 KC-135 tankers zo'n 425 *aerial refuelings* plaatsvonden. In Vietnam kwamen zo de tankeroperaties als onderdeel van het tactische luchtoffensief tot volle rijpheid. Dat had vooral een gunstig effect op de flexibiliteit, terwijl de relatieve veiligheid van de eigen slagkracht in Thailand kon blijven gehandhaafd.

Slotbeschouwing

Het zal duidelijk zijn dat de conclusies en lessen

Afb. 17 De strategische B-52D Stratofortress bommenwerpers werden op grote schaal ingezet voor conventionele bombardementen op tactische doelen in Zuid-Vietnam, Laos en Cambodja

n.a.v. het optreden van de Amerikaanse luchtmacht in Vietnam niet zonder meer op de Westeuropese situatie van toepassing zijn. Toch waren de Amerikaanse luchtoperaties tegen een op Sovjetrussische leest geschoeide tegenstander dusdanig intensief en langdurig, dat het irreëel zou zijn te ontkennen dat de huidige inzichten inzake tactische luchtoperaties in belangrijke mate zijn beïnvloed door de gebeurtenissen in Zuidoost-Azië. Tank-killers als de A-10 en jachtvliegtuigen als de F-15 en -16, maar ook de *airborne warning and control systems (Awacs)*-vliegtuigen en *anti-radiation missiles* van vandaag zijn ontwikkeld met de ervaringen van Vietnam voor ogen.

Betekenis van de luchtoperaties in het Vietnamconflict

Een antwoord op de vraag welke rol de Amerikaanse luchtmacht in het Vietnamese conflict speelden is vooral van belang voor het inzicht in de betekenis van luchtmacht in een beperkte oorlog. Ondanks het feit dat de Amerikaanse vliegtuigen in dit conflict bijna driemaal zoveel explosieven afwierpen als in de Tweede Wereldoorlog, en op grote schaal strategische bommenwerpers werden ingezet, was de oorlog in Vietnam vanuit Amerikaans politiek/strategisch

oogpunt toch een beperkt conflict. Verwarrend daarbij is dat de strategische B-52 bommenwerpers, met uitzondering van de aanvallen op Hanoi eind 1972, uitsluitend voor de tactische operaties in Zuid-Vietnam en Cambodja werden ingezet (afb. 17). Tactische jagerbommenwerpers vielen daarentegen strategische doelen in Noord-Vietnam aan, althans in het begin.

Het beperkte karakter van de lucht oorlog kwam tot uitdrukking in de gelimiteerde en telkens veranderende politiek/militaire doelstellingen, geografische restricties, beperkingen in tactieken en

wapengebruik, alsmede in een op voorkoming van escalatie gerichte doelenkeuze. Tegelijkertijd moet worden bedacht dat de oorlog voor Noord-Vietnam een strijd op leven en dood was. En ook voor het in Vietnam vechtende Amerikaanse individu — of het nu een marinier in de jungle betrof of een vlieger boven Noord-Vietnam — maakte het bitter weinig uit of de oorlog waarin hij zich bevond wel of niet beperkt was. Het gevolg van die situatie was een gebrek aan onderling begrip tussen de in Vietnam vechtende militairen enerzijds en het thuisfront en de verantwoordelijke autoriteiten in Washington anderzijds.

Van een effectief zelfstandig optreden van de Amerikaanse luchtmacht tegen de Noord-Vietnamese wil om de oorlog voort te zetten, kwam niets terecht als gevolg van de restricties die voortvloeiden uit de politieke noodzaak het conflict in omvang te beperken. In de eerste maanden van het conflict was de kracht van de luchtaanvallen tegen de strategisch vrij onbelangrijke doelen in Noord-Vietnam dermate gering dat nauwelijks kon worden gesproken van het uitoefenen van dwang op het Noord-Vietnamese bewind. Ook later, toen het luchtoffensief steeds meer in het teken van diepe interdictie kwam te staan, waren intensiteit en effectiviteit van de geleidelijk opgevoerde luchtaanvallen door een veelheid factoren

ontoereikend om de guerrilla in Zuid-Vietnam metterdaad te beïnvloeden. Toen in december 1972 eindelijk d.m.v. een krachtig luchttoffensief, in combinatie met externe isolatie van Noord-Vietnam, een beslissing werd geforceerd, stond de inspanning van de Amerikaanse luchtmacht niet meer in verhouding tot de uiteindelijk bereikte doeleinden.

Wanneer wij die gang van zaken vergelijken met de principes van de luchtoorlogvoering en met hetgeen de Amerikaanse luchtmachtdoctrine vermeldt over de noodzaak via een korte, beslissende luchtcampagne politiek/strategische doeleinden te bereiken, rijst de vraag of een zelfstandige inzet van luchtstrijdkrachten ter beteugeling van een beperkt conflict niet een illusie is. Tussen de beide wereldoorlogen werden door Douhet, Trenchard en Mitchell ideeën uitgewerkt omtrent een zelfstandige rol voor de luchtstrijdkrachten. Nadat die ideeën in de Tweede Wereldoorlog en de Koreaanse oorlog reeds grotendeels waren gelogenstraft, lijken ze na de Amerikaanse ervaringen in Noord-Vietnam wel definitief naar het rijk der fabelen te zijn verwezen.

Meten wij de rol van de Amerikaanse luchtstrijdkrachten af aan het effect dat hun optreden had op de strijd tegen de Vietcong-strijders en de geregelde Noordvietnamese troepen, dan moet worden geconstateerd dat:

— de operationele restricties die in Noord-Viet-

Tab. 3 Analyse van Amerikaanse vliegtuigverliezen in Noord-Vietnam gedurende de drie offensieve campagnes

	Rolling Thunder	Line-backer I (tact.)	Line-backer II (tact.) (B-52)	
Aantal sorties	306.000	41.650	1000	729
Verliezen	938	75	11	15
Verliezen per 1000 gevlogen sorties	3,1	1,8	11	20,6
Oorzaken verliezen:				
- luchtgevecht	5%	47%	18%	-
- Sa-2	13%	41%	27%	100%
- luchtdoelartillerie en „small arms fire“	82%	9%	55%	-
Verliezen in luchtgevecht				
- Amerikaanse vltgn	55	35	2	-
- Noordvietnamese vltgn	115	69	8	-
Ratio	1:2,1	1:2,0	1:4,0	-
Aantal afgevuurde Sa-2	4814	3002		1242
Verliezen door Sa-2	101	31		18
Effectiviteit Sa-2	2,1%	1,0%		1,4%

nam golden de superieure Amerikaanse luchtmacht niet toelieten de Noordvietnamese luchtverdediging als factor uit te schakelen (zie ook tabel 3);

— als gevolg hiervan ruwweg de helft van de Amerikaanse inspanning in Noord-Vietnam blijvend was bedoeld om de uitwerking van die luchtverdediging tot een aanvaardbaar niveau te reduceren;

— de Amerikaanse luchtstrijdkrachten ondanks hun geweldige overmacht in Zuid-Vietnam niet in staat bleken in samenwerking met de grondtroepen de Vietcong-guerrillero's effectief te bestrijden;

— het succes van de luchtstrijdkrachten onder deze omstandigheden in feite pas tot zijn recht kwam in die tactische situaties waarin de grondstrijdkrachten rechtstreeks in gevecht waren verwickeld met de belegerende communistische legerenheden, m.a.w.: in de vorm van vliegende artillerie en logistieke transportsteun door de lucht.

Betekenen deze gevolgtrekkingen nu dat de kostbare moderne luchtstrijdkrachten per definitie in een beperkt conflict niet tot hun recht kunnen komen? De Arabisch-Israëliëse oorlogen hebben in dit opzicht zeker het tegendeel bewezen, maar daarbij tevens aangetoond hoe belangrijk juist een snel en krachtig luchttoptreden tegen de strijdkrachten van de tegenstander in de lucht en op de grond is.

Consequenties voor de doctrine

Het beginsel dat de luchtoperaties op een zeker operatietoneel op een zo hoog mogelijk niveau in handen van de commandant luchtmachtcomponent moeten worden voorbereid en geleid, staat al centraal sedert de eerste doctrinaire gedachten door de Amerikanen in 1943 op papier werden gezet. Ook de Amerikaanse luchtmachtdoctrine ten tijde van het Vietnam-conflict en de huidige NAVO-doctrine in *Allied Tactical Publication ATP-33* laten wat dit beginsel betreft niets aan duidelijkheid te wensen over. In het eerste deel van dit artikel is aangetoond hoe de commandant 7 AF tijdens kritieke momenten in de Vietnam-oorlog ook metterdaad als commandant luchtmachtcomponent t.a.v. alle luchtoperaties kon optreden, on-

dersteund door een goed geoutilleerd Tactical Air Command & Control System.

De vraag is interessant hoe dit beginsel op het Europese NAVO-toneel wordt toegepast. Allereerst moet dan worden geconstateerd dat SACEUR als zodanig geen commandant luchtmachtcomponent in zijn organisatie kent. De eerste luchtmachtgeneraal die wij in de NAVO-bevelslijn tegenkomen is de commandant Allied Air Forces Central Europe (AAFCE), die fungeert als commandant luchtmachtcomponent in de Centraaleuropese sector (AFCENT). Opmerkelijk is dat diezelfde COMAAFCCE in zijn nationale hoedanigheid als bevelhebber van de US Air Forces in Europe (USAFE) wel degelijk rechtstreeks als commandant luchtmachtcomponent onder bevel staat van de opperbevelhebber van US European Command, alias SACEUR. Ongewijfeld liggen politieke en geografische argumenten ten grondslag aan deze vreemde situatie in de NAVO-organisatie. Het gemis aan centrale leiding en bevelvoering in Europa heeft mede tot gevolg dat de eigen identiteit van de luchtmachtcrachten in het stafproces op SHAPE niet altijd voldoende uit de verf komt, met alle gevolgen van dien voor de plannen inzake een mogelijke effectieve inzet van de tactische luchtmachtcrachten, in het bijzonder van de versterkingen, strategische reserves en schaarse specialistische eenheden.

Ook de Command & Control-faciliteiten, die de NAVO-luchtmachtcommandanten nu ten dienste staan, zijn ontoereikend in vergelijking met het TACC-stelsel zoals de Amerikanen dat in Vietnam hadden opgebouwd. De NAVO-luchtmachtcrachten beschikken in feite over een groot aantal slecht op elkaar afgestemde nationale en NAVO-deelsystemen. Een belangrijke organisatorische tekortkoming is bovendien de bijna volledige scheiding tussen offensieve en defensieve luchtoperaties. Ten behoeve van de luchtverdediging is sedert de jaren '60 in bondgenootschappelijk verband een omvangrijk *NATO Air Defence Ground Environment (Nadge)*-systeem tot stand gebracht, dat evenwel thans op een aantal vitale plaatsen verouderingsverschijnselen vertoont. In contrast daarmee is de C²-organisatie voor offensieve en ondersteunende luchtoperaties altijd zeer rudimentair gebleven.

De komst van *multi-role*- en *swing-role*-jachtvliegtuigen als bv. de F-16 en de toeneming van het aantal eigen grond-lucht geleide wapens hebben de noodzaak tot betere integratie van alle soorten luchtoperaties nogmaals onderstreept. Als gevolg van die strikte scheiding fungeren de 18 gezamenlijk aangeschafte Boeing E-3A vliegende radarposten nu uitsluitend als een *NATO Airborne Ear-*

Literatuur

- W. Scott Thompson en D. D. Frizell — *The lessons of Vietnam*. Crane Russak & Comp., New York (1977).
- G. Lewy — *America in Vietnam*. Oxford Univ. Press, New York (1978).
- U. S. G. Sharp — *Strategy for defeat, Vietnam in retrospect*. Presidio Press, San Rafael (1978).
- C. L. Cooper — *The lost crusade: America in Vietnam*. Greenwich/Conn. (1972).
- W. W. Momyer — *Air power in three wars*. U.S. Gov. Printing Office, Washington DC (1978).
- D. Middleton e.a. — *Air war Vietnam*. Bobbs-Merill Comp., Indianapolis (1978).
- R. Littauer en N. Uphoff — *The air war in Indochina*. Beacon Press, Boston (1972).
- M. en B. Kalb — *Kissinger*. Little, Brown & Comp., Boston (1974).
- R. Thompson — *Peace is not at hand*. David McKay Comp., New York (1974).
- W. C. Westmoreland — *A soldier reports*. Doubleday & Comp., Garden City (1976).
- C. Berger e.a. — *The United States Air Force in Southeast Asia 1961-1973*. Office Air Force History, Washington DC (1977).
- R. L. Bowers — Air operations in Southeast Asia: a tentative appraisal, in: A. F. Hurley en R. C. Ehrhart — *Air power and warfare*. Office Air Force History, Washington DC (1979).
- Air Force Manual 2-1. *Aerospace operational doctrine: Tactical air operations. Counter air, Close air support, and Air interdiction*. Dept Air Force, Washington DC (1969).
- B. K. Holloway — Air superiority in tactical air warfare. *Air Univ. Rev.* 19(1968)(2)8.
- R. M. Kipp — Counterinsurgency from 30.000 feet. *Air Univ. Rev.* 19(1968)(2)10.
- H. Brown — Air power in limited war. *Air Univ. Rev.* 20(1969)(4)2.
- J. H. Kasler — The Hanoi POL strike. *Air Univ. Rev.* 25(1974)(1)20.
- J. D. Howard — They were good ol'boys! An infantryman remembers An Loc and the Air Force. *Air Univ. Rev.* 26(1975)(2)26.
- L. H. Addington — Duel over Vietnam: antiaircraft artillery versus the fighter-bomber. *Army* (1973)(12) 19.

ly *Warning (NAEW)*-vloot, ofwel als verlengstuk van de luchtverdediging. De potentiële mogelijkheden om deze toestellen te gebruiken als vliegende commandoposten tijdens gemengde luchtoperaties — waarvoor het toestel in Amerika op grond van de Vietnam-ervaringen werd ontwikkeld — blijven momenteel in de NAVO onbenut. Gelukkig mag nu binnen afzienbare tijd een grootscheeps verbeteringsprogramma worden tegemoetgezien, wanneer de NAVO-raad zal beslui-

ten tot de stapsgewijze realisatie van het *Air Command and Control System (ACCS)*. Na een grondige studie naar de tekortkomingen van de bestaande C²-systemen en de technologische mogelijkheden, moet gedurende de komende 15 à 20 jaar op de bruikbare fundamenteën van de bestaande systemen een alomvattend C²-stelsel worden gebouwd voor de NAVO-luchtstrijdkrachten, van SHAPE tot op vliegbasisniveau en met vertakkingen naar de grond- en zeestrijdkrachten.

Wie kent niet de naam van Clausewitz en zijn betekenis voor onze wijze van oorlog voeren, in het bijzonder voor de landoorlog? In iets mindere mate geldt die algemene bekendheid ook voor Douhet, de evangelist van de stapvoegende Douchet daarentegen is, behalve bij de machtkringen, nauwelijks bekend. Deze man, naast Wilhelm („Billy“) Moltke, gezien als de belangrijkste profet van de „macht in de lucht“ (airpower):

Het lijkt erop dat het gebrek aan kennis over het wezenlijke karakter van de airpower-gedachten wereld nogal eens aanleiding is (wordt) tot misverstanden tussen o.a. „luchtmachters“ en „nich-luchtmachters“. In een poging hiertoe verbetering te brengen zal ik in dit artikel wat nader ingaan op de betekenis van Douhet voor het hedendaagse luchtmacht-denken en daarmee dus zijn invloed op de moderne oorlogvoering.

Wie was Douhet?

Giulio Douhet werd in 1869 geboren te Cavaria. In 1882 nam hij dienst als artillerie-officier in het Italiaanse leger. In 1909, slechts 5 jaar na de geboortedag van Wright, was eerste succesvolle vlucht maakte, begon hij te denken over de invloed van het vliegtuig op de oorlogvoering. Hij ging vervol-

gemaakt door de koning van de lucht te gaan. Nadat in de Eerste Wereldoorlog het nutteheidsgebied van zijn denken tot uitdrukking was gekomen werd hij in 1918 in ere hersteld en benoemd tot hoofd van het Italiaanse Centrale Bureau voor Aëronautica. In 1921 nam hij — als generaal — ontslag uit de dienst en wijdde de rest van zijn leven aan het publiceren van zijn ideeën over airpower. Hij stierf in 1930.

(Claus von Clausewitz — Vom Kriege)

gemaakt door de koning van de lucht te gaan. Nadat in de Eerste Wereldoorlog het nutteheidsgebied van zijn denken tot uitdrukking was gekomen werd hij in 1918 in ere hersteld en benoemd tot hoofd van het Italiaanse Centrale Bureau voor Aëronautica. In 1921 nam hij — als generaal — ontslag uit de dienst en wijdde de rest van zijn leven aan het publiceren van zijn ideeën over airpower. Hij stierf in 1930.

Douchet theorie

Douchet wordt vaak uitsluitend gezien als de grote voorvechter van het strategische (terror)bombardement, maar hij heeft meer gezien dan „het exemplaar van het strategische luchtbombardement prediken“. Hij deed zich bezig met de organisatie en het gebruik van het luchtwapen in zijn algemeenheid, onafhankelijk van tijd, plaats en technologie en vooral mogelijk onafhankelijk van de aard van het oorlog voeren. Douhet zag het luchtwapen als revolutionair oorlogsinstrument.

Mede omdat fysieke belemmeringen van land en water voor het luchtwapen niet bestaan veran-

den van het Italiaanse leger. De Douhet's mening het karakter van de formulering. Op het moment dat hij dat men met het luchtwapen, ha

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

J. F. W. van Angeren

luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

Het anachronisme der krijgsmachtdelen

Of „het gelijk van Douhet c.s.”

Wie kent niet de naam von Clausewitz en zijn betekenis voor onze wijze van oorlog voeren, in het bijzonder voor de landoorlog? In iets mindere mate geldt die algemene bekendheid ook voor Mahan, de evangelist van de *seapower*. Giulio Douhet daarentegen is, behalve binnen luchtmachtkringen, nauwelijks bekend. Toch wordt deze man, naast William („Billy”) Mitchell, gezien als de belangrijkste profeet van de „macht in de lucht” (*airpower*).

Het lijkt erop dat het gebrek aan kennis over het wezenlijke karakter van de *airpower*-gedachtenwereld nogal eens aanleiding is (geweest) tot misverstanden tussen o.a. „luchtmachters” en „niet-luchtmachters”. In een poging hierin verbetering te brengen zal ik in dit artikel wat nader ingaan op de betekenis van Douhet voor het hedendaagse luchtmacht-denken en daarmee dus zijn invloed op de moderne oorlogvoering.

Wie was Douhet?

Giulio Douhet werd in 1869 geboren te Caserta. In 1882 nam hij dienst als artillerie-officier in het Italiaanse leger. In 1909, slechts 6 jaar nadat de gebroeders Wright hun eerste succesvolle vlucht maakten, begon hij te denken over de invloed van het vliegtuig op de oorlogvoering. Hij ging vervolgens over naar een van de eerste vliegende eenheden van het Italiaanse leger. Tegen 1915, toen Italië ging deelnemen aan de Eerste Wereldoorlog, had hij al een substantieel deel van zijn ideeën geformuleerd. Op het moment dat Italië verzandde in een patstelling met Oostenrijk stelde Douhet voor een bombardementscampagne uit te voeren met een bommenwerpervloot van 500 vliegtuigen, gericht tegen het moreel van de Oostenrijkse bevolking. Nadat zijn idee was verworpen kritiseerde hij de Italiaanse militaire leiders, hetgeen hem

Maar er is een andere manier. (. . .) Ik bedoel operaties die een direct politiek effect hebben, (. . .) Als zulke operaties mogelijk zijn dan (. . .) is het duidelijk dat zij een veel kortere weg vormen naar ons doel dan de vernietiging van het leger van de tegenstander.

(CARL VON CLAUSEWITZ — *Vom Kriege*)

op een veroordeling door de krijgsraad kwam te staan. Nadat in de Eerste Wereldoorlog het juistheidsgehalte van zijn ideeën tot uitdrukking was gekomen werd hij in 1918 in ere hersteld en benoemd tot hoofd van het Italiaanse Centrale Bureau voor Aëronautica. In 1921 nam hij — als generaal — ontslag uit de dienst en wijdde de rest van zijn leven aan het publiceren van zijn ideeën over *airpower*. Hij stierf in 1930.

Douhets theorie

Douhet wordt vaak uitsluitend gezien als de grote voorvechter van het strategische (terreur)bombardement, maar hij heeft meer gedaan dan „het evangelie van het strategische luchtbombardement prediken”. Hij hield zich bezig met de organisatie en het gebruik van het luchtwapen in zijn algemeenheid, onafhankelijk van tijd, plaats en technologie en zoveel mogelijk onafhankelijk van de aard van het oorlog voeren.¹ Douhet zag het luchtwapen als revolutionair oorlogsinstrument.

Mede omdat fysieke belemmeringen van land en water voor het luchtwapen niet bestaan, veranderde naar Douhets mening het karakter van de oorlogvoering. Hij nam twee wezenlijke zaken waar ([1]25). In de eerste en belangrijkste plaats constateerde hij dat men met het luchtwapen, los van de gevechtshandelingen op het aardoppervlak, vijandelijke legers en marines ernstig kan belagen en afsnijden van hun operatiebases, daarmee hun kans de oorlog te winnen aanmerke-

¹ Zie het kader op de volgende bladzijde.

lijk reducerend. In de tweede plaats constateerde hij dat zelfs een immens leger aan de grens of een oppermachtige marine op zee geen effectieve verdediging kunnen leveren tegen een vijand die met zijn vliegtuigen steden wil bombarderen. In zijn tijd — waarin overigens van radar en raketten nog geen sprake was, laat staan van geleide wapens — kon die verdediging tegen een vijandelijk luchtwapen slechts worden geleverd door een eigen luchtwapen.

Bevechten van „macht in de lucht”

Voorop in Douhets denken stond dus „het beheersen van de lucht als voorwaarde voor het voeren van een winbare strijd op het aardoppervlak”. Hij vond op grond van zijn waarneming dat de taak van het luchtwapen primair moest bestaan uit *het veroveren van macht in de lucht*, d.w.z. „de vijand in een positie brengen waarin hij niet in staat is te vliegen, onderwijl voor zichzelf de mogelijkheid daartoe in stand houdend”. De vraag was op welke wijze dat het best kon gebeuren. De Eerste Wereldoorlog bewees dat — als gevolg van de verbeterde vuurkracht — een „grond-verdediger” in het voordeel is en zich een numerieke minderheid kan permitteren. Het defensief is dus voor grondtroepen een voordeel t.o.v. het offensief. Zoals Mahan ook reeds had onderkend voor de zeemacht ([2]109) geldt dat evenwel niet voor het luchtwapen. Onder andere de snelheid en flexibiliteit van het luchtwapen en daardoor zijn concentratievermogen, hebben tot gevolg dat een verdediger zijn defensie tegen het luchtwapen vrijwel steeds te laat en dus onvoldoende zal kunnen concentreren; de „lucht-verdediger” is dus in het nadeel. Maar omgekeerd kan een aanval op het

vijandelijke luchtwapen, mits uitgevoerd met geconcentreerde aanvalseenheden, relatief succesvol zijn.

Dat leidt tot de volgende conclusie: het kost meer moeite zichzelf te beschermen tegen een vijandelijk luchtwapen via defensieve dan via offensieve acties. Voor Douhet was daarom het luchtwapen vóór alles geschikt als offensief instrument. „Macht in de lucht” wilde hij primair bereiken via het aanvallen van de vijandelijke luchtmacht op de grond.

Uitbuiten van „macht in de lucht”

Douhets idee over macht in de lucht als voorwaarde voor het voeren van een winbare strijd op het aardoppervlak heeft nooit zozeer ter discussie gestaan. De manier waarop men deze strijd op het aardoppervlak moest voeren leverde echter onenigheid op. Douhet vond dat het niet langer (alleen) een taak was van marine en leger, maar dat die taak ook (en bovenal) was weggelegd voor het luchtwapen zelf! Voor dat luchtwapen zag hij twee opties.

- Als eerste optie zou men (lucht)aanvallen kunnen uitvoeren op — niet langer door hun eigen luchtstrijdkrachten beschermde — vijandelijke oppervlaktestrijdkrachten. Op die wijze zou men de vijand tot overgave kunnen dwingen; een soort „overname” dus van de traditionele taken van leger en marine.
- Maar Douhet zag een tweede, en in zijn ogen betere, optie. Daarbij koos hij de invalshoek van von Clausewitz. Deze vroeg zich af wat het *verslaan* van de vijand betekent. Hij schreef: „Uit de karakteristieken van een oorlogvoerende natie

Met het oog op het vervolg van de tekst is het zinvol even stil te staan bij hetgeen, in zijn wezenlijkste betekenis, moet worden verstaan onder *het luchtwapen*. Daarbij is gebruik gemaakt van de belangrijkste elementen uit: A. J. Ogan — *Air power: a search for a doctrine* (US Air Command and Staff College rep. 88-2020). Ook is het zinvol het begrip *airpower* in zijn meest essentiële vorm te beschouwen. Daartoe is hier de definitie uitgewerkt, gegeven door R. A. Mason — *War in the 3rd dimension* (blz. 2).

Een *luchtwapen* maakt gebruik van de *intrinsieke eigenschappen van lucht*. Niet slechts gaat het wapen „door de lucht” (zoals een kogel), maar het is voorzien van *aërodynamica* en er is „*intelligentie*” aan toegevoegd. Door die intelligentie worden, afhankelijk van de situatie, de *aërodynamische eigenschappen* benut. In de tijd van Douhet kon die intelligentie slechts worden toegevoegd via het plaatsen van een mens in het wapenplatform. *Airpower* was in Douhets theorie het gebruik van de ruimte boven het aard-

oppervlak met het doel de oorlog op het aardoppervlak te beslissen. In zijn volledigste vorm wordt tegenwoordig onder *aerospace power* verstaan: „Het vermogen (van een staat) en het metterdaad gebruiken van dat vermogen om de derde dimensie ten eigen bate aan te wenden, gebruik makend van die derde dimensie (zo nodig voor projectie van militaire macht op objecten te land, ter zee of in de lucht en de ruimte, met het primaire doel anderen (naties) dat gebruik geheel of gedeeltelijk te ontzeggen”.

ontwikkelt zich een zeker zwaartepunt (*Schwerpunkt* of *centre of gravity*), de spil van alle macht en beweging, waarvan alles afhangt. *Dat is het punt waarop alle energie moet worden gericht.* De belangrijkste mogelijkheden voor het verslaan van de vijand zijn (behalve het vernietigen van zijn leger, als het van belang is) *aanvallen van zijn hoofdstad*, als dat niet slechts het regeringscentrum is, maar tevens het centrum van sociale, beroeps- en politieke activiteiten" ([3]595/596). De komst van het luchtwapen verschaftte, volgens Douhet, de mogelijkheid de tweede optie zonder omwegen te verwezenlijken. Men moest zich dus rechtstreeks richten op het wezenlijkste vijandelijke strategische zwaartepunt, het vijandelijke machtscentrum, in principe: diens hoofdstad.

Douhet geloofde dat men via deze „strategische” benadering de oorlog kon winnen. Daardoor zou „verslaan van de vijandelijke legers en marines” relatief irrelevant worden. De functie van leger en marine zou nog slechts die van een buffer zijn. Zij moesten voorkomen dat het vijandelijke leger of diens marine het eigen „zwaartepunt” zou bestoken, alvorens men zelf macht in de lucht had verworven. Toewijzing van het luchtwapen enkel en uitsluitend als hulpmiddel aan deze min of meer irrelevante vorm van oorlogvoering was dus in dat kader minder efficiënt en vroeg om de nodige terughoudendheid. De reactie op deze, door leger- en marineleiding logischerwijs als zeer bedreigend ervaren, stellingname heeft ertoe geleid dat een belangrijk deel van Douhets gedachtengoed in vergetelheid is geraakt.

Zat Douhet fout?

Achteraf kunnen wij stellen dat Douhet inderdaad enkele zaken enigszins verkeerd heeft beoordeeld. Zo onderschatte hij de mogelijkheden van *verdediging tegen vliegtuigen*. De kracht van de (nog uit te vinden) radar en de geleide raket verbeterde nogal wat in de positie van de (lucht)verdediger. Daardoor konden op de grond (of op schepen) geïnstalleerde wapens effectiever worden ingezet. Het uitvoeren van offensieve luchtacties bleek als gevolg daarvan zeker niet zo gemakkelijk te zijn als Douhet dacht. Tòch kan nauwelijks worden ontkend dat dankzij het grote concentratievermogen van luchtwapens verzadiging

van elk statisch luchtverdedigingssysteem relatief eenvoudig is. Panderen van een luchtdreiging met een luchtwapen, dat beschikt over flexibiliteit en snelheid, gelijk aan die van de aanvaller biedt dus — zeker bij de aanwezigheid van radars en lucht-lucht geleide wapens — nog steeds de grootste kans op succes. Desondanks is aanvulling met oppervlaktegebonden wapensystemen wel degelijk van belang.

Ook heeft „*tactische inzet van het luchtwapen*” zijn waarde inmiddels in de praktijk bewezen. Niet dat Douhet c.s. dit nut van ondersteunende luchtwapens ten dienste van grond en zeestrijdkrachten volledig ontkenden; het was veeleer een kwestie van prioriteiten stellen. Min of meer in navolging van Mahans betoog over de zelfstandige betekenis van de marine stelden Douhet c.s. dat het ondergeschikt maken van het luchtwapen aan zee- en grondstrijdkrachten onvoldoende tegemoet komt aan het wezen van het luchtwapen ([4]120-127)².

Relatieve zaken: absolute terminologie

Kan men het bovenstaande nog zien als een afwijkende interpretatie, *verwijten* kan men Douhet c.s., dat zij relatieve zaken in absolute termen hebben uitgedrukt. Alvorens daarop nader in te gaan past in dit kader eerst de opmerking dat het feitelijk het *noodlot* was van deze „luchtmacht-denkers”, dat zij allen het „samenvoegende karakter” van het luchtwapen inzagen. Zij onderkenden, dat door de opkomst van het luchtwapen het verschil tussen continentale en maritieme oorlogvoering aan het vervagen was. De lucht als samenvoegend element tussen land en zee zou — wat wij nu noemen — *joint warfare* in belang doen toenemen. De opkomst van het luchtwapen maakte uiteindelijk de traditionele indeling in krijgsmachtdelen tot een anachronisme ([5]x)³. Dit nu was een gevaar in de ogen van de gevestigde orde van generaals en admiraals. Een dominant lucht-

² T.o.v. Engeland bezat Frankrijk vrijwel steeds de sterkere positie. In de Franse maritieme strategie vormde de marine echter slechts een onderdeel van het leger. Zij werd ingezet voor speciale gelegenheden en gedwongen haar acties overeenkomstig ondergeschikt te maken aan die van het leger. Frankrijk onderkende dus het ware karakter van de „macht ter zee” niet. Volgens Mahan bezweek Frankrijk omdat het verkoos een *landmacht* te zijn i.p.v. een *zeemacht*.

³ Mitchell [5] zegt op blz. x: „Airpower heeft op harde wijze de tradities van de oude krijgsmachtdelen omvergegooid”.

wapen bracht immers het gevaar met zich dat hun eigen wapen aan belang zou inboeten ([5]viii)⁴. Indien zij al het nut inzagen van het luchtwapen, hadden zij eerder de neiging de rol van het luchtwapen hoe dan ook te beperken tot louter ondersteuning van leger en marine ([1]55).

Voor Douhet c.s. stond geen andere weg open dan hun luchtwapen in te passen in het bestaande systeem van zelfstandige krijgsmachtdelen en te streven naar een *zelfstandige luchtmacht*. Dat daarbij de onafhankelijke taak van het luchtwapen — soms overdreven — aandacht kreeg mag geen verwondering oproepen. Ook is het begrijpelijk dat met name de directe navolgers van Douhet c.s. in hun poging hun boodschap (en daartoe hun zelfstandige luchtmacht) onder de aandacht te brengen zich veelvuldig op *fanatieke wijze „afzetten”* tegen de gevestigde orde van leger en marine. Dat geldt evenzeer voor het feit dat zij zich lieten verleiden tot het doen van *rigide, slechts op hoop gebaseerde beloften* inzake de mogelijkheden van het luchtwapen. Ook door toedoen van deze overenthousiaste luchtmachters is de essentie van de boodschap vaak verloren gegaan: „het *luchtwapen*⁵ neemt een dominerende plaats in de moderne oorlogvoering; daardoor zijn de interdependentie van krijgsmachtdelen en de behoefte aan integratie alleen maar vergroot!”.

De huidige situatie

Wij zien dat de zaken niet zijn gelopen zoals Douhet en Mitchell hadden gehoopt. Er is geen sprake van een overheersende zelfstandige luchtmacht. Leger noch marine spelen in de moderne oorlogvoering een ondergeschikte rol. Wat echter wèl is gebeurd is dat de betekenis van het *luchtwapen binnen leger en marine* aanzienlijk is toegenomen. De positie van het luchtwapen als onderdeel van leger en marine is zelfs zodanig dominant dat deze krijgsmachtdelen inmiddels vrijwel zijn gevormd tot — wat in de traditionele betekenis van Douhet en Mitchell zou heten — een luchtmacht.

⁴ „Er zijn over de luchtvaart zoveel onjuiste doctrines verkondigd door de oude krijgsmachtdelen, die in de ontwikkeling van *airpower* een besnoeiing zien van hun oude rechten, privileges en autoriteit.” (Mitchell [5]viii)

⁵ Met nadruk wordt hier gewezen op het gebruik van het woord *luchtwapen* (Engels: *airpower*; Duits: *Luftmacht*). In deze context moet dat niet worden gelijkgesteld met *luchtmacht* (Engels: *air force*; Duits: *Luftwaffe*).

Neem bv. de Amerikaanse marine, vrijwel volledig opgebouwd rondom haar *carrier forces*. Zij onderscheidt zich in niets van een luchtmacht, m.u.v. de plaats van de startbaan: die is gestationeerd op een schip!

Neem onze eigen Koninklijke marine; m.u.v. een — steeds afnemende — dreiging van torpedo's, bestaat de dreiging voor schepen uit een luchtdreiging. De dreiging die de schepen zelf genereren is ook bijna uitsluitend een luchtdreiging. Onderzeebootbestrijding zonder maritieme patrouillevliegtuigen of zonder op fregatten gestationeerde helikopters is vrijwel zinloos.

Neem het Amerikaanse leger; zonder zijn (eigen) helikoptereenheden is het niet meer in staat een gevecht van enige omvang succesvol te voeren. Steeds vaker hoort men dat tanks als ruggegraat voor het leger plaats zullen moeten maken voor bewapende (aanvals)helikopters.

Neem òns leger: de roep om *Remotely piloted vehicles* (RPV's) en drones en in sterkere mate aanvalshelikopters neemt hand over hand toe. Zelfs wordt gedacht aan het gebruik van „ultra-lights” voor het droppen van commando-eenheden achter de vijandelijke linies.

In de terminologie van Douhet c.s. bestaan er dus als het ware bijna drie „luchtmachten”. Prachtig dus! Douhet en Mitchell zouden tevreden kunnen zijn. Helaas ontbreekt het aan twee zaken: „denken in de diepte” en „samenwerking”.

Denken in de diepte

Leger en marine hebben nog steeds een belangrijk afwijkend „luchtmachtbewustzijn”. Het leger neemt bij het ontwikkelen van zijn „luchtmachtfilosofie” de frontlijn en het eigen „vak” als uitgangspunt. De marine hanteert de positie van haar vlootverband als basis voor haar denken. In beider redenering start de inzet van het luchtwapen bij het front of bij de vloot. Inzet in de diepte heeft daarmee een secundaire prioriteit. De klassieke „luchtmachtdoctrine” daarentegen start juist in de diepte; zij zoekt het „zwaartepunt” zo dicht mogelijk bij of zelfs in het vijandelijke hartland.

Op die wijze komen de intrinsieke eigenschappen van het luchtwapen het best tot hun recht. In de ogen van een „luchtmachter” kiest men er bij de genoemde front- en vlootgebonden inzet van het

luchtwapen voor, zich te beperken tot een deel van de beschikbare mogelijkheden. Gelet op het feit dat luchtwapens veelal zeer kostbaar zijn vraagt de luchtmacht zich bij het waarnemen van die inzet twee zaken af: a. Is het luchtwapen wel het meest geschikt voor de opgedragen taak? en b. Wordt het luchtwapen wel op de meest efficiënte wijze benut?⁶

Samenwerking

Douhet schreef:

Het gebruik van leger, marine en luchtmacht moet in oorlogstijd zijn gericht op één enkel doel: winnen. Om maximale effectiviteit te bereiken moet men tussen deze strijdkrachten grondig coördineren totdat een harmonisch geheel ontstaat. De drie krijgsmachtdelen moeten functioneren als ingrediënten, of factoren, van één enkel produkt, waarbij het beste resultaat zal worden bereikt bij een gepaste verdeling van de gebruikte ingrediënten. ([3]70)

Het ontbreken van samenwerking is dan ook ongetwijfeld het knellendste probleem. Het sprekendste voorbeeld van gebrek aan samenwerking is waarschijnlijk te vinden in de Vietnam-oorlog, waarbij het leek of vijf luchtmachten elk een afzonderlijke (lucht)oorlog vochten (Tactical Air Command en Strategic Air Command van de US Air Force, het vliegende deel van de US Army, het vliegende deel van de US Navy en het vliegende deel van het US Marine Corps). Maar ook de samenwerking tussen vliegende delen van onze eigen land-, zee- en luchtmacht verdient zelden een schoonheidsprijs.

⁶ Het feit dat inmiddels ook door de grondstrijdkrachten de conceptie van „Follow-On Forces Attack” (FOFA) is geaccepteerd, nadat jarenlang de luchtmachtversie van FOFA: Air Interdiction (AI) werd gezien als „het strijden van de verkeerde oorlog”, geeft overigens aan dat in de geschetste situatie een verbetering optreedt. Ook de groeiende behoefte van de zee-strijdkrachten om vijandelijke vliegtuigen zo ver mogelijk uit hun buurt te laten houden door luchtmachtstrijdkrachten duidt op een kentering in het traditionele denken.

Eerder werd betoogd dat, mede door de ontwikkeling van het luchtwapen, de krijgsmachtdelen zouden kunnen worden beschouwd als een anachronisme. Desondanks kunnen wij de feitelijke situatie niet naast ons neerleggen. Zo is het feit dat menigeen nu eenmaal aan het bestaan van krijgsmachtdelen waarde toekent (zoals *Esprit de Corps*, functionele specialisatie, enz.). Zo is het ook een feit dat experimenten met totale samenwerking van alle krijgsmachtdelen (met name bij de Canadese strijdkrachten) niet tot het gewenste effect hebben geleid. Daarom moet worden gezocht naar een andere vorm van samenwerking. Hoopgevend is het NAEW-project (Awacs) dat aantoonde hoe onderlinge samenwerking tussen de zee-, land- en luchtmachten van nota bene meer dan 10 NAVO-landen gestalte kan krijgen zodra de bereidheid tot samenwerking er is.

Gelet op de geconstateerde feitelijke situatie, waarbij integratie van de drie zelfstandige krijgsmachtdelen niet voor de hand ligt, is geïntegreerde planning de best haalbare oplossing. In Nederland is daartoe een eerste stap gezet via de versterking van de Defensiestaf. Daarmee is een organisatorisch kader geschapen, waarbinnen een grotere mate van integratie, gestoeld op onderling vertrouwen en respect, kan groeien. Een tweede stap kan worden gezet als de krijgsmachtdeelstaven de achterdocht jegens elkaar en jegens het „centrale apparaat” zouden afleggen. Op zich een niet geringe opgave nu de „geruststellende” 1:2:1-budgetverdeling is afgeschaft. Zou men niet kunnen beginnen met bv. zich af te vragen of het werkelijk onaanvaardbaar is als bv. een krijgsmachtdeel dat, na jarenlange ervaring, op een bepaald terrein de grootst mogelijke deskundigheid heeft opgebouwd, die kennis en ervaring ten dienste stelt van het zusterkrijgsmachtdeel? Ondersteuning hoeft toch niet „onderschikking” te betekenen?

Literatuur

1. G. Douhet — *The command of the air*. Office Air Force History, Washington DC (1983).
2. A. Westcott — Excerpts from Mahan on naval strategy, in: G. E. Thibault (ed) — *The art and practice of military strategy*. Nat. Def. University, Washington DC (1984).
3. C. von Clausewitz — *On War* (vert. M. Howard en

P. Paret). Princeton University Press, Princeton NJ (1976).

4. M. Tuttle Sprout — Mahan evangelist of seapower, in: G. E. Thibault (ed) — *The art and practice of military strategy*. Nat. Def. University, Washington DC (1984).
5. W. Mitchell — *Winged defense*. Putnam's, New York (1925).

drs. G. T. Witte

historicus/politicoloog

De Sovjetrussische krijgsmacht in Nederlandse ogen, 1946-1955

In november 1946 deelde minister van oorlog A. H. J. L. Fiévez in de Tweede Kamer mee militaire attachés te willen benoemen bij de Nederlandse ambassades in Moskou en Praag: „Ten einde (. . .) te kunnen profiteren van de ervaringen onzer Oostelijke bondgenoten”, motiveerde de bewindsman zijn besluit. De loffelijke bijvoeging „bondgenoot” voor de Sovjet-Unie mogen wij gerust met een korrel zout nemen. Eind juli 1946 had de Generale Staf de minister immers verzocht het aantal posten voor attachés uit te breiden . . .

. . . zoowel met het oog op de veiligheid van den staat als met het oog op het verkrijgen van gegevens noodig voor den opbouw van de Koninklijke Landmacht (. . .) Gezien de internationale politieke toestand, die gekenmerkt wordt door het wederzijdsche wantrouwen tusschen Oost en West (. . .) is (. . .) uitbreiding een dringend vereischte.

In hetzelfde jaar (1946) werd een attaché benoemd voor de post in Praag, maar van de voorgenomen plaatsing van een militaire vertegenwoordiger in Moskou kwam niets terecht. Dat zou, terwijl de Sovjet-Unie in 1957 overging tot het aanstellen van niet minder dan vier militaire attachés aan de ambassade in Den Haag, tot op heden zo blijven. De Nederlandse Generale Staf moest het al die jaren stellen zonder professionele militaire inlichtingen uit Moskou. Wat was daarvan de oorzaak? Op welke wijze werd dit gemis opgevangen? Welk beeld vormde de Nederlandse krijgsmacht zich, op basis van de alsnog verkregen inlichtingen, van de Sovjetrussische strijdkrachten in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog, de periode 1946-1955?

De auteur hoopt dit jaar te promoveren op de studie „Een verre vijand komt nabij. Nederlandse betrekkingen met de Sovjet-Unie ten tijde van de Koude oorlog”. In het nevenstaande artikel stelt hij onder meer de vraag waarom er bij Hr Ms ambassade te Moskou nimmer een defensie-attaché is benoemd. Het toeval wil dat recent is besloten dit (alsnog) te doen.

Geen militair attaché in Moskou

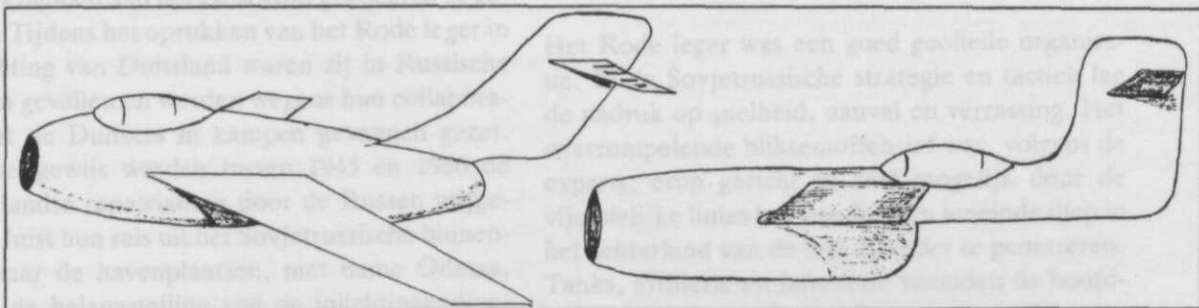
In mei 1947 bracht de pas bij de Sovjetrussische regering geaccrediteerde ambassadeur A. H. J. Lovink een bezoek aan Nederland. Tijdens dit korte verblijf maakte hij van de gelegenheid gebruik om overleg te plegen met de ministers van oorlog en marine over het nut en de wenselijkheid van een benoeming van een militaire attaché in Moskou. De ambassadeur gaf te kennen dat enige nuttige arbeid op het terrein van inlichtingen in de Sovjet-Unie uiterst moeilijk en tijdrovend zou zijn en bovendien zonder enige kennis van de Russische taal zinloos. Op grond hiervan werd besloten geen uitvoering te geven aan het door Fiévez in 1946 gelanceerde plan. De in de Sovjet-Unie opgedane ervaringen hadden Lovink tot dit negatieve advies gebracht.

Vanaf 1943 had de Nederlandse vertegenwoordiging in Moskou ondervonden hoe moeilijk het was goede inlichtingen over de Sovjetrussische maatschappij te krijgen. De Nederlandse ambassade stond in deze ervaring niet alleen. Bijna zonder uitzondering klaagden alle diplomaten uit het Westen over de vrijwel ondoordringbare terughoudendheid en de minimale mededeelzaamheid van de Russische autoriteiten. Vooral de onpersoonlijke en trage werking van het bureaucratische Sovjetsysteem bezorgde hen nogal wat last en problemen, want de Sovjet-Unie beschouwde klaarblijkelijk het onderhouden van diplomatieke betrekkingen met het Westen als een noodzakelijk kwaad. De westerlingen waren en bleven in ogen van de Sovjetrussische partijbureaucraten vreemde pottekijkers waarmee alle contacten tot een onvermijdelijk minimum moesten worden beperkt. Buitenlandse diplomaten werden derhalve, in het belang van de Russische veiligheid, onderworpen aan uitgebreide wettelijke voorschriften en aller-

lei beperkende maatregelen. Hoewel de Sovjet-Unie het vrij reizen binnen een straal van 50 km toestond mochten diplomaten zich veelal niet zonder speciale vergunning buiten Moskou begeven. En zulk een vergunning werd zelden verleend.

Het was dan ook allesbehalve gemakkelijk de diplomatieke werkzaamheden in de Sovjet-Unie op enigszins behoorlijke wijze uit te voeren. De ambassades stonden onder permanente Sovjetrussische politiebewaking, die alle bezoekers nauwlettend in het oog hield en sommigen voor het betreden of na verlaten van het ambassadegebouw zelfs uithoorde. Het telefoneren werd bemoeilijkt doordat telefoonnummers geheim waren en gesprekken werden afgeluisterd. De afzondering was, aldus Lovink, compleet en gaf de ambassadeur het gevoel „niet alleen persona non grata te zijn, maar zelfs geschuwd te worden (. . .) als (. . .) een pariah.” Zijn mening over het zenden van een militaire attaché naar Moskou was uitermate somber. Het leek hem verstandiger dat hij zelf — aan de hand van een aantal door de Nederlandse krijgsmacht opgestelde vragen — zou

te hem niets anders dan zijn ogen en oren de kost te geven. Jaarlijkse manifestaties als de herdenking van de Oktoberrevolutie, de 1-mei-parades en de door de Sovjetrussische krijgsmacht georganiseerde open dagen boden hem enige uitkomst om te trachten het een en ander te weten te komen over de bewapening en modernisering van het Rode leger. Zulke propagandistische evenementen leverden uiteraard geenszins volledige en echt te vertrouwen informatie op. De jaarlijks terugkerende luchtvaartdagen werden bv. door de Russen gebruikt om nieuwe typen jachtvliegtuigen te demonstreren. Hun krijgsmacht werd uit propagandistisch oogpunt op haar modernst en in de hoogste staat van paraatheid aan het publiek getoond. Omdat de toeschouwers op een flinke afstand van de nieuwste gevechtswapens werden gehouden en het maken van foto's alsmede van aantekeningen was verboden moesten de westerse waarnemers hun indrukken naderhand bij terugkeer op de ambassade uitwerken in rapporten, soms aangevuld met uit het geheugen gemaakte schetsen, zoals de hierbij (verkleind) afgedrukte. Zonder risico was

trachten enkele algemene inlichtingen te vergaren over Sovjetrussische militaire en marinevraagstukken. Maar veel mocht de Nederlandse Generale Staf daarvan niet verwachten.

Militaire publicaties van enig belang verschijnen niet, nuttig contact met Sovjetcollega's bestaat niet, enige waarneming is bijkans uitgesloten . . .

beklemtoonde Lovink nog eens voor de zekerheid.

Moeilijke opgave

Met deze toezegging had de ambassadeur het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt. Lovink wist immers dat hij voor militaire inlichtingen niet kon steunen op de weinig informatieve en bovenal onbetrouwbare Sovjetrussische publikaties. Er rest-

dit niet. In april 1949 waarschuwde de opvolger van Lovink, ambassadeur dr. Ph. C. Visser,

. . . dat het verzamelen van afbeeldingen van Sovjetleger-uniformen, van silhouetten van gevechtswagens en vliegtuigen in de Sovjet-Unie ongetwijfeld als spionnage (wordt) beschouwd.

Hij adviseerde de Generale Staf in Nederland zeer voorzichtig te zijn met het openbaar maken van dergelijk materiaal. Want als de Russen hiervan lucht zouden krijgen zouden zij niet schromen de Nederlandse ambassadeleden in Moskou nog verder in hun werkzaamheden te hinderen.

„Als een Arabier in Berlijn”

Wat op militair terrein buiten Moskou gebeurde onttrok zich vrijwel geheel aan iedere waarne-

ming. Gegevens over de lokatie van legeronderdelen, troepenverplaatsingen en oefeningen kwamen zelden binnen. Bij hoge uitzondering vernam de Nederlandse ambassade iets daarover. Veel om het lijf hadden zulke inlichtingen niet, want wanneer de Russische autoriteiten bij zeldzame gelegenheid toestemming gaven voor een dienstreis buiten Moskou werd observatie belemmerd

... door de omstandigheid dat de hier te verkrijgen topografische kaarten zeer slecht zijn en (...) de omstandigheid dat de reizigers voortdurend werden gevolgd (wat) het dralen bij militaire objecten ongewenst maakte.

Een ervaring die ook door anderen werd gedeeld. Zo verzuchtte in 1940 Hitlers militaire attaché in Moskou, generaal Ernst Köstering, dat het

... gemakkelijker is onopgemerkt door Berlijn te lopen als een Arabier in een golvende boerhoes dan als geheim agent door Rusland te reizen.

Ook de verhoorrapporten van gerepatrieerde Nederlanders uit de Sovjet-Unie leverden niet veel bijzonders op. Deze in de Tweede Wereldoorlog veelal vrijwillig in Duitse dienst getreden Nederlanders hadden aan het Oostfront gevochten of gewerkt. Tijdens het oprukken van het Rode leger in de richting van Duitsland waren zij in Russische handen gevallen en werden wegens hun collaboratie met de Duitsers in kampen gevangen gezet. Druppelsgewijs werden tussen 1945 en 1956 de Nederlandse repatrianten door de Russen vrijgelaten. Juist hun reis uit het Sovjetrussische binnenland naar de havenplaatsen, met name Odessa, wekte de belangstelling van de inlichtingendiensten. Misschien hadden zij gedurende hun tocht interessante militaire objecten gesignaleerd.

In 1949 kwam de Generale Staf tot de conclusie dat het beter was een deel van het inlichtingenwerk maar zelf ter hand te nemen. Het Comité van Chefs van Staven van de Westeuropese Unie had immers het besluit genomen dat elke lidstaat voortaan zelf verantwoordelijk was voor het analyseren van Sovjetrussische militaire aangelegenheden. Dit specialistische werk kon naar de mening van de Generale Staf niet langer uitsluitend worden overgelaten aan de sterk onderbezette Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in de Sovjet-Unie. Gebrek aan tijd en het ontbreken van militaire expertise van de ambasadestaf speelden bij dit besluit een doorslaggevende rol.

Het leek de Generale Staf maar beter dat de minister van oorlog zich tot het ministerie van buitenlandse zaken zou wenden met het verzoek de Nederlandse ambassade in Moskou op te dragen voortaan alle Sovjetrussische kranten en militaire vakbladen naar Nederland te sturen. Het materiaal zou dan door onze eigen militaire deskundigen worden geanalyseerd. Gezien de gevoeligheid van dit voorstel raadde de Generale Staf de minister aan de redenen van het verzoek „als van vertrouwelijke aard te willen beschouwen en (...) niet aan de ambassadeur te willen vermelden”. Of de Nederlandse krijgsmacht met deze nieuwe aanpak veel zou opschieten valt nog nader te bezien.

Sovjetrussische krijgsmacht in Nederlandse ogen

Als men de rapporten van de inlichtingendiensten van de Generale Staf en de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Moskou naast elkaar legt valt het op dat zij over de militaire macht van de Sovjet-Unie tot min of meer gelijklopende conclusies komen.

Het Rode leger was een goed geoliede organisatie. In de Sovjetrussische strategie en tactiek lag de nadruk op snelheid, aanval en verrassing. Het overrompelende bliksemoffensief was, volgens de experts, erop gericht zo snel mogelijk door de vijandelijke linies heen te dringen teneinde diep in het achterland van de tegenstander te penetreren. Tanks, artillerie en infanterie vormden de hoofdbestanddelen van de Russische aanval. Zo'n onverhoeds offensief zou onder alle omstandigheden kunnen worden uitgevoerd. De Russische soldaat werd geacht dag en nacht op elk terrein — bv. drassige polders of in steden — en onder alle omstandigheden te kunnen opereren. „Alles wat de Russen nodig hebben om Het Kanaal te bereiken zijn schoenen”, luidde een bekende angstkreet uit die jaren. Niet alleen in het offensief waren de Russen meesters, maar ook in het defensief. De verdediging van de Sovjet-Unie zelf bleek tot in de perfectie te zijn georganiseerd, signaleerde de ambassade in Moskou, zodat „er weinigen zullen zijn die een derde tocht naar Moskou zullen overwegen in de geest van Napoleon en Hitler”.

De eerlijkheid gebiedt echter te zeggen dat in de periode 1947-1955 de kans op het uitbreken van

een wereldoorlog tussen Oost en West vooralsnog gering werd geacht.

Het Kremlin (is) zich bewust van het feit, dat zijn bewapening en zware industrie nog verre achterop zijn bij die van zijn grootste en machtigste tegenstander aan de andere kant van de Atlantische Oceaan.

Waakzaamheid bleef geboden omdat de Sovjet-Unie haar achterstand bleek in te lopen. Ronduit alarmerend was dat haar krijgsmacht zich alsmat moderniseerde en gestaag uitbreidde.

De omvang van het Rode leger werd in 1947 geschat op 4 miljoen manschappen onder de wapenen. In 1949 was dit aantal gegroeid tot 4,5 à 4,9 miljoen, waarvan volgens zeggen een klein deel in de satellietstaten zou zijn gelegerd. Twee jaar later, in 1951, werd de personeelssterkte geraamd op circa 3,2 miljoen in de Sovjet-Unie en ruim 1,2 miljoen in Oost-Europa, maar, zo deelde de ambassadeur voorzichtigheidshalve mee, „zekerheid is hieromtrent niet te krijgen”. Over het exacte aantal infanterie-, artillerie-, pantser- en cavaleriedivisies bestond eveneens veel onduidelijkheid. Wat men vanaf 1947 wel wist was dat:

... de Russen thans grote aandacht besteden aan het mechaniseren van hun infanterie en het reorganiseren van gepantserde divisies (...). Het totaal aan cavalerie van de Russen is ongeveer 600.000. Dit getal is enorm, doch het schijnt, dat de Russen uit ondervinding en zeker in het Russische landschap met zijn uitgestrekte wouden en moerassen een groot voordeel zien in een combinatie van gepantserde eenheden en modern bewapende cavalerie; de laatste is in staat zich in elk terrein te verplaatsen en kan voor de bezetting van objecten, die door gepantserde eenheden zijn veroverd of zijn omsingeld zorgdragen totdat de gemechaniseerde infanterie (...) is gearriveerd.

Juist dit gecombineerde optreden van infanterie, artillerie en cavalerie maakte het Rode leger tot een geducht wapen. De infanteristen, bewapend met pistoolmitrailleurs, werden in staat geacht onder alle omstandigheden tankeenheden bij doorbraakpogingen en achtervolging van de vijand te steunen. Vooral de Sovjetrussische artillerie was in westerse ogen een gevreesd strijdtuig. Het was per slot van rekening bij uitstek dit wapen, met name de „Stalin-orgels”, dat de Duitse opmars in de Sovjet-Unie tijdens de Tweede Wereldoorlog tot stilstand had gebracht. Door het intensieve samenspel tussen infanterie, cavalerie en artillerie met de luchtmacht beschikte de Russische krijgsmachttop over een bijzonder flexibel instru-

ment. De enige cruciale, zwakke plek binnen dit geheel was het technisch achterlijke verbindingen- en communicatiematerieel.

De gebrekkige radio- en radarverbindingen speelden voornamelijk de Russische luchtmacht parten. Desondanks maakte die luchtvloot op westerse waarnemers een diepe indruk. Reeds in 1948 had tijdelijk zaakgelastigde A. Janzen vanuit Moskou, na het aanschouwen van een vliegemonstratie, gewag ervan gemaakt dat

... de USSR op het gebied der jachtvliegtuigen misschien reeds thans over de sterkste macht ter wereld beschikt.

De jachtvliegtuigen namen binnen de luchtstrijdkrachten een steeds prominentere plaats in. Het totale aantal vliegtuigen in 1954 beliep 20.000 stuks. Ruwweg verdeeld in: ruim 50% jagers, 20% jachtbommenwerpers en 20% lichte en middelzware bommenwerpers. De personeelssterkte bedroeg ca. 90.000 man. Uit deze samenstelling bleek zonneklaar dat het Sovjetrussische luchtwapen inzetbaar was voor zowel defensieve als offensieve doeleinden. Wat het laatste betreft bestond er in westerse militaire kringen enige ongerustheid. De modern uitgeruste Russische jagers hadden een grote actieradius en konden vanuit Oost-Europa met gemak Westeuropese militaire doelen onder vuur nemen. Het werd steeds duidelijker dat de Russen hun technologische achterstand ten opzichte van het Westen in een hoog tempo aan het inhalen waren. Geholpen door tijdens de Tweede Wereldoorlog verworven Amerikaanse technologische kennis moderniseerde de Sovjet-Unie haar bewapening. Veel belangrijker echter was de assistentie van Duitse zijde.

Met Duitse hulp

Het was in diplomatieke kringen algemeen bekend dat de Sovjet-Unie voor het moderniseren van haar krijgsmacht gebruik maakte van Duitse wetenschappers en technici. Zij waren in de meeste gevallen onder dwang en bedreiging naar de Sovjet-Unie gedeporteerd teneinde daar onder Russische supervisie te werken aan geheime militaire projecten. „Er wordt hard gewerkt aan nieuwe uitvindingen, braaf geholpen door een keur van Duitse technici”, stelde een Nederlandse gezant in 1946 vast. Nauwelijks een jaar later (au-

gustus 1947) berichtte ambassadeur Lovink dat deze Duitse technici en ingenieurs druk in de weer waren met de verdere ontwikkeling van raketten en geleide wapens. Eén ding was voor hem duidelijk: „zij schijnen daarin grote vorderingen te maken”.

De juistheid van dit vermoeden bleek in oktober 1947, toen de Sovjet-Unie met succes de R-1, een modificatie van de Duitse V-2, testte. Inzet van Duitse deskundigheid werd ook verondersteld bij het ontwerpen en ontwikkelen van motoren en communicatiemiddelen voor jachtvliegtuigen.

Ook de Russische marine scheen te profiteren van de technologische kennis van de Duitsers:

Men meent te weten, dat de Russen 70 Duitse onderzeeboten en duizenden kleinere schepjes weggehaald hebben uit de Duitse havens, voordat de Allied Control Council functioneerde.

De Duitse inbreng trad het duidelijkst naar voren bij de bouw van lange-afstandschepen en onderzeeboten. In 1951 werden de gevolgen van deze maritieme steun langzaam maar zeker zichtbaar.

Het arsenaal aan schepen dijde in de loop van de jaren uit. Telde de Russische marine in 1945 slechts 215 onderzeeboten, in 1954 was dit aantal gegroeid tot ruim 350. Zorgwekkend was dat deze enorme Sovjetrussische onderzeevloot in combinatie met snelle, moderne oppervlakteschepen een bedreiging vormde voor de westerse zeeverbindingen over de Atlantische Oceaan.

Kort geleden (1951) hebben voor het eerst twee Russische kruisers het Balticum verlaten (. . .) Het zijn zeer moderne en doelmatige schepen (. . .) Men neemt in Amerikaanse kringen aan, dat de Russen sedert vier à vijf jaar veel aandacht aan de opbouw van hun Atlantische vloot hebben besteed.

Het Westen kreeg er een zorg bij.

Slotopmerkingen

Als we de lijn van de hierboven geschetste situatie in de jaren 1946-1955, een periode die in de geschiedschrijving wordt omschreven als de opkomst van de Koude oorlog, doortrekken naar het meer recente verleden, dan kunnen de volgende conclusies worden getrokken. Aangezien de internationale spanning tussen Oost en West zeker tot 1985 bleef voortbestaan is het logisch dat men van Nederlandse zijde niet overging tot het aanstellen van een militaire attaché in Moskou. Aan de moeilijke omstandigheden waaronder een dergelijke functionaris eventueel had moeten werken kwam immers na 1955 geen eind. Pas in de jongste tijd is daarin verandering gekomen. Sedert het aantreden van de hervormingsgezinde Sovjetrussische partijsecretaris Gorbatsjov lijken de spanningen tussen Oost en West drastisch te verminderen. Nu de politieke ontwikkelingen in het Oostblok onder invloed van perestroika en glasnost in een stroomversnelling zijn gekomen, en daarmee de politieke instabiliteit in Oost-Europa dreigt toe te nemen, is het uit het oogpunt van de internationale veiligheid verstandig meer van elkaars militaire structuren en oefenpatronen te weten te komen. Militaire expertise is daarbij onontbeerlijk. Dat wil overigens niet zeggen dat de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in Moskou haar taak op het terrein van militaire inlichtingen slecht zou hebben uitgevoerd. Zeker voor de periode 1946-1955 geldt dat de Nederlandse ambassade te Moskou, ondanks uiterst moeilijke omstandigheden, over het algemeen genomen goed op de hoogte was van de militaire toestand in de Sovjet-Unie. De berichtgeving van de ambassade week weinig af van wat men later daarover in Amerikaanse literatuur aantreft.

[BRON: archieven van het ministerie van buitenlandse zaken]

Literatuur

- M. A. Evangelista — Stalin's postwar army reappraised. *Int. Security* (1982/83)(3)110.
- L. Freedman — *U.S. intelligence and the Soviet strategic threat*. Londen (1986).
- G. Teitler — *Misschien reeds thans de sterkste macht ter wereld; Nederlandse beschouwingen over de Sovjet-krijgsmacht 1917-1950* (paper t.b.v. conf. BENE-RUS, Betrekkingen en beeldvorming, sectie I). Rotterdam (1987).
- G. T. Witte — Wanneer de Russische beer aan de deur krabt; de Nederlandse visie op de Sovjet-Unie in de internationale politiek 1942-1948, in: M. L. Roholl e.a. (eds) — *De lage landen en de Sovjet-Unie. Beeldvorming en betrekkingen*. Amsterdam (1989).
- G. T. Witte — Een papierendijk tegen een rode zee? Nederlands krijgsmacht en het begin van de Koude oorlog. *Mil. Spect.* 158(1989)(10)473.

prof. dr. P. Valkenburgh

hoogleraar politieke wetenschappen, RU Groningen

De Duitse vergelding in de Tweede Wereldoorlog

Motieven en middelen

In de loop van 1943 werd het voor vriend en vijand steeds duidelijker, dat Duitsland de Tweede Wereldoorlog niet meer zou winnen. Op ten minste vier fronten was het Derde Rijk in de verdediging gedrongen of leed de Wehrmacht aanzienlijke verliezen.

- De ommekeer aan het Oostfront was al in het begin van 1943 waarneembaar geworden, toen de strijd van het Duitse Zesde Leger bij Stalingrad steeds uitzichtlozer werd en ten slotte, op 2 februari, eindigde met de volledige overgave van veldmaarschalk Friedrich von Paulus' strijdmacht.
- In mei van dat jaar bleek de Duitse veldtocht in Afrika een mislukking, terwijl de bondgenoot die men in dat werelddeel te hulp was gesnelde, van front wisselde. In de zomer van 1943 koos Italië, nadat Mussolini was afgezet, de kant van de Geallieerden. In diezelfde tijd ook landden de geallieerde troepen in Zuid-Europa.
- Een derde keerpunt tekende zich af aan het maritieme front. Na de aanvankelijke successen van het Duitse onderzeebootwapen, dat kwantitatief niet eens zo sterk was, begon de Kriegsmarine in 1943 steeds zwaardere verliezen te lijden als gevolg van de opmerkelijk verbeterde opsporings- en bestrijdingstechnieken aan Britse en Amerikaanse kant.
- Het twijfelachtigste front was dat van de lucht-oorlog. Zeker, de strategische bombardementen die de geallieerde luchtvloten op Duitsland uitvoerden, veroorzaakten veel menselijke ellende. Veel Duitse steden werden voor een groot deel vernietigd. Doch de beide doelstellingen die met deze bombardementen volgens de theorie van

Douhet zouden moeten worden behaald: de vernietiging van het industriële vermogen en de aantasting van de oorlogsbereidheid van de bevolking, werden níét bereikt.

Ondanks de strategische bombardementen die in de zomer en herfst van 1943 hun hoogtepunt zouden vinden (de Amerikanen vlogen overdag en de Britten 's nachts), bleef de Duitse oorlogsproductie stijgen en de oorlogswil van de bevolking leek door de bombardementen veeleer versterkt dan

Ondanks de strategische bombardementen groeide de Duitse oorlogsproductie en leek de oorlogswil van de bevolking eerder versterkt dan verzwakt.

verzwakt. Een zelfde averechts effect dus als de Duitse bombardementen tijdens de slag om Engeland, zomer 1940, bij de Britse bevolking hadden teweeggebracht. Maar de geallieerde luchtmachtleiding had kennelijk van het gedrag van de eigen bevolking weinig geleerd en hield vast aan de theorie van Douhet. Wellicht ook was men te zeer bezig met de eigen verliezen aan vliegtuigen en vliegend personeel, want deze waren hoog, zoals de geschiedenis van de strategische bombardementen ons leert [1].

Ik noemde hierboven het luchtfrent twijfelachtig, omdat een analyse van kosten en baten hier niet tot een ondubbelzinnig eindoordeel leidt. De Duitse samenleving werd weliswaar ontwricht, doch niet in de mate die de Geallieerden hadden gewenst en verwacht. De geallieerde luchtmacht leed zware verliezen, maar weer niet zó zwaar dat de bombardementen moesten worden beëindigd. De Duitse bevolking bleef dus aan deze gewelddadige marteling onderworpen. Wat daartegen te doen? Wat te doen ook tegen de alom bespeurbare militaire teruggang . . . in Oost-Europa, in

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van het boek van W. Hellmold: „Die V-1. Eine Dokumentation“ [5], waarbij prof. Valkenburgh een en ander echter in een wat ruimer historisch kader heeft geplaatst. Red.

Zuid-Europa, op zee? Duitsland kon de oorlog niet meer winnen. Maar betekende dat nu ook dat Duitsland moest verliezen? Zo begon men in verschillende kringen, zowel aan geallieerde als aan Duitse zijde, erover na te denken hoe de oorlog zou kunnen worden beëindigd. Het antwoord van de Geallieerden werd al vrij snel en simpel geformuleerd: onvoorwaardelijke capitulatie! Geen onderhandelingen dus. Niet met de nazi's, maar evenmin met een andere Duitse regering.

Aan Duitse zijde lag het probleem wat ingewikkelder en de daar gegeven antwoorden waren dan

De vergeldingsdoctrine was zó eenvoudig dat misschien niet eens van een doctrine mag worden gesproken.

ook in vele opzichten tegenstrijdig. Eén antwoord, het voornaamste, dient hier naar voren te worden gehaald, omdat het voor het verdere verloop van de Tweede Wereldoorlog — en voor de geschiedenis daarna — van grote betekenis is geweest. Het werd al kort na de nederlaag bij Stalingrad gegeven, namelijk door Joseph Goebbels, toen hij op 18 februari 1943 de totale oorlog aankondigde. Alsof de oorlog al niet totaal was. Militairen en burgerbevolking waren immers reeds volledig bij de oorlogvoering betrokken. Maar in dat beeld van een totale oorlog past nog een ander begrip dat geleidelijk in de loop van 1943 zou worden geïntroduceerd: vergelding! Vergelding met name voor de massale oppervlaktebombardeerten op Duitsland. Met dat vergeldingsbegrip kon de nazipropaganda voortreffelijk gebruik maken van de verharde oorlogsbereidheid en de haatgevoelens jegens de Geallieerden, die de bombardementen bij de Duitse bevolking hadden opgewekt. De vergeldingsdoctrine was hoogst eenvoudig. Zó eenvoudig zelfs, dat wij misschien niet eens van een doctrine mogen spreken. Het ging er simpelweg om te vernietigen wat maar kon worden vernietigd. Zonder onderscheid van objecten. De Britse bevolking, want het Verenigd Koninkrijk vormde het eerste doelwit, moest worden geterroriseerd. Dood en verderf dienden te worden gezaaid. Zo zou die vergelding misschien ook nog kunnen leiden tot onderhandelingen over een eervolle wapenstilstand. Géén overwinning meer voor Duitsland, maar ook geen smadelijke totale nederlaag!

Europa was in 1943 nog altijd voor het grootste deel in Duitse handen. Van de Noordkaap tot de Pyreneeën en van de Atlantische kust tot een onbestemde, maar wellicht ergens in oostelijk Europa te bevestigen, verdedigingslijn, stond de Wehrmacht. En dat bezette gebied kon wellicht worden omgevormd tot een zwaar bewapende en onneembare vesting. De nieuwe vergeldingswapens konden die vesting nog onaantastbaarder maken en de geallieerde plannen voor een invasie op het Continent verijdelen. Op deze wijze zouden de Geallieerden toch kunnen worden gedwongen over vredesvoorwaarden te onderhandelen. Geheel passend bij de methodiek van de nazi's, werd de Duitse bevolking (en ook de overige wereld) voorbereid op een binnenkort te verwachten, onvoorstelbare doorbraak in de wapentechnologie. Een doorbraak die tevens een keerpunt in de oorlogvoering zou betekenen. Terwijl de propaganda over die vergeldingswapens heel voorzichtig en geleidelijk geschiedde, werd intern en onder veel geheimhouding koortsachtig gewerkt aan de ontwikkeling en vervaardiging van de nieuwe wapens. Het zouden er ten slotte twee worden, die onder de naam V(ergeltung)-1 en V(ergeltung)-2, de geschiedenis zijn ingegaan.

Om welk type wapens het ging, werd aanvankelijk zorgvuldig geheim gehouden. Ook Adolf Hitler liet zich niet erover uit, toen hij op 8 november 1943 de vergelding aankondigde:

Zwei Dinge möchte ich hierzu aussprechen. Das, was mir schmerzt, sind ausschliesslich die Opfer in der Heimat, vor allem die Opfer unten den Frauen und Kindern. Was mir weh tut, das ist, dass diese Menschen ihr Hab und Gut verlieren. Demgegenüber sind die Schäden unserer Industrie weitaus belangloser. Sie (de geallieerde bombardementen, PV) verhindern nicht im geringsten das fortwährende Steigen unserer Rüstungsleistungen. (. . .) Das ist das erste was ich dazu sagen muss. Und das zweite: die Herren mögen es glauben oder nicht, aber die Stunde der Vergeltung wird kommen! Wenn wir auch im Augenblick Amerika nicht erreichen können, so liegt uns doch, Gott sei Dank, ein Staat greifbar nahe, und an den werden wir uns halten. [2]

Voorts wees Hitler op de door de bombardementen versterkte oorlogswil bij de bevolking, terwijl hij de slachtoffers van die bombardementen de voorhoede van de wraak noemde: „Die Avantgarde der Rache“. Die verhoogde strijd lust en wraakgevoelens blijken o.a. uit de „Meldungen aus dem Reich“ over de maand november 1943. In deze geheime berichten die door SD-functionaris-

sen, politiebeambten, spionnen en andere verborgen waarnemers van het sociale leven aan het „Reichssicherheitshauptamt” te Berlijn werden doorgegeven, werd in het bericht van 11 november meegedeeld:

Nach den Meldungen hat in allen Reichsteilen die kurze aber eindeutige Ankündigung der Vergeltung gegen England den grössten Widerhall von allen Ausführungen des Führers gefunden. [3]

Vooraf in de zwaar getroffen gebieden, aldus de „Meldungen”, is de geestdrift voor de vergelding groot en kijkt men reikhalzend uit naar de eerste inzet ([3]6063). Toch liet die nog ruim een halfjaar op zich wachten: pas in de vroege ochtenduren van 13 juni 1944 werden de eerste V-1's uit Noord-Frankrijk tegen Engeland gelanceerd. Nog een kleine drie maanden later zou de V-2 pas operationeel worden [4].

Deze vertraging bij de inzet van de vergeldingsraketten werd door tal van factoren veroorzaakt. Wij vinden die uitgebreid beschreven in het enige tijd geleden verschenen boek van W. Hellmold over de V-1 [5]. In deze omvangrijke documentatie wordt o.a. gewezen op een gebrek aan grondstoffen, op onvoldoende research en experimenten, op een tekort aan technische deskundigheid, op een verlamme machtsstrijd om de voorrang — eerst de V-1 van de Luftwaffe, of de V-2 van de artillerie? — en de daarbij behorende onduidelikheden in organisatie en bevelvoering. Uiteindelijk zou de gehele vergeldingsoperatie onder commando van de SS komen [6]. Hellmold heeft dit alles na een 10-jarige speurtocht langs archieven en personen, die destijds bij de vervaardiging en inzet van de Duitse raketten betrokken waren, op een begrijpelijke en lezenswaardige wijze uiteengezet. Zo bevat zijn geschrift de volledige technische geschiedenis van de V-1, met maatschetsen, berekeningen en productieschema's, vanaf de allereerste ontwerpen tot en met de verschillende varianten, waaronder een bemande V-1, die gedurende de oorlog nog in een experimenteel stadium door Hannah Reitsch werd gevlogen. Zij was, naar men weet, een van de bekwaamste piloten in het Derde Rijk en een persoonlijke vriendin van Hitler. Ook geeft Hellmold een zorgvuldige evaluatie van de proefnemingen met de V-1 op de experimenteerbasis Peenemünde aan de Oostzee. Reikwijdte, nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en besturingsmogelijkheden worden door hem op grond van

verzamelde gegevens diepgaand geanalyseerd, evenals het industriële productieproces, waarbij duizenden gevangenen uit de concentratiekampen op een onmenselijke wijze werden misbruikt. Zijn conclusies zijn, op een enkele na, bepaald niet nieuw of verrassend. Veel wisten wij immers al uit Britse verslagen over de gevolgen van de V-1-aanvallen. Toch is het goed die conclusies, ditmaal van Duitse zijde en aan de hand van Duits statistisch materiaal, nog eens overtuigend beargumenteerd te zien. De productiecijfers van de V-1 wa-

Vooraf in de zwaar getroffen gebieden was de geestdrift voor de vergelding groot.

ren te laag en de technische eigenschappen van deze zelfsturende vliegende bom te slecht om de vergelding werkelijk effectief te doen zijn. De V-1 kon vanaf de grond worden gelanceerd maar ook uit een vliegtuig. De bekende Heinkel-111 bommenwerper was daartoe ingericht. Ook werd door de leiding van de Wehrmacht ernstig nagedacht over lancering vanaf onderzeeboten. Deze zouden dan, vlak voor de kust liggend, Amerika met raketvuur kunnen bestoken. Hoe ernstig daarover werd gedacht, blijkt uit de wonderlijke woorden van Hitler die ik hierboven heb aangehaald; wonderlijk althans voor de toenmalige buitenstaanders: „Wenn wir auch im Augenblick Amerika nicht erreichen können”. . . Neen, de Kriegsmarine was nog niet zover. Maar het denkbeeld van een maritieme inzet van de vliegende bom bestond in elk geval.

Am 13.6., 1.20 Uhr, begann das Vergeltungsschiessen mit V-1 gegen London . . .

aldus het „Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht” [7]. In het Wehrmachtsbericht van 16 juni 1944 werd het begin van de vergelding publiekelijk bekendgemaakt. En reeds op 19 juni wist het SD-Bericht te melden dat dit feit bij brede lagen van de bevolking: „Genugtuung, teilweise sogar eine gewisse Begeisterung (heeft) ausgelöst”. In het bijzonder, zo lezen wij voorts in deze SD-Meldung, wordt „von Frauen, insbesondere Soldatenfrauen, Bombengeschädigten und Evakuierten betont, dass wir nur nicht weich werden möchten” ([3]6596). De beschietingen met de V-1 en naderhand de V-2 gaan dan ook in verhevigde mate voort. Van de V-1 zouden gedurende het ge-

hele rakettenoffensief vanaf vaste lanceerinrichtingen een kleine 9000 projectielen naar Engeland worden afgevuurd; vervolgens nog ongeveer 1600 raketten vanuit Heinkel-111 toestellen. Naar schatting heeft ongeveer een derde van het totale aantal gelanceerde V-1's het gestelde doel bereikt. De rest mislukte of werd door de Britse luchtverdediging (jagers, luchtafweergeschut) uitgeschakeld [8].

Ook ons land is nog bij het V-1 offensief tegen Engeland (dat van 13 juni 1944 tot en met 29 maart 1945 heeft geduurd) betrokken geweest. Uit westelijk Nederland zijn namelijk niet alleen V-2's maar ook V-1's gelanceerd. Ypenburg, Vlaardingen, Schiedam, de Zuidhollandse eilanden, zijn namen die wij herhaaldelijk in het boek van Hellmold tegenkomen. Na 29 maart werd de V-1 uitsluitend nog tegen doelen in België ingezet, vooral tegen de haven van Antwerpen. Van grootschalige vergelding was toen echter al geen sprake meer. Was daarvan nog wèl sprake toen in september '44 met de V-2 werd begonnen? Wij weten het niet zeker. Natuurlijk, de nationaal-socialistische pers had het nog steeds over die vergelding, al is het misschien veelzeggend dat de be-

Ongeveer een derde van het aantal gelanceerde V-1's heeft het gestelde doel bereikt.

kendmaking van de V-2-inzet twee maanden op zich heeft laten wachten! Of in de herfst van 1944 bij de Duitse bevolking nog een sterke vergeldingsbehoefte leefde, is onbekend. De „Meldungen aus dem Reich" ontbreken voor die tijd. Zij lopen slechts tot augustus 1944; nadien worden de berichten schaarser en onvollediger.

In april 1945 kwam de gehele vergeldingsoperatie tot een definitief einde, maar dat betekende stellig niet het einde van de V-1 en de V-2. De geallieerde overwinnaars, zowel Amerikanen als Russen, toonden grote belangstelling voor die Duitse wapens en beide partijen hebben de raketten dan ook in vele opzichten verder ontwikkeld en verbeterd. Voor wat de V-1 betreft, kan men rustig stellen dat daaruit de talrijke typen kruisvluchtwapens zijn voortgekomen, zowel ground-, sea- als air-launched [9]. Zo loopt er dus een duidelijke technisch-historische verbindinglijn van dat eerste Duitse vergeldingswapen naar onze modernste verdedigingsmiddelen.

Literatuur

1. Ch. Webster en N. Frankland — *The strategic air offensive against Germany*. H.M. Stat. Office, Londen (1961).
2. M. Domarus — *Hitlers Reden und Proklamationen*. Löwit, Wiesbaden (1973)2056.
3. H. Boberach — *Meldungen aus dem Reich*. Pawlak Verlag, Herrsching (1984)5988.
4. P. Valkenburgh — *Ons Leger* 69(1985)(3)13.

5. W. Hellmold — *Die V-1. Eine Dokumentation*. Bechtle, München (1988).
6. A. Speer — *Der Sklavenstaat*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart (1981)285 e.v.
7. *Kriegstagebuch des OKW*. Bernard & Graefe, Frankfurt/Main (1961)Bd IV/315.
8. B. Collier — *The defence of the United Kingdom*. H.M. Stat. Office, Londen (1957)523/tab. XLV.
9. Ch. Sorrels — *US cruise missile programs*. Brassey, Oxford (1983).

Can the Soviet system survive reform?

door G. R. Urban, 383 blz. Uitg.: Frances Pinter, Londen, 1989. Prijs: £ 29,50.
ISBN: 0.86187.001.8

Zijn in de SU hervormingen mogelijk zonder dat het huidige systeem verdwijnt? Langs welke weg zullen de hervormingen kunnen of moeten plaatsvinden? Moet Gorbatsjov eigenlijk wel door het Westen worden gesteund? De uitdagende en actuele titel van dit boek wekt de verwachting dat deze vragen zullen worden beantwoord. Directe antwoorden van de schrijver blijven echter uit. Hij beoogt met het boek dan ook *niet* een diepgaande analyse van Gorbatsjovs hervormingen te geven en nog minder van het Sovjetsysteem. Hij probeert slechts de sfeer weer te geven rond deze overgang in de Sovjetrussische geschiedenis tussen de ene variant van het systeem en de andere.

Daartoe presenteert hij zeven interviews die hij tussen 1985 en 1989 heeft gehad met verschillende deskundigen: Max Kampelman (Amerikaans onderhandelaar), Alexander Zinovjev (Russisch filosoof), Galina Visjnevskaja (Russisch operazangeres), Alain Besançon (Frans Ruslandkenner), Wladimir Boekovski (Russisch dissident), Giorgio Napolitano (Italiaans communistisch parlements lid) en Milovan Djilas (ex-vicepresident van Joegoslavië). Dezen geven hun persoonlijke visie op de veranderingen in het Sovjetsysteem vanuit het perspectief van een waarnemer en/of met de autoriteit van hun persoonlijke er-

varingen. De interviews zijn kundig gemaakt en getuigen van een goede kennis van zaken van schr. Ook vele en gevarieerde voetnoten getuigen daarvan. (George Urban is van oorsprong een Brits journalist (BBC) die zich later in de VS heeft toegelegd op politieke wetenschappen en internationale betrekkingen. Van 1983 tot 1986 was hij directeur van Radio Free Europe.)

De eerste twee hoofdstukken stammen nog uit de tijd voordat Gorbatsjov aantrad als secretaris-generaal van de CPSU (maart 1985). De lezer moet zelf maar beoordelen of hieruit conclusies kunnen worden getrokken voor de (dis)continuïteit in de Sovjet-Unie sinds Gorbatsjov. Ook voor de daaropvolgende hoofdstukken geldt dat zij deels alweer door de ontwikkelingen zijn achterhaald. Het is weer aan de lezer daaruit een juist inzicht te verwerven in de evolutie van het Sovjetrussische handelen.

In elk hoofdstuk wordt het thema uit een andere invalshoek benaderd en goed uitgediept (schr. is niet met loze beweringen tevreden). Zo gaat Kampelman uitgebreid in op de gevolgen van „Helsinki” op de Sovjet-Unie. Prof. Zinovjev, zelf een produkt van de Russische revolutie en met een vast geloof in de oorspronkelijke doelstellingen van die revolutie, analyseert de Sovjetmaatschappij zoals die alleen door een Rus echt kan worden begrepen. Galina Visjnevskaja acht een verandering van het Sovjetsysteem niet mogelijk, omdat het zó rot is dat slechts een enkele verandering het al zal laten instorten; bovendien zullen de machthebbers (de „Maffia”) hun eigen macht niet vernietigen door iets te wijzigen. Volgens Alain Besançon (1987) is het systeem aan zijn eind, maar zal het zichzelf niet echt kunnen hervormen; voor vernieuwingen zijn nieuwe leiders nodig. Hij stelt: . . . *if the Soviet system does not go under within the tangible future, it will be even more fascinating to see why and how it will have been saved by the 'capitalist' West* . . .

Naar mijn mening levert Boekovski een van de interessantste delen van dit boek. Hij geeft zelfs een moge-

lijk scenario dat ertoe moet leiden dat het totalitaire systeem geleidelijk wordt ontmanteld. Nationalistische tendensen kunnen worden opgevangen door de vorming van een Russische Federatie. Het Westen acht hij echter niet in staat adequaat op het verval in de communistische wereld te antwoorden, omdat het onvoldoende begrijpt van het conceptuele karakter van het Sovjetsysteem en de ideologische wortels van de Sovjetrussische politiek; en ook omdat het in het Westen aan een eigen lange-termijnconceptie ontbreekt.

Na een hoofdstuk over de betekenis van de ontwikkelingen in Oost-Europa voor de Italiaanse Communistische partij, sluit Urban zijn boek af met een interview met Djilas, ooit de tweede man van Joegoslavië onder Tito, daarna jarenlang zijn gevangene. Radicale hervormingen zijn volgens hem nodig maar die passen niet binnen het — per definitie — totalitaire systeem. Gebaseerd op ervaringen met hervormingen in Joegoslavië stelt Djilas bv. dat zelfmanagement niet *kan* werken zonder een vrije-markteconomie (en dus politiek pluralisme). Ten slotte waarschuwt hij nadrukkelijk voor de politieke gevolgen van de ontwapening (heeft de Sovjet-Unie haar oorspronkelijke doelstellingen van 1917 verlaten?). Als de hervormingen ongestoord zouden kunnen doorgaan (de vraag blijft echter hoe waarschijnlijk dat is) zal de Sovjet-Unie volgens schr. kunnen afsterven op een systeem dat minder onderdrukkend en minder retorisch zal zijn. De partij zal niet langer de natuurlijke regering vormen, maar ook minder ideologische rechtvaardiging voor haar handelen kunnen leveren. Het communisme zal zich ontwikkelen tot een „Russisch corporatisme”; socialistisch van vorm, nationalistisch van inhoud en oriëntaal van stijl. Schommelend tussen realisme en roekeloosheid, tussen meer vrijheden en meer onderdrukking, tussen het verlangen om het verleden te erkennen en de obsessie het te verbergen, zal het voor de wereld wel een ondoorzichtig systeem blijven; een systeem dat overigens wel past in de

traditie van de Russische geschiedenis.

Als aanhangsel heeft schr. nog een bijdrage over „eurocommunisme” uit 1978 toegevoegd, waarvan de lezer weer zelf de relevantie voor Gorbatsjovs hervormingen moet vaststellen.

Hoewel Urban dus geen direct antwoord geeft op de hoofdvraag en hoewel de diverse bijdragen zijn gedateerd en deels achterhaald, zal het lezen van dit boek zeker bijdragen aan het begrip van de veranderingen die in de Sovjet-Unie gaande zijn.

H. M. VAN LENT, Ikol gn

United States military almanac

door W. N. Lang, 175 blz., geïll. Uitg.: Salamander Books Ltd, Londen, 1989 (imp.v. Ned.: Nilsson & Lamm bv, Wesp). Prijs: f 64,45. ISBN: 0.86101.357.3

De militaire geschiedenis van de Verenigde Staten behoort tot de jongste in de wereld, maar is gelijktijdig misschien ook wel een van de fascinerendste. Fascinerend, omdat het land in een relatief kort tijdsbestek van ongeveer 200 jaar in bijna alle mogelijk denkbare vormen van oorlogvoering betrokken is geweest: de Onafhankelijkheidsoorlog, de Burgeroorlog, het voortdurende conflict met de indianen, lokale oorlogen met buurlanden, zoals de oorlog met Mexico, de twee wereldoorlogen en ten slotte de oorlog die feitelijk geen oorlog was: Vietnam. Fascinerend óók, omdat in die periode van 200 jaar juist in de VS de grote technische sprong voorwaarts plaatsvond, met o.m. enorme gevolgen voor de wijze van oorlog voeren. Fascinerend voorts, omdat de militaire geschiedenis vaak zo is verweven met, en zo'n helder beeld geeft op, de ontwikkelingsgeschiedenis van het land als geheel. Fascinerend ten slotte, omdat Amerikanen, juist als gevolg van die jonge geschiedenis, zeer veel waarde hechten aan het vasthouden ervan; iets wat zij op uitstekende wijze hebben weten te realiseren. De toe-

valligheid dat al betrekkelijk snel in hun militaire geschiedenis ook de fotografie tot ontwikkeling kwam, heeft hen daarbij bijzonder geholpen.

Die jonge, maar uiterst boeiende militaire geschiedenis is vastgelegd in deze almanak. Het is een chronologisch overzicht geworden van meer dan 200 jaar militaire geschiedenis, onderverdeeld in een aantal hoofdstukken die elk een duidelijk afgebakende periode beschrijven. Het is geen hoogdravend boek; in de inleiding wordt gezegd: *This is not a dramatic book. Nor will it provide major insights into the course of military history. It is simply an attempt to provide a useful chronological reference to more than 1000 events in US military history.*

De inleidende tekst per hoofdstuk bevat informatie over militaire strategie en militair-technologische ontwikkelingen, variërend van het Winchestergeweer tot het cruise missile „Tomahawk”. Voorts wordt ook aandacht besteed aan kleine, schijnbaar irrelevante gebeurtenissen, die echter eertijds mede bepalend zijn geweest voor de kwaliteit van het militaire leven. Zo lezen wij bv. bij 8 januari 1851: *In an effort to relieve the enormous strain on its budget, the Army issues orders that military posts are to begin large-scale farming.*

Essentiële elementen uit de tekst worden nogmaals beklemtoond en samengevat in overzichtelijke en duidelijke kadertjes. Zo vinden wij bv. overzichten met de belangrijkste gevechten, met verliescijfers, met namen van schepen e.d. Het geheel is bovendien schitterend geïllustreerd met reproducties van prenten, kaarten en schilderijen, en met kleuren- en zwartwitfoto's.

Kortom, het is een prachtig boek, de prijs meer dan waard, maar naar mijn mening toch primair gericht op allen die in de US Armed Forces dienen. Het verhaalt immers hun geschiedenis. Voor de Nederlandse markt is het een noodzakelijke investering voor hen die zich in hun beroep bezighouden met de Amerikaanse geschiedenis, met militaire geschiedenis in het algemeen, en voor bibliotheken e.d. Voor de ge-

middelde in (militaire) geschiedenis geïnteresseerde lezer grijpt deze almanak — ook al gezien de prijs — net iets te ver.

J. C. A. C. DE VOGEL, bgen inf

Bruins' Berlijnse besprekingen

Een selectie uit het archief van prof. mr. dr. G. W. J. Bruins, in het bijzonder de jaren 1924-1930, door J. Th. Houwink ten Cate (ed.), 248 blz., geïll. Uitg.: Ned. Historisch Genootschap, Den Haag, 1989. Prijs: f 55,-. ISBN: 90.73069.01.7

Deze bronnenuitgave bestaat uit een uitstekende inleiding van J. Th. M. Houwink ten Cate (34 blz.), een selectie uit het archief van G. W. Bruins (142 blz.), een chronologisch overzicht van de besprekingen die Bruins van 5 september 1924 tot 22 mei 1930 heeft gehouden (34 blz.), een verklarende woordenlijst, een register van persoonsnamen en een literatuuroverzicht.

G. W. J. Bruins (1883-1948) studeerde rechten in Leiden, promoveerde over de rechtsgrond der schadevergoeding en volgde aanvankelijk een ambtelijke loopbaan. In 1913 werd hij de eerste hoogleraar alsmede rector-magnificus van de Nederlandsche Handels-Hoogeschool te Rotterdam. Toen na de Eerste Wereldoorlog de Volkenbond het vraagstuk van de Duitse herstelbetalingen aan de orde stelde, werd Nederland als kleine neutrale natie een belangrijke bemiddelingsrol toegekend bij de reorganisatie van de Duitse economie. In 1924 werd Bruins voor de Volkenbond commissaris voor de bankbiljettenuitgifte bij de Duitse centrale bank, de Reichsbank. Als controleur, rapporteur en mede-ondertekenaar van de bankbiljetten stond Bruins borg voor de Duitse kredietwaardigheid, die de zwakste schakel was van een keten van internationale schulden en betalingen, waarbij de Verenigde Staten aan Duitsland leenden, Duitsland aan Engeland en Frankrijk betaalde, en deze landen met die herstelbetalingen hun

oorlogsschulden aan de VS aflosten. Bruins werkte hierbij nauw samen met E. Helderling, H. Schacht en vele andere bankiers, zakenlieden en economen van zijn tijd. Na de beëindiging van zijn werkzaamheden voor de Volkenbond keerde Bruins — hij woonde vanaf 1924 in Berlijn — op 22 mei 1930 naar Nederland terug. Hoewel hij na zijn terugkeer in Nederland van vele banken en instellingen commissaris of adviseur was, heeft hij geen toonaangevende rol meer gespeeld.

Vanaf de eerste dag in 1924 dat Bruins bij de Reichsbank in functie was, heeft hij aantekeningen gemaakt over de gesprekken die hij voerde. Een gedeelte van die aantekeningen is in deze bronnenuitgave weergegeven. Behalve de informatie over Bruins' activiteiten in de periode 1924-1930 geeft dit boek een helder en boeiend overzicht van de Duitse en Europese economische problematiek in de jaren '20.

drs. J. W. M. SCHULTEN, lkol vbdd

The limits of air power

The American bombing of North Vietnam, door M. Clodfelter, 297 blz. Uitg.: The Free Press, New York, 1990. Prijs: \$ 22,95. ISBN: 0.02.905990.9

Bijna symbolisch was de opmerking die — glimlachend — werd gemaakt door dr. David McIsaac, schoonvader van de auteur, toen ik hem vroeg naar zijn mening over dit boek. McIsaac is evenals zijn schoonzoon historicus, erkend air power-specialist en bovendien lkol b.d. van de USAF. Hij vertelde dat hij „wat sterrendragende vriendjes in het Pentagon” had gebeld en hen op het boek had geattendeerd, niet zozeer om zijn schoonzoon te „promoten”, maar om hen te waarschuwen: hij wilde voorkomen dat zij de boekwinkel van het Pentagon zouden binnenwandelen en zich bij het lezen van de titel van dit boek in verbijstering zouden afvragen „de grenzen van wat. . . ?”, om vervolgens te ontdekken dat het boek nota bene is geschreven door een actief

dienende USAF-majoor, docent aan de USAF-academy. Als zij daarna zelfs nog globaal — en ontdaan van de nuances — kennis zouden nemen van de inhoud, zou dat wel eens het einde kunnen betekenen van Clodfelters veelbelovende carrière bij de USAF. . . Zo'n opmerking, hoewel gemaakt met een glimlach, tekent enigszins de sfeer en de cultuur in de top van de USAF; en dat is exact wat schr. in het boek aan de kaak stelt: „oneindig geloof in de eigen mogelijkheden en compromisloos, onwrikbaar en zelfs dogmatisch vertrouwen in de eigen doctrine”. Nog steeds immers gelooft een belangrijk deel van de USAF-top dat — indien zij hun gang hadden kunnen gaan, *met air power, op elk gewenst moment*, de oorlog in Vietnam had kunnen worden gewonnen. Veelal wordt daarbij verwezen naar het succes van de Linebacker-II-campagne — het strategische luchtbombardement op o.a. Hanoi, door Nixon geïnitieerd rond Kerstmis 1972 — dat de Noordvietnamezen terugbracht aan de onderhandelingstafel.

Het strategische luchtbombardement is nog steeds het „troetelkind” van de USAF, daarin vanzelfsprekend bovenal aangespoord door het nog steeds zeer machtige Strategic Air Command in Omaha. Als de waarde van wat vaak wordt gezien als de „raison d'être” van de USAF in de eigen gelederen in twijfel wordt getrokken en bovenal met nauwelijks weerlegbare argumenten wordt onderbouwd, is dat een hele schok. Toch is Clodfelter niet zo negatief. Hij bestrijdt slechts het dogmatische in het USAF-denken.

Wijt de USAF-leiding het falen in Vietnam veelal aan de politieke besluitvorming, Clodfelter wijst op de fouten die door de USAF-leiding zelf zijn gemaakt. Bovenal verwijt hij haar dat zij niet heeft onderkend dat de oorlog in Vietnam niet op één lijn was te stellen met de oorlog in Korea en zeker niet met de Tweede Wereldoorlog. Hoewel ook in beide laatstgenoemde oorlogen de waarde van het strategische luchtbombardement allesbehalve onbetwist was, kon aan dat deel van de Amerikaan-

se luchtmachtdoctrine een zeker succes in die oorlogen niet worden ontzegd.

Voorts verwijt schr. de USAF-leiding dat zij onvoldoende oog had voor juist die politieke aspecten van de strijd waarmee de Amerikaanse regering rekening moest houden. Hij onderscheidt in dat kader twee politiek-strategische doelstellingen: enerzijds de *positieve doelstellingen* (datgene wat de regering wilde *bereiken*) en anderzijds de *negatieve doelstellingen* (datgene wat de regering wilde *voorkomen*).

[Zo was gedurende een bepaald moment in de strijd de positieve doelstelling: een onafhankelijk, stabiel en niet-communistisch Zuid-Vietnam. Onderwijl was de negatieve doelstelling: het voorkomen dat China en de Sovjet-Unie actief aan de strijd zouden gaan deelnemen. Een strategisch luchtbombardement, zoals bepleit door de USAF-leiding zou, volgens de politieke leiding, weliswaar een bijdrage kunnen leveren tot het bereiken van de eerste doelstelling, maar de tweede te zeer in gevaar brengen.]

Clodfelters stelling is dat pas van succes sprake zal kunnen zijn, wanneer het gebruik van strategische luchtbombardementen valt te verenigen met *beide* doelstellingen. Hij betwist dus niet de waarde van het strategische luchtbombardement als zodanig. Integendeel, hij verstrekt argumenten die de waarde bevestigen. Wat hij betwist is het absolute en onvoorwaardelijke geloof in deze wijze van toepassen van „air power”; m.a.w.: het vermogen om met air power — anders dan via nucleaire inzet — zelfstandig resultaten te boeken is beperkt en in ieder geval onzeker. Een doctrine die daarmee geen rekening houdt is niet te verdedigen; en ook een beleid inzake air power, meer gericht op de letaliteit van het wapenarsenaal, dan op de effectiviteit van die wapens als politiek instrument, is gedoemd te mislukken. Deze lessen moeten door de USAF worden geleerd. De jongere generatie USAF-officieren, waarvan Mark Clodfelter een exponent is, is kennelijk reeds ervan doordrongen. De generaals, met of zonder Vietnam-trauma, zouden een heel eind in die richting kunnen opschuiven, mits ze dit

boek „met een open hart” willen lezen.

In 1984 publiceerde US Army-collega kol Harry G. Summer Jr. „On strategy (a critical analysis of the Vietnam War)”. De kritische toonzetting van dat boek werd hem indertijd niet in dank afgenomen door de (Army-)leiding in het Pentagon. Dat kwam ook tot uiting in het verdere verloop van zijn militaire carrière. Inmiddels is „On strategy” in militaire kringen echter een van de meest geciteerde boeken van dit decennium geworden, en menigeeen voorspelt „The limits of air power” een soortgelijke positie. Het zou getuigen van flexibiliteit, een eigenschap waarop luchtmachten zich zo trots beroepen, als Clodfelter qua militaire carrière niet hetzelfde lot ondergaat als Summer.

J. F. W. VAN ANGEREN, lkol KLU

Die Streitkräfte der Warschauer-Pakt-Staaten

door Dr. F. Wiener (†), dl 2A (Organisation, Militärdoktrin, Führungs- und Einsatzgrundsätze) en dl 2B (Waffen, Gerät, Uniformen), resp. 528 blz., 210 foto's, 94 schetsen, en 384 blz., 482 foto's, 112 schetsen; 8e herz. dr. Uitg.: Herold, Wenen, 1989. Prijs resp.: öS 190,- en 115,-. ISBN: 3.7008.0381.8 en 3.7008.0382.8

Sinds jaar en dag worden onder auspiciën van het Oostenrijkse ministerie van defensie door de „Arbeitsgemeinschaft Truppendienst” allerhande militaire „Taschenbücher” gepubliceerd, die door het Oostenrijkse Bundesheer worden gebruikt als normale voorschriften (o.m. voor het reservepersoneel); bovendien worden ze in de handel gebracht. Dit 2e deel uit de serie „Fremde Heere”, over de strijdkrachten van het Warschau-Pact, is waarschijnlijk in de KL een van de bekendste commerciële „zakboekjes”. De uitgave dankt haar populariteit aan de kwalitatief hoogwaardige, encyclopedische opzet, het handzame formaat en aan het feit dat ze ongeclassificeerd is en derhalve altijd beschikbaar.

De eerste uitgave verscheen in 1965; de 7e druk stamt uit 1978, waarna de oorspronkelijke samensteller, Dr. Wiener, in 1979 is overleden. Op veelvuldig verzoek is die 7e druk nu door een aantal medewerkers van „Truppendienst” grondig herzien en zo is een — naar de stand van 1 november 1989 — volledig bijgewerkt „zakboek” gepubliceerd. Deze herziening was gezien de datum van de vorige uitgave (1978) natuurlijk hard nodig, maar de ironie wil dat juist na 1 november jl. de grote veranderingen in het WP hebben plaatsgevonden. Dat betekent dat een deel van de informatie in deze 8e druk al weer door de tijd is achterhaald. De rest is echter nog steeds actueel en belangwekkend. Bovendien is deze herdruk gesplitst in twee delen, waardoor nog meer informatie in de, totaal ca. 1000 blz. tellende, zak-encyclopedie kon worden verwerkt. Kortom, een waardevol en noodzakelijk bezit voor „professionals”.

J. C. A. C. DE VOGEL, bgen inf

Waterloo Glorie zonder helden

door dr. N. Vels Heijn, 160 blz., geïll. Uitg.: De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1990. Prijs: f 32,50. ISBN: 90.6707.157.9

Op 18 juni 1990 was het 175 jaar geleden dat Napoleon door de verenigde legers van geallieerd Europa definitief, bij Waterloo, werd verslagen. Geen veldslag in de nieuwe geschiedenis heeft zulke ingrijpende gevolgen gehad en is zo bekend gebleven. Over de veldslag zijn ook vele legenden in omloop. Vooral over het aandeel van de Nederlanders in de veldslag wordt in de Engelse geschiedschrijving nogal negatief geoordeeld. Na jaren van onderzoek is de auteur tot de conclusie gekomen dat de Nederlandse troepen (inclusief de Belgen „avant-la-lettre”) door Wellington deels voor praktisch onuitvoerbare opdrachten werden gesteld, deels zelfs buitenspel werden gezet.

Zijn bevindingen heeft schr. neer-

gelegd in dit boek, dat in feite drie — uiteraard aan elkaar gerelateerde en onderling verweven — thema's bevat.

Het centrale thema wordt uiteraard gevormd door de beschrijving van de achtergronden en het feitelijke verloop van de gevechten gedurende die fameuze vijf dagen van 14 t/m 18 juni 1815. In tegenstelling tot vele andere boekwerken over dit onderwerp wordt ook uitgebreid aandacht besteed aan de toenmalige wapens, hun mogelijkheden en beperkingen en de daaruit logischerwijs voortvloeiende tactieken.

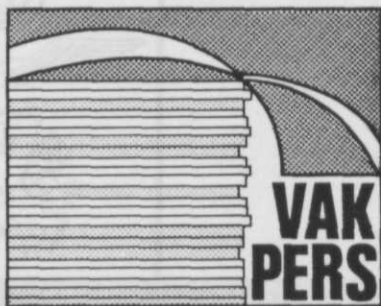
Vervolgens wordt ruim aandacht besteed aan de gemêleerde samenstelling en opbouw van het nog jonge Nederlandse leger, aan zijn commandanten en aan het specifieke optreden van die „Dutch-Belgians” (zoals zij door de Engelsen werden genoemd) tijdens de verschillende gevechten.

Ten slotte wordt, als derde thema, voortdurend de officiële Engelse geschiedschrijving vergeleken met andere (soms ook recent ontdekte) bronnen en worden nogal wat negatieve beweringen weerlegd.

De auteur is begiftigd met een vlotte pen, waardoor een gemakkelijk leesbaar boek is ontstaan, dat — hoewel de afloop bekend mag worden verondersteld — toch spannend blijft. Zodoende wordt weer eens bewezen hoe boeiend militaire geschiedenis kan zijn. Dat geldt met name voor de twee eerstgenoemde elementen; bij het derde element, de vergelijking en de weerlegging, komt toch weer iets terug van de idee van „voer voor specialisten”. Desondanks hebben wij te maken met een boeiend boek, bestemd voor een breed publiek, dat op indringende wijze een ook voor Nederland zo belangrijke periode op heldere wijze belicht.

Eén ding verbaast mij echter steeds weer opnieuw. Het lijkt een onmogelijke opgave te zijn deze soort boeken te voorzien van duidelijke, overzichtelijke en uitklapbare (en liefst in kleur uitgevoerde) kaartjes. Maar dat is dan ook mijn enige kritiek.

J. C. A. C. DE VOGEL, bgen inf ▶

Strategie en politiek in een veranderend Europa

De razendsnelle ontwikkelingen in Oost-Europa beheersen de media. Ook in de militaire vakpers staat het onderwerp sterk in de belangstelling. Al beseft men dat een oordeel van vandaag morgen alweer verouderd kan zijn, toch wagen sommigen zich aan een diepgaander analyse. In deze bijdrage analyseert de schr. de vier belangrijkste veranderingsprocessen van dit moment: in de Sovjet-Unie, in Wenen bij de Oost-Westonderhandelingen, in de Oosteuropese landen, en in Duitsland. Vooral de aanstaande hereniging van de beide Duitslanden geeft een volledig nieuwe dimensie aan het veranderingsproces in Europa. Welke moet de politieke en militaire status van een verenigd Duitsland zijn? Welke invloed heeft die nieuwe status op de politieke en militaire structuur van Europa?

Schr. waarschuwt voor een al te groot enthousiasme over de veranderingen in de SU. De veelbelovende politieke ontwikkelingen hebben immers nog geen ingrijpend militair vervolg gehad. Hoewel „eenzijdige” maatregelen op dit gebied werden afgekondigd, is nog maar een eerste stap in de goede richting gezet. Pas met het afsluiten van een verdrag waarin de reductie van de (conventionele) strijdkrachten op een numeriek evenwicht wordt vastgelegd, kan die ontwikkeling als voltooid worden beschouwd. De uitwerking van een dergelijk verdrag, dat zal neerkomen op een halvering van het WP-potentieel, zal de Russen overigens nog genoeg proble-

men bezorgen, gezien de moeilijkheden waarmee men nu al kampt bij de terugtrekking van relatief geringe hoeveelheden maatschappen en materieel. Voorwaarde voor een goede afwikkeling van een eventueel Weens akkoord is bovendien een welslagen van de economische hervormingen in de Sovjet-Unie, iets dat momenteel zeer twijfelachtig is. Maar welke afspraken ook aan de onderhandelingstafel worden gemaakt, intussen veranderen de premissen waarop die afspraken berusten. De ontwikkelingen in de Oosteuropese landen en in Duitsland halen de Weense onderhandelingen als het ware rechts in. Het communisme heeft als staatsideologie afgedaan. Los van alle onderhandelingen dringen Hongarije en Tsjechoslowakije afzonderlijk aan op vertrek van de Sovjetrussische troepen; er is zelfs al sprake van dat Hongarije het Warschau-Pact gaat verlaten. Daarmee brokkelt de strategische conceptie van de Sovjet-Unie — uitgangspunt in Wenen — steeds verder af. Schr. verwacht dat de SU uiteindelijk, wanneer ze niet meer op de Oosteuropese partners kan rekenen, zal besluiten tot een ingrijpende herstructurering van de strijdmacht, waarbij meer dan ooit

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

de nadruk zal liggen op moderne uitrusting, beweeglijkheid en flexibiliteit.

De Duitse hereniging, die snel dichterbij komt, is volgens schr. de belangrijkste factor in het Europese veranderingsproces. Bij de vraag welke de politieke en militaire status van een verenigd Duitsland zal moeten zijn, staan voor hem het NAVO-lidmaatschap van Duitsland en de onmogelijkheid van een neutraal Duitsland als een paal boven water. Ook zal het grondgebied van de DDR niet tot de NAVO kunnen gaan behoren. Maar evident is ook dat een verenigd Duitsland onver-

enigbaar is met de klakkeloze voortzetting van de oude strategische doctrine, waarbij aan weerszijden van de Duits-Duitse grens vijandelijke troepen tegenover elkaar staan. Wanneer de ontwikkelingen in het huidige tempo doorgaan, en de Russen inderdaad al hun troepen uit de Oosteuropese landen terugtrekken, zal de NAVO-verdediging aan de oostgrens van de BRD niet meer noodzakelijk zijn. Ook de „voorwaartse verdediging” als operationele richtlijn heeft dan afgedaan. Schr. acht het zeer goed mogelijk dat buitenlandse (Belgische, Nederlandse, Franse en Engelse) troepen in dat geval geheel of gedeeltelijk uit de Bondsrepubliek worden teruggetrokken. Over de aanwezigheid van de Amerikaanse troepen zal tussen de VS, de SU en de NAVO een apart akkoord moeten worden gesloten.

Het valt velen, met name velen in de defensieorganisaties, moeilijk de oude vertrouwde structuren overboord te zetten, maar de snelheid waarmee zich de internationale ontwikkelingen voltrekken, laat geen andere keus. Men kan ook niet te lang wachten met de vaststelling van de politieke en militaire status van een verenigd Duitsland. In ieder geval komt nu steeds sneller naderbij wat tot voor kort nog een hersenschimleek, die slechts te bereiken viel na jaren van moeizaam onderhandelen: een veilig Europa.

G. Hubatcheck — Wandel der sicherheitspolitischen und strategischen Bedingungen in Europa. Werden Vorneverteidigung und NATO-Integration überflüssig? *Soldat u. Technik* 33(1990)(3)160-168.

drs. E. P. A. Lucas, tlnt inf

